

जानेवारी २०१९/पाने ६८/किंमत ₹१०

रुक्मराज्य

मराठी भाषा विभाग

मंत्रालय, मुंबई

सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा

दिनांक-१ ते १५ जानेवारी

महाराष्ट्र राज्य
मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ

भाषा संचालनालय

महाराष्ट्र राज्य साहित्य
आणि संस्कृती मंडळ

मराठीचा विकास : महाराष्ट्राचा विकास

राज्य मराठी
विकास संस्था

पुस्तकांचे गाव

लाभले आम्हास भाग्य बोलतो मराठी
जाहलो खरेच धन्य ऐकतो मराठी,
धर्म, पंथ, जात एक जाणतो मराठी
एवढ्या जगात माय मानतो मराठी...

खेलो इंडिया २०१९

‘खेलो इंडिया’ या भव्य क्रीडा महोत्सवातून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर एक महासत्ता म्हणून तयार होणाऱ्या भारताच्या नव्या प्रतिमेचे बीजारोपण होणार आहे. हा महोत्सव देशात सुरु होणाऱ्या नव्या क्रीडा संस्कृतीची जणू नांदीच आहे. आजवर राष्ट्राच्या प्रत्येक कार्यात महाराष्ट्राचे महायोगदान राहिले आहे. केवळ स्पर्धांच्या आयोजनापुरते हे योगदान मर्यादित नसून प्रत्यक्ष मैदानावरील कामगिरीतही महाराष्ट्र अग्रेसर राहणार आहे. पुणे येथे होत असलेल्या खेलो इंडिया क्रीडा उत्सवाच्या निमित्ताने महाराष्ट्राचे क्रीडा विश्व आणि क्रीडा संस्कृतीचा विस्तृत आढावा..

समृद्ध क्रीडा संस्कृतीसाठी...	६	आपले क्रीडावैभव	४६
मैदानाशी नाते जोडू या!	८	महाराष्ट्र खेळला, महाराष्ट्र जिंकला...	४८
विचार बदला, यश मिळवा...	१२	खेळाडूसाठी योजना	५०
ध्यास सर्वोत्तमाचा...	१४	केंद्राच्या योजना	५२
खेळाला मिळाली प्रतिष्ठा	१६	संधी साधा...	५५
पहिले वैयक्तिक ऑलिम्पिक पदक	१७		
महाराष्ट्राची देदीप्यमान कामगिरी	२०		
खेळू द्या मुलांना...	२८		
अष्टपैलू व अष्टावधानी	३०		
मोही एक्सप्रेस	३२		
महाराष्ट्र केसरी ते पोलीस अधिकारी...	३३		
विदर्भातील क्रीडाचैतन्य	३४		
तांबड्या मातीची गौरवशाली परंपरा	४२		
खेळायलाच पाहिजे...	४४		

साहित्य संमेलन विशेष

आव्हान आणि सामर्थ्य ५८

यवतमाळ येथे होत असलेल्या ९२व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षा डॉ. अरुणाताई ढेरे यांचे भाषा, साहित्य, संस्कृती, कला, अभिव्यक्ती यावर मुक्त चिंतन..

७३ चे संमेलन ६०

यवतमाळ येथे १९७३ च्या ऑक्टोबर महिन्यात अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन भरले होते. या संमेलनाच्या आठवणींचा धांडोळा काही जणाशी बोलून आणि काही पुस्तकांतून घेतला, तेव्हा विविध बाबी समोर आल्या.

काव्यात्मजा ६४

९२ व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी डॉ. अरुणाताई ढेरे यांची झालेली निवड महाराष्ट्राच्या साहित्यसंस्कृतीला एक वेगळे वळण देणारी आहे. अरुणाताईंच्या निवडीने मराठी माणसाला आपल्या कुटुंबातीलच एखाद्या सदस्याचा गौरव होत असल्याची भावना निर्माण झाली आहे. ही त्यांच्या साहित्यिक आणि सामाजिक जीवनप्रवासाचे यश आहे.

साहित्य संवर्धनाची दिशा ६५

साहित्य संस्कृती मंडळाच्या विविध योजनांचा आढावा..

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय,
महाराष्ट्र शासन

लोकराज्य

- मुख्य संपादक ब्रिजेश सिंह
- प्रबंध संपादक अजय अंबेकर
- संपादक सुरेश वांदिले
- उपसंपादक गजानन पाटील
राजाराम देवकर
- प्रशासन मीनल जोगळेकर
- वितरण मनीषा पिंगळे
मंगेश वरकड
अश्विनी पुजारी
- साहाय्य स्वप्नाली जाधव
भारती वाघ
- मुखपृष्ठ सीमा रनाळकर
सुशिम कांबळे
- मांडणी, सजावट शैलेश कदम
- मुद्रितशोधन उमा नाबर
- मुद्रण डिलिजंट मीडिया
कॉर्पोरेशन लि.,
महापे, नवी मुंबई.

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय,
नवीन प्रशासन भवन, १७वा मजला,
मंत्रालयासमोर, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मुंबई-४०० ०३२.

Email : lokrajya.dgipr@maharashtra.gov.in

वर्गणीदार व तक्रार निवारण: ०२२ - २२८९८३१२

Email : lokvitaran.dgipr@maharashtra.gov.in

ई - लोकराज्य <http://dgipr.maharashtra.gov.in>

या अंकात प्रकाशित लेखातील मतांशी
शासन सहमतच असेल असे नाही.

चॅम्पियन घडविण्यासाठी 'खेलो इंडिया'

कर्नल राज्यवर्धन सिंह राठोड, केंद्रीय राज्यमंत्री, युवा कार्य आणि क्रीडा मंत्रालय (स्वतंत्र प्रभार)

भारतातले गुणवान खेळाडू शोधून काढण्यासाठी 'खेलो इंडिया स्कूल गेम्स' ही सर्वात मोठी योजना आहे. या योजनेत भारतासाठी पदकांची कमाई करू शकतील अशा १५०० मुलांना आम्ही दर वर्षी सामावून घेतो आहोत. या गतीने २०२८ पर्यंत आपल्याकडे ऑलिम्पिकला भारताचे प्रतिनिधित्व करू शकतील असे १५ हजार खेळाडू तयार होतील. ही संख्या इतकी मोठी आहे की, २०२८ पर्यंत भारत क्रीडा क्षेत्रातही महासत्ता बनून २०२८ हे ऑलिम्पिकमधील भारताचे वर्ष असेल!

गतवर्षी दिल्लीमध्ये 'खेलो इंडिया स्कूल गेम्स' आयोजित केले गेले. त्यात किशोरवयीन मुलांनी ज्या जिद्दीने भाग घेतला ते पाहिल्यावर आमच्या लक्षात आले की, भारतातले युवा क्रीडा क्षेत्रात संधीसाठी आतुर आहेत. पहिल्याच स्पर्धेमध्ये ३५०० शाळकरी मुलांनी भाग घेतला. त्यांचा खेळ आम्हाला ही जाणीव करून देऊन गेला की, भारतात क्रीडा क्षेत्रात खूपच गुणवान खेळाडू आहेत. त्यांना संधी व नंतर व्यवस्थित प्रशिक्षण दिले तर ते प्रमुख आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये भारतासाठी पदकांची कमाई करू शकतात. त्यामुळेच यंदा हे गेम्स फक्त शालेय स्तरापर्यंत मर्यादित न ठेवता आम्ही त्यांची व्याप्ती वाढवून ते 'यूथ गेम्स' केले आहेत. आता महाविद्यालये तसेच विद्यापीठीय विद्यार्थीही त्यातील '२१ वर्षाखालील' गटात भाग घेऊ शकतात. त्यामुळेच यंदा स्पर्धाकांची संख्या वाढून ७ हजारांवर गेली आहे. या स्पर्धेत एकूण १८ क्रीडा प्रकार असतील.

भारतातील शाळा व महाविद्यालयांच्या सामान्यांच्या बाबतीत यंदा पहिल्यांदाच असं घडलंय की, ते सामने आपल्या राज्यांत आयोजित केले जावेत यासाठी राज्यांची चढाओढ होती. 'खेलो इंडिया' हा ब्रॅण्ड आता लोकप्रिय झाला असल्यामुळे विविध राज्य सरकारं आमच्याशी भागीदारी करण्यास उत्सुक आहेत. यंदाच्या दुसऱ्या वर्षीच्या स्पर्धांसाठी आसाम, झारखंड आणि महाराष्ट्र या तीन राज्यांनी आयोजनासाठी उत्सुकता दाखवली होती. त्यात महाराष्ट्राची निवड झाली याचा मला आनंद आहे. महाराष्ट्र सरकार ज्या उत्साहाने व नियोजनबद्धरीत्या स्पर्धा यशस्वी करण्यासाठी परिश्रम घेत आहेत, ते बघून मला अतिशय समाधान वाटते. स्पर्धेच्या आयोजनासाठी पुण्याची निवड ही अतिशय योग्य आहे, कारण पुणे हे विद्येचे माहेरघर आहे.

'खेलो इंडिया गेम्स' हे गुणवान क्रीडापटू शोधण्यासाठीचे भारतातील सर्वात मोठे माध्यम आहे तसेच चॅम्पियन्स तयार करण्याची पहिली पायरीही. या स्पर्धामधून निवडलेले १५०० गुणवान क्रीडापटू 'खेलो इंडिया स्कॉलर्स' बनतात. त्यांना पुढील ८ वर्षांसाठी प्रशिक्षण, क्रीडा साहित्य, अन्न-निवास आदी खर्चासाठी वर्षाला ५ लाख रुपये दिले जातात, वरखर्चासाठी दरमहा १० हजार रुपयेही दिले जातात. घरची आर्थिक स्थिती चांगली नसलेल्या होतकरू अॅथलिटला व्यावसायिक प्रशिक्षण घेता यावे हा त्यामागचा हेतू आहे.

मला असं वाटत की, गुणवान खेळाडू शोधण्याच्या दृष्टीने आणि त्यांच्या प्रशिक्षणाच्या दृष्टीने पहिल्याच स्पर्धेने खूप उंची गाठली. शूटर सौरभ चौधरी आणि मनु भाकर, वेटलिफ्टर जेरेमी लालरिंगुआ यासारखे अवघे १६ वर्षीय अनेक खेळाडू 'खेलो इंडिया'च्या चॅम्पियन्सच्या रूपात पुढे आले आहेत. एशियन गेम्स आणि युथ ऑलिम्पिक्स सारख्या अनेक आंतरराष्ट्रीय सामन्यात त्यांनी भारतासाठी पदकांची कमाई केली आहे. यंदा 'युथ ऑलिम्पिक्स'मध्ये पहिल्यांदाच आपण पदके मिळवली आणि ती 'खेलो इंडिया'च्या माध्यमातून शोधण्यात आलेल्या खेळाडूंनी मिळवली, ही अभिमानास्पद बाब आहे. एवढंच नाही तर १५०० युवा खेळाडू, 'खेलो इंडिया स्कॉलरशीप' मिळवून विविध क्रीडा अकादमींमध्ये प्रशिक्षण घेत आहेत. हे तरुण येत्या काळात भारतासाठी पदके व मानसन्मान मिळवून देतील, असा मला विश्वास आहे.

अनुवाद : जयश्री देसाई

ऊर्जा आणि प्रेरणा

विनोद तावडे

मंत्री, शालेय शिक्षण, क्रीडा व युवक कल्याण, उच्च व तंत्रशिक्षण, मराठी भाषा, सांस्कृतिक कार्य, अल्पसंख्याक विकास व वक्फ

‘खेळ तुम्हाला चारित्र्याची शिकवण देते. नियमानुसार कसं खेळायचं हे शिकवते. जिंकता तेव्हा तुम्हास काय वाटतं हे शिकवतं आणि जेव्हा हरता, तेव्हा जीवनाचं सूत्र तुमच्या अंगी बाणवतं.’

- बिली जिन किंग

जगातील सर्वोत्कृष्ट महिला लॉन टेनिस खेळाडू असलेल्या बिली जिन किंग यांनी खेळ, खेळाडू, यशापयश याविषयी उपरोक्त कथनात व्यक्त केलेल्या भावना या कालातीत आहेत. कोणत्याही खेळामधील

खेळाडू हा सर्वोच्च स्थान प्राप्त करण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा करतो. मात्र, त्याने जसे यशाने हुरळून जायचे नसते तसेच अपयशाने खचून जायचे नसते. तेव्हाच असा खेळाडू चॅम्पियन होण्याच्या दिशेने सुयोग्य पावले टाकत असतो आणि एक दिवस यशाला गवसणी घालतोच.

भारतातील तरुण खेळाडूंच्या क्रीडा कौशल्याचे संवर्धन करण्याची संधी देण्यासाठी केंद्र सरकारने गेल्या वर्षीपासून ‘खेलो इंडिया’ हा उपक्रम सुरू केला आहे. दिल्लीत झालेल्या पहिल्या स्पर्धेच्या उद्घाटन प्रसंगी प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी म्हणाले होते, ‘या स्पर्धेत भारताची युवाशक्ती खेळेल आणि हीच युवा शक्ती भारत घडवेल. ‘खेलो इंडिया’ उपक्रमामुळे भारतीय क्रीडा विश्वात नवे चैतन्य निर्माण झाले आहे. या चैतन्यामुळे भारतीय खेळाडू आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये एकाहून एक सरस कामगिरी करत आहेत. भारताच्या धावपटू, बॅडमिंटनपटू, लॉनटेनिसपटू, कुस्तीपटू, टेबलटेनिसपटू, नेमबाज, कबड्डीपटू विविध क्रीडाप्रकारांमध्ये विविध पदके जिंकून भारताचा तिरंगा अभिमानाने आणि डौलाने फडकावत आहेत.’

महाराष्ट्रातही मुख्यमंत्री देवेंद्र फडवणीस यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने क्रीडा क्षेत्राला नवी चालना आणि उत्साह दिला आहे.

महाराष्ट्रात क्रीडा धोरण प्रभावीरीत्या राबवले जात आहे. विविध स्पर्धांमध्ये आंतरराष्ट्रीय स्तरांवर उत्कृष्ट यश मिळवणाऱ्या खेळाडूंना मोठ्या रकमेचे पारितोषिक देण्यात येत आहे. अशा अनेक खेळाडूंना शासनाच्या नोकरीतही सामावून घेतले जात आहे. महाराष्ट्रातील विविध भागात क्रीडा संस्कृतीची जोपासना व्हावी, यासाठी क्रीडा प्रबोधिनीमार्फत उच्च दर्जाचे उपक्रम राबवले जात आहेत. क्रीडा प्रबोधिनीमार्फत गुणवंत खेळाडूंना सर्व प्रकारच्या सोयीसुविधा उपलब्ध करून देण्यात येत आहेत. त्यामुळेच आज महाराष्ट्राचे खेळाडू सर्वाधिक सक्षम आणि समर्थ झाले आहेत. याचे प्रत्यंतर आपणास शिवछत्रपती क्रीडा संकुल, म्हाळुंगे-बालेवाडी, पुणे येथे या महिन्यात होणाऱ्या ‘खेलो इंडिया’ क्रीडा स्पर्धेत दिसेल. या स्पर्धेसाठी महाराष्ट्र पूर्णपणे सज्ज झाला आहे. या स्पर्धेत भारतातील १० हजारांच्या आसपास खेळाडू सहभागी होऊन, त्यांच्यातील सर्वोच्च क्रीडा प्रतिभेचे दर्शन घडवतील. या स्पर्धेत सहभागी होणाऱ्या खेळाडूसाठी जागतिक दर्जाच्या सुविधा निर्माण करण्यात आल्या आहेत. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारताला

पुणे, महाराष्ट्र,
९ ते २० जानेवारी २०१९

शक्तिशाली करण्यासाठी आणि ऑलिम्पिक, आशियाई, राष्ट्रकूल आणि विविध जागतिक स्पर्धांमध्ये भारताला अधिकाधिक पदके मिळवण्यासाठी या स्पर्धेतील विजेत्या खेळाडूंना मोठी ऊर्जा आणि प्रेरणा मिळणार आहे.

‘खेलो इंडिया’ या उपक्रमानिमित्त आम्ही लोकराज्यचा विशेषांक प्रकाशित करत आहोत. या अंकात महाराष्ट्राच्या विविध प्रांतातील क्रीडा संस्कृती, खेलो इंडियासाठी महाराष्ट्राने केलेली तयारी, गेल्या वर्षीच्या खेलो इंडियातील महाराष्ट्राच्या कामगिरीचा आढावा, जगज्जेत्या क्रीडापटूंचे अनुभव, राज्य व केंद्र शासनाच्या क्रीडा क्षेत्रासाठी असणाऱ्या विविध योजना आदी विविध विषयांचा समावेश या अंकात केला आहे. खेळाडू, पालक, शिक्षक आणि सर्वसामान्य नागरिकांना प्रेरणा देणारा हा अंक आपणास आवडेल, अशी आशा आहे.

लोकराज्यचे सर्व वाचक, वर्गणीदार, वितरक, लेखक यांना नववर्षाच्या मनःपूर्वक शुभेच्छा.

विनोद तावडे

(अतिथी संपादक)

समृद्ध क्रीडा संस्कृतीसाठी...

'खेलो इंडिया' या भव्य क्रीडा महोत्सवातून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर एक महासत्ता म्हणून तयार होणाऱ्या भारताच्या नव्या प्रतिमेचे बीजारोपण होणार आहे. हा महोत्सव देशात सुरू होणाऱ्या नव्या क्रीडा संस्कृतीची जणू नांदीच आहे. आजवर राष्ट्राच्या प्रत्येक कार्यात महाराष्ट्राचे महायोगदान राहिले आहे. केवळ स्पर्धांच्या आयोजनापुरते हे योगदान मर्यादित नसून प्रत्यक्ष मैदानातील कामगिरीतही महाराष्ट्र अग्रेसर राहणार आहे.

देवेंद्र फडणवीस, मुख्यमंत्री

प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली सुरू झालेली देशाची विकासयात्रा विविध टप्पे गाठत अधिकाधिक व्यापक होत चालली आहे. विविध महत्त्वाच्या क्षेत्रात प्रगतीची नवनवीन शिखरे गाठताना भविष्यात एक महासत्ता म्हणून भारत जागतिक व्यासपीठावर समर्थपणे स्थापित होईल, याची चाहूल लागली आहे. मात्र, या महासत्तेचे परिपूर्णत्व साकारण्यासाठी सांस्कृतिक आघाडीवर तितकीच दमदार प्रगती होणे महत्त्वाचे आहे. गेली अनेक वर्षे ऑलिम्पिक-आशियाई क्रीडा स्पर्धांच्या पदक तालिकेतील देशाचे तळाचे स्थान पाहावे लागणे खेदजनक होते. आपल्या

देशातील एखाद्या जिल्ह्याएवढे आकारमान आणि लोकसंख्या असलेले चिमुकले देशही या पदक तालिकेत अग्रभागी असत. या पार्श्वभूमीवर क्रीडा क्षेत्रातही देशाची प्रतिमा एक महासत्ता म्हणूनच असावी हे प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांचे स्वप्न अत्यंत औचित्यपूर्ण आहे. नुकत्याच झालेल्या आशियाई स्पर्धेत भारताची चकमदार कामगिरी ही त्या दृष्टीने अतिशय महत्त्वाची आहे. प्रधानमंत्र्यांचे हे महत्त्वाकांक्षी स्वप्न साकारण्यासाठी त्यांच्या संकल्पनेतून खेळो इंडिया हा क्रीडा महोत्सव आयोजित करण्यात येत आहे.

मोठी भूमिका

सध्या सुरु असलेल्या देशाच्या क्रीडा विकासात महाराष्ट्राची मोठी भूमिका असणार आहे. एक प्रगत आणि सुस्थापित असलेल्या महाराष्ट्राचे कला, क्रीडा-संस्कृती क्षेत्रातील स्थान देशात वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. त्याच्या विकासासाठीचे आमचे प्रयत्न केवळ राज्यातील प्रमुख महानगरांपुरते मर्यादित नाहीत. राज्याचा इतर क्षेत्रातील विकास जसा समतोल आणि संतुलित असावा, तसा आमचा याबाबत निर्धार आहे व त्याच पद्धतीने क्रीडा क्षेत्राच्या माध्यमातून होणारा सांस्कृतिक विकासही समतोल असावा असाच आमचा प्रयत्न आहे. त्या दृष्टीने चांगले खेळाडू घडवण्यासाठी राज्यातील सर्वच शहरांमध्ये उच्च प्रतीच्या क्रीडा सुविधा निर्माण करण्यात येत आहेत. त्यासाठी विशेष आणि स्वतंत्र आराखडा तयार होत आहे. लहान शहरांसोबतच विभागीय, जिल्हा आणि तालुका स्तरावर क्रीडासंकुलांसाठी निधी देण्यात येत आहे. शैक्षणिक संस्थांमध्ये मानधनावर क्रीडा मार्गदर्शकाची नियुक्ती व्हावी यासाठी मान्यता देण्यात आली असून क्रीडा शिक्षकांसाठी प्रशिक्षण शिबिरे आयोजित करण्यास प्रोत्साहन देण्यात येत आहे.

चमकदार कामगिरीची अपेक्षा

ऑलिम्पिक स्पर्धांतील कामगिरी ही देशाची आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रतिष्ठा वाढवणारी असते, हे लक्षात घेऊन २०२०, २०२४, २०२८, २०३२ यावर्षी होणाऱ्या ऑलिम्पिक स्पर्धांमध्ये राज्यातील खेळाडूंनी चमकदार कामगिरी करावी, यासाठी राज्याच्या क्रीडा विभागामार्फत 'ऑलिम्पिक व्हिजन' कृती आराखडा तयार करण्यात आला आहे. तसेच 'मिशन ऑलिम्पिक २०२०' या उपक्रमाच्या माध्यमातून ५५ संभाव्य खेळाडूंची निवड करून त्यांची कसून तयारी करून घेण्यात येत आहे. त्यासाठी सरकारने भरघोस मदतही केली आहे. याशिवाय, अधिकृत आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये सहभागी होण्यासाठी क्रीडापटूंना प्रगत प्रशिक्षण आणि इतर बाबींसाठी आर्थिक साहाय्य केले जात आहे.

राज्याची वैशिष्ट्यपूर्ण ओळख असलेल्या कुस्तीसारख्या खेळांच्या विकासासाठी विशेषत्वाने प्रयत्न करण्यात येत आहेत. महाराष्ट्र राज्य कुस्तीगीर परिषदेद्वारे आयोजित कुस्ती अधिवेशन स्पर्धांतील नैपुण्यप्राप्त

आणि सहभागी कुस्तीगीरांना मानधन देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. तालीम कुस्ती केंद्राच्या विकासासाठी योजनांची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. कुस्तीच्या आधुनिक स्वरूपाचा मल्लाना सराव व्हावा, यासाठी मॅटसारख्या साधनांच्या खरेदीसाठी अर्थसाहाय्य दिले जात आहे. ज्येष्ठ कुस्तीगीरांना मानधनही दिले जात आहे. कुस्ती, कब्बडी, खो-खो आदी क्रीडाप्रकारांच्या विविध स्पर्धांच्या राज्य, राष्ट्रीय आयोजनासाठी राज्य सरकारने नेहमीच मदतीचा हात पुढे केला आहे. कुस्तीसारख्या क्रीडाप्रकारातून आपण करिअर करू शकतो हा विश्वास रुजवण्यासाठी नैपुण्यप्राप्त कुस्तीगीरांना शासनाने शासकीय सेवेत सामावून घेतले आहे.

शासनाचे प्रोत्साहन

शासनाच्या या प्रयत्नांना विविध संस्था संघटनांकडूनही चांगले पाठबळ आणि सहकार्य मिळत आहे. गेल्यावर्षी 'मिशन वन मिलियन फुटबॉल' या उपक्रमातून शालेय विद्यार्थ्यांमधील फुटबॉल खेळाविषयीच्या आवडीस प्रोत्साहन देण्यात आले आहे. २६ लाख विद्यार्थ्यांचा सहभाग असलेला हा उपक्रम विलक्षण यशस्वी ठरला. गेल्या काही दिवसांत राज्यात सुरु असलेल्या सीएम चषक स्पर्धेच्या माध्यमातूनही होत असलेले प्रयत्न क्रीडा विकासाला पूरक-पोषक ठरत आहेत. नागपूरसारख्या शहरात खासदार क्रीडा महोत्सवाच्या माध्यमातून होत असलेले प्रयत्न स्थानिक पातळीवरच्या क्रीडा विकासास चालना देणारे ठरू लागले आहेत. राज्यातील काही शहरांमध्ये राष्ट्रीय

पातळीवरच्या क्रीडा संस्थांची केंद्रे विकसित होत आहेत. त्यात भारतीय क्रीडा प्राधिकरणाचे (साई) नागपूर येथे केंद्र स्थापन होत आहे. याशिवाय खेळांच्या विकासासाठी आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या सुविधांच्या निर्मितीसाठी साईच्या माध्यमातून १५० कोटींचा निधी देण्यात आला आहे. नागपूरच्या विभागीय क्रीडा संकुलात आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर कामे सुरु आहेत.

क्रीडा विकासासाठीचे आमचे प्रयत्न समाजाच्या सर्वच स्तरापर्यंत पोहोचावेत यासाठी होत असलेल्या प्रयत्नांना यशस्वितेची पोहोचपावतीही मिळाली आहे. चंद्रपूरच्या आदिवासी आश्रमशाळेतील ११ विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी 'मिशन शौर्य' या मोहिमेच्या माध्यमातून एव्हरेस्ट शिखर सर केले आणि राज्यातील क्रीडा क्षेत्राच्या कर्तबगारीचा झेंडा थेट सर्वोच्च शिखरावर फडकवला. क्रीडा क्षेत्राच्या विकासास पूरक ठरणाऱ्या अनेक बाबींच्या विकासावरही सरकारचा भर आहे. या साऱ्या एकत्रित आणि सर्वसमावेशक प्रयत्नांतून भविष्यात महाराष्ट्रातील क्रीडापटू देशाचे नाव निश्चितच उंचावतील, याबद्दल मला विश्वासच नव्हे तर खात्रीही आहे.

शब्दांकन : हेमराज बागूल, मा. मुख्यमंत्री यांचे जनसंपर्क अधिकारी

महाराष्ट्राला खेलो इंडियाचे यजमानपद देण्याचा निर्णय केंद्रीय युवा व क्रीडा राज्य मंत्री कर्नल राज्यवर्धन सिंह राठोड यांनी जाहीर केला आहे. क्रीडा महोत्सवाचा यजमान म्हणून महाराष्ट्र, भारतातील मातब्बर खेळाडूंचे आणि क्रीडारसिकांचे स्वागत करण्यासाठी तयार आहे. यानिमित्ताने महाराष्ट्रातील क्रीडा क्षेत्राला चैतन्य प्राप्त होईल. या क्रीडामहोत्सवांतून अनेक खेळांना चालना मिळेल, भावी खेळाडू घडतील आणि क्रीडासंस्कृती बळकट होईल, असा मला विश्वास आहे.

मैदानाशी नाते जोडू या!

विनोद तावडे, मंत्री, क्रीडा व युवक कल्याण

‘खेलो इंडिया’ शालेय क्रीडास्पर्धेचे यश पाहता युवा खेळांसाठी अशाच पद्धतीच्या स्पर्धांची योजना आखली होती. त्यासाठी तीन राज्यांनी बोली लावली. या बोलीमध्ये महाराष्ट्राने बाजी मारली. भारतामध्ये आंतरराष्ट्रीय स्तराचे वातावरण निर्माण व्हावे यासाठी प्रयत्न करण्यात येत आहेत. केंद्रीय क्रीडा मंत्री राज्यवर्धनसिंह राठोड हे आधी स्वतः खेळाडू होते. एखाद्या खेळाडूला क्रीडामंत्री केल्यावर जो फायदा दिसायला हवा तो या महोत्सवाच्या माध्यमातून दिसत आहे. युवा खेळाडूंच्या प्रतिभेचा शोध घेता यावा, यासाठी प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांच्यापुढे खेलो इंडियाबाबत प्रस्ताव गेल्या वर्षी ठेवण्यात आला होता. खेलो इंडिया आता शालेय स्तरावरून युवा स्पर्धापर्यंत पोहोचत आहे. ही वाटचाल नक्कीच आनंददायी आहे. खेलो इंडिया युवा खेळाची स्पर्धा ९ ते २० जानेवारीपर्यंत शिवछत्रपती क्रीडा संकुल म्हाळुंगे-बालेवाडी, पुणे येथे होणार असून यात देशभरातून जवळपास १० हजार खेळाडू, संघ व्यवस्थापक/मार्गदर्शक/पंच/तांत्रिक अधिकारी/स्वयंसेवक असे मिळून जवळपास १५ हजार लोक

सहभागी होतील. खेलो इंडिया स्पर्धेच्या आयोजनाचा मान महाराष्ट्राला मिळणे ही अभिमानाची बाब असून आपण सर्वांनी मिळून ही स्पर्धा यशस्वी करण्यासाठी सामूहिक प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

देशातील ग्रामीण आणि शहरी भागातील शालेय वयोगटांच्या खेळाडूंना चालना मिळावी, यासाठी ‘खेलो इंडिया’ या स्पर्धेचे देशपातळीवर आयोजन करण्यात येते. या वर्षी या स्पर्धेच्या आयोजनाचा मान महाराष्ट्राला मिळाला असून ही स्पर्धा यशस्वी करून इतर राज्यासमोर आपण आदर्श ठेवण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. देशातील क्रीडा विकासाला गती देण्यासाठी केंद्र शासन प्रयत्न करित असून खेलो इंडियासारख्या उपक्रमांमुळे खेळांसाठी राज्यात पायाभूत सुविधा निर्मिती, उत्कृष्ट खेळाडू आणि उच्च दर्जाचे प्रशिक्षक तयार होण्यास मदत होईल.

आपल्या आयुष्यात खेळांचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. शारीरिक क्षमतेबरोबरच व्यक्तिमत्त्वातील अनेक महत्त्वांच्या गुणांचा विकास खेळांमुळे घडतो. म्हणूनच व्यक्तिमत्त्व विकासामध्ये शारीरिक क्षमता वाढवताना खेळाला महत्त्व दिले जाते. खेळांमुळे खिळाडू वृत्ती, सांघिक वृत्ती, सहकार्य करण्याची वृत्ती, नेतृत्व गुण, स्पर्धात्मक वृत्ती, एकाग्रता, सहनशीलता, आत्मविश्वास अशा अनेक गुणांचा विकास होतो. म्हणूनच आज मुले मोबाइल आणि डिजिटल गेमच्या जाळ्यात ओढली जात असतानाच, मुलांमध्ये क्रीडा संस्कृती

अॅथलेटिक्स, बॅडमिंटन, बास्केटबॉल, बॉक्सिंग, फुटबॉल, जिम्नॉस्टिक्स, हॉकी, ज्यूडो, कबड्डी, खो-खो, नेमबाजी, जलतरण, व्हॉलीबॉल, कुस्ती, वेटलिफ्टिंग, लॉन टेनिस, टेबल टेनिस अशा १८ खेळांमधील खेळाडूंना व्यासपीठ मिळवून देणारा हा उपक्रम आहे. केंद्रीय क्रीडामंत्री कर्नल राज्यवर्धन सिंह राठोड यांच्या संकल्पनेतून या स्पर्धा साकारत आहेत. भविष्यात या उपक्रमातून चांगले खेळाडू देशाला मिळतील. ऑलिम्पिकसारख्या जागतिक स्पर्धांमधून पदके मिळवतील, असा स्तुत्य हेतू यामागे आहे.

खेळातले करिअर...

आज पालक मुलांना खेळामध्ये करिअर करू देण्यास सहज तयार

होत नाहीत. पण अलीकडच्या काळात पालकांचा क्रीडा क्षेत्राकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलत चालला आहे. कारण पालकांना आपल्या मुलाने चांगले शिक्षण घेऊन आयुष्यात सुस्थापित व्हावे असे वाटत असते. पण आज विद्यार्थ्यांनी खेळात चांगले प्रावीण्य मिळविले तर तो विद्यार्थी भविष्यात खेळामध्येच चांगले करिअर करू शकतो. शालेय स्तरावरून विद्यार्थ्याला नियमितपणे खेळण्याची गोडी लावल्यास त्यामधून उत्कृष्ट क्रीडापटू तयार होऊ शकतात. मला असे वाटते की, खेळ हे शिक्षणाचे अत्यंत प्रभावी माध्यम आहे. शारीरिक कौशल्ये आणि क्षमता भरपूर असलेल्या मुलांमध्ये एक वेगळाच आत्मविश्वास असतो. नव्या आव्हानांना सामोरे जाण्याची क्षमता असते. क्रीडा मंत्री म्हणून मला सांगण्यास आनंद वाटतो की, आज महाराष्ट्रात चांगले खेळाडू तयार व्हावेत, यासाठी सरकार या क्षेत्राला प्रोत्साहन देत आहे. विशेष म्हणजे आता राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर सर्वोत्तम कामगिरी करणाऱ्या खेळाडूंना सरकारी नोकरीत प्राधान्य देण्याबरोबरच खेळाडूंना त्यांच्या कामगिरीनुसार शासकीय सेवेत थेट नियुक्तीही देण्यात येत आहे. राज्यातील प्रावीण्यप्राप्त खेळाडूंना शासकीय, निमशासकीय आणि अन्य क्षेत्रातही नोकरीत ५ टक्के आरक्षण देण्यात येत आहे.

रुजवण्याची गरज निर्माण झाली आहे.

मला असे वाटते की, २०२० मध्ये होणारी ऑलिम्पिक आणि आशियाई अशा आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेच्या तयारीच्या दृष्टीने महाराष्ट्रातले चांगले खेळाडू आणि गुणवंत खेळाडू निवडून, त्यांना तंत्रशुद्ध प्रशिक्षण आणि अर्थसाहाय्य देणे, भारतात खेळासाठी पूरक वातावरण निर्माण करून खेळाडूंमध्ये सांघिक भावना निर्माण करणे, खेळाडूंमधील नेतृत्वगुणांचा विकास करणे तसेच विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी खेळ किती महत्त्वपूर्ण बाब आहे हे लक्षात घेऊन; येणाऱ्या काळात भारत खेळांमध्ये आघाडीवर पोहोचवा किंवा महाशक्तीशाली देश बनावा हा उद्देश ठेवून केंद्र शासनाने 'खेलो इंडिया यूथ गेम्स' आणले आहे.

खेळाला प्रोत्साहन

खेलो इंडिया म्हणजे सतत खेळावे, लहानपणापासूनच मुलांमध्ये खेळाची आवड निर्माण व्हावी. त्यांच्यातील खेळाचे कौशल्य ओळखून त्यांचा विकास व्हावा यासाठी 'खेलो इंडिया' पर्वाची सुरुवात झाली आहे. या स्पर्धेचा मुख्य उद्देश हा खेळाडूंना व्यासपीठ मिळवून देणे, भारतातील नवीन खेळाडूंना आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आपली प्रतिभा दाखवता यावी, असा आहे. गेल्या वर्षी यशस्वी ठरलेली 'खेलो इंडिया' ही स्पर्धा या वेळी महाराष्ट्रात, शिवछत्रपती क्रीडा संकुल म्हाळुंगे-बालेवाडी, पुणे येथे होत आहे. त्याआधी 'खेलो महाराष्ट्र' या उपक्रमांतर्गत विविध खेळांचे आयोजन महाराष्ट्रात होत आहे.

देशातील सर्व राज्ये व केंद्रशासित प्रदेशांतील खेळाडू यात भाग घेत आहेत. क्रीडा संस्कृतीला चालना देणारा निर्णय घेऊन त्याची यशस्वीपणे अंमलबजावणी याद्वारे करण्यात येत आहे. आर्चरी,

मिशन वन मिलिअन

आजची मुले मैदानी खेळ खेळण्यापेक्षा वेगवेगळ्या गॅझेट्सवर आभासी खेळांमध्ये गुंग असतात. मुलांनी पुन्हा मैदानाकडे वळावे, मैदानी खेळ खेळावे यासाठी 'नो गॅझेट्स' असे उपक्रम हाती घेण्यात येत आहे. जेणेकरून मुलांना खेळाबद्दल आवड निर्माण होईल. गेल्या

वर्षी भारतात झालेल्या १७ वर्षांखालील मुलांच्या वर्ल्डकप फुटबॉल स्पर्धेच्या निमित्ताने 'मिशन वन मिलिअन फुटबॉल' अंतर्गत एक लाख फुटबॉलचे वाटप शाळांमध्ये करण्यात आले होते. विशेष म्हणजे मिशन वन मिलिअन अंतर्गत एकाच दिवशी राज्यातील २६ लाख विद्यार्थी मैदानात उतरले होते आणि अवघा महाराष्ट्र क्रीडामय झाला होता.

त्याच धर्तीवर आता ही 'खेलो महाराष्ट्र' स्पर्धा ऑक्टोबरला सुरु करून जानेवारी २०१९ पर्यंत खेळवण्यात येत आहे. भारतीय क्रिकेटमध्ये ज्युनिअर संघाने विश्वविजेतेपदावर नाव कोरले असताना आता महाराष्ट्रात पुन्हा एकदा इतक्या मोठ्या प्रमाणावरील उत्तम क्रीडा महोत्सव रंगत आहे, ही बाब विलक्षण सुखावणारी आहे. विशेष म्हणजे या स्पर्धेदरम्यान वर्षाकाठी हजार ते दीड हजार खेळाडू निवडले जातील. त्यांना पुढील आठ वर्षांसाठी प्रत्येकी पाच लाख रुपये प्रोत्साहनापोटी दिले

जातील. तर दर वर्षी एक हजार खेळाडू त्यात समाविष्ट होणार असल्याने आठ वर्षांनी देशात खूप मोठ्या प्रमाणावर क्रीडा संस्कृती बहरलेली असेल.

या स्पर्धांसाठी खेळाडू निवडण्यासाठी शालेय स्तरापासून ते विद्यापीठ स्तरापर्यंत वेगवेगळे क्रीडाप्रकार खेळणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या कारकिर्दीवर नजर ठेवली जाईल. योग्य खेळाडूला योग्य वयात संधी मिळाली तर क्रीडासंस्कृती खरोखरच बहरणार आहे.

या महोत्सवात होत असलेल्या खेळप्रकारांपैकी खो-खो, कबड्डी, कुस्ती हे तर खास मराठमोळे खेळही आहेत. शाळा, महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना खेळातही करिअर होऊ शकते हे समजणे आवश्यक असून विद्यार्थ्यांच्या क्रीडाविकासावर लक्ष केंद्रित करण्यात येत आहे.

शहरांमध्ये पालकच सध्या आपल्या मुलांना कोणत्या ना कोणत्या क्रीडा प्रकाराशी जोडताना दिसत आहेत. सुट्ट्यांमधील विविध क्रीडाप्रकारांसाठी शिबिरांमध्ये होणारी गर्दी जेव्हा मला दिसते तेव्हा मला त्या पालकांचे कौतुक वाटते. पालक आणि मुलेही

अभ्यासाबरोबरच खेळाला गांभीर्याने घेत असल्याचे बघून मला समाधान वाटते. फुटबॉलसारख्या खेळाला जागतिक पातळीवर कमालीची लोकप्रियता आहे. आपल्या महाराष्ट्रात त्या मानाने हा खेळ फारसा लोकप्रिय नव्हता, परंतु आताची तरुणपिढी फुटबॉल विश्वचषकाचे सामनेही उत्सुकतेने पाहताना दिसत आहे. आज क्रिकेट, फुटबॉलबरोबरच बॅडमिंटन, बुद्धिबळ, बास्केटबॉल, ज्यूडो कराटे आदी सर्वच क्रीडाप्रकारांविषयी जागरूकता निर्माण झाली आहे.

राज्यात क्रीडा विकासाला गती

केंद्र शासनाने सुरु केलेल्या 'खेलो इंडिया' या राष्ट्रीय कार्यक्रमाचे २०१८-१९ या वर्षापासून राज्यात अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. या योजनेमुळे राज्याच्या क्रीडा विकासासाठी सुरु असलेल्या प्रयत्नांना मोठ्या प्रमाणात गती मिळेल.

प्रतिभावंत खेळाडूंना निवडून त्यांचा विकास करण्यासाठी शिष्यवृत्ती उपलब्ध करून देण्यासह विविध खेळांचे दर्जेदार खेळाडू निर्माण करणे, मैदानांचा विकास आणि क्रीडा प्रशिक्षकांसाठी अद्ययावत प्रशिक्षण कार्यक्रम याअंतर्गत राबवण्यात येईल. या योजनेमुळे राज्याच्या क्रीडा विकासासाठी सुरु असलेल्या प्रयत्नांना गती मिळणार आहे.

या योजनेंतर्गत विविध उद्दिष्टे निश्चित करण्यात आली आहेत. त्यामध्ये खेळाच्या मैदानांचा (क्रीडांगण) विकास, सामूहिक (क्रीडा शिक्षकांचे) प्रशिक्षण कार्यक्रम, राज्यस्तर खेलो इंडिया केंद्राची स्थापना, खेळाच्या वार्षिक स्पर्धा, प्रतिभावंत खेळाडूंचा शोध आणि विकास (शिष्यवृत्ती), खेळाच्या पायाभूत सुविधांचा वापर आणि निर्मिती-सुधारणा, क्रीडा अकादमीसाठी साहाय्य, ग्रामीण आणि देशी खेळांच्या प्रोत्साहन स्पर्धा, शाळेतील मुलांची शारीरिक तंदुरुस्ती (तपासणी व मापदंड), महिलांसाठी खेळ-स्पर्धा, दिव्यांगांना खेळाच्या सुविधा व स्पर्धा यांचा समावेश आहे. यापैकी काही बाबींसाठी यापूर्वीच राज्यस्तरीय योजना अस्तित्वात असली तरी त्यासाठीची आर्थिक तरतूद पुरेशी नाही. केंद्राच्या या नवीन योजनेंतर्गत, या बाबींसाठी अतिरिक्त किंवा पूरक निधी उपलब्ध होणार असल्याने जास्तीत जास्त ठिकाणी उच्च दर्जाच्या क्रीडा सुविधा निर्माण करता येणार आहेत. उच्च दर्जाचे आणि अधिक प्रमाणात प्रशिक्षक तयार होणार असल्याने त्याचा खेळाडूंना अधिक लाभ होईल. खेळाडूंना मिळणाऱ्या शिष्यवृत्तीतही वाढ करणे शक्य होईल.

योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी क्रीडा व युवक सेवा आयुक्तांच्या स्तरावर नोडल एजन्सी स्थापन करण्यात येईल. केंद्रीय अर्थसाहाय्य जमा करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचनांनुसार नोडल एजन्सीचे स्वतंत्र संयुक्त बचतखाते उघडण्यात येईल. सरकारमार्फत राज्य स्तरापर्यंत घ्याव्या लागणाऱ्या महिला क्रीडा स्पर्धांसाठी लागणारा ४३ लाखांचा निधी अर्थसंकल्पित करण्यासही मान्यता देण्यात आली आहे.

ओपन बोर्ड

शिक्षण प्रवाहापासून दूर गेलेल्या आणि शारीरिक क्षमतांमुळे शाळेत पोहोचू न शकणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी, क्रीडा स्पर्धा तसेच सांस्कृतिक कार्यक्रम यांच्यामध्ये सहभाग घेत असताना त्याच दिवशी आलेल्या परीक्षांमुळे सहभागी होण्यास अडचण येत असते. अशा विद्यार्थ्यांच्या सुविधेसाठी मुक्त मंडळाची अर्थात ओपन बोर्डाची स्थापना करण्यात येत आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांना आपल्या स्पर्धा/कार्यक्रम करून शिक्षण पूर्ण करता येईल.

'खेलो इंडिया' वेळापत्रक

'खेलो इंडिया'चे काही निकष

■ गेल्या वर्षी सुरु करण्यात आलेल्या महत्वाकांक्षी खेलो इंडिया उपक्रमाचे यंदा दुसरे वर्ष आहे. ■ खेलो इंडिया स्पर्धा पुण्यात ८ ते २० जानेवारी २०१९ या कालावधीत होणार आहेत. ■ या स्पर्धेत १७ व २१ वर्षांखालील मुले सहभागी होणार आहेत. ■ या स्पर्धेत भाग घेणाऱ्या मुलांना आपल्या वयाचे उचित दाखले सादर करणे बंधनकारक असेल. राष्ट्रीय क्रीडा आचारसंहितेनुसार बनावट जन्मदाखल्यांच्या बाबतीत कारवाई करण्याची तरतूद आहे. त्याला अनुसरून स्पर्धेत सहभागी होणाऱ्या मुलांची विभागीय किंवा राष्ट्रीय स्पर्धांदरम्यान चाचणी करून त्याची माहिती खेलो इंडियाच्या ईमेलवर पाठवावी लागणार आहे.

शब्दांकन : वर्षा फडके-आंधळे, विभागीय संपर्क अधिकारी

महाराष्ट्राची कामगिरी

महाराष्ट्राने गतवर्षी दिल्ली येथे झालेल्या खेलो इंडिया स्कूल गेम्समध्ये पदक तालिकेमध्ये ३६ सुवर्णपदकांसह द्वितीय स्थान पटकावले.

राज्याचे नाव	सुवर्ण	रौप्य	कांस्य	एकूण
हरियाणा	३८	२६	३८	१०२
महाराष्ट्र	३६	३२	४३	१११
दिल्ली	२५	२९	४०	९४

यंदाच्या स्पर्धा कालावधीतील आकर्षणे

■ सर्व क्रीडांगणांच्या प्रवेशद्वारांना महाराष्ट्रातील नामवंत क्रीडापटूंची नावे व त्यांची प्रदर्शनी. ■ क्रीडासंकुलात स्पोर्ट्स एक्सपो व खेळांचा प्रत्यक्ष आनंद घेण्यासाठी विशेष क्षेत्र राखीव असणार आहे. ■ फिटनेस व संतुलित आहार या विषयांचे मोफत समुपदेशन ■ क्रीडामधील कौशल्य विकास व करिअरच्या संधी याबाबत मोफत मार्गदर्शन ■ महाराष्ट्रातील विविध शाळातील खेळाडूंना विशेष निमंत्रित केले जाणार आहे.

खेळबाब	ठिकाण	स्पर्धा दिनांक
जिम्नॅस्टिक्स	जिम्नॅस्टिक्स हॉल, बालेवाडी, पुणे	८-१३ जानेवारी, २०१९
वेटलिफ्टिंग	वेटलिफ्टिंग हॉल, बालेवाडी, पुणे	९-१५ जानेवारी, २०१९
ज्यूडो	टेबल टेनिस हॉल, बालेवाडी, पुणे	९-१३ जानेवारी, २०१९
कुस्ती	बॉक्सिंग हॉल, बालेवाडी, पुणे	९-१२ जानेवारी, २०१९
बॅडमिंटन	बॅडमिंटन हॉल, बालेवाडी, पुणे	१०-१३ जानेवारी, २०१९
अॅथलेटिक्स	मुख्य स्टेडियम, बालेवाडी, पुणे	१०-१३ जानेवारी, २०१९
शूटिंग	शूटिंग रेंज, बालेवाडी, पुणे	१०-१६ जानेवारी, २०१९
फुटबॉल	फुटबॉल ग्राऊंड, बालेवाडी, पुणे	१०-१९ जानेवारी, २०१९
हॉकी	मुंबई हॉकी असो.ग्राऊंड, मुंबई	७-१५ जानेवारी, २०१९
	एनडीए ग्राऊंड, पुणे	१२-२० जानेवारी, २०१९
खो-खो	खो खो ग्राऊंड, बालेवाडी, पुणे	१३-१७ जानेवारी, २०१९
जलतरण	जलतरण तलाव, बालेवाडी, पुणे	१०-१५ जानेवारी, २०१९
बॉक्सिंग	बॉक्सिंग हॉल, बालेवाडी, पुणे	१३-१९ जानेवारी, २०१९
कबड्डी	बॅडमिंटन हॉल, बालेवाडी, पुणे	१४-१८ जानेवारी, २०१९
लॉन टेनिस	टेनिस कोर्ट, बालेवाडी, पुणे	१४-१९ जानेवारी, २०१९
व्हॉलीबॉल	बॅडमिंटन हॉल, बालेवाडी, पुणे	१४-२० जानेवारी, २०१९
बास्केटबॉल	टेबल टेनिस हॉल, बालेवाडी, पुणे	१५-१९ जानेवारी, २०१९
टेबल टेनिस	वेटलिफ्टिंग हॉल, बालेवाडी, पुणे	१६-२० जानेवारी, २०१९
आर्चरी	ए.एस.आय., पुणे	१७-२० जानेवारी, २०१९

“माझा भारत देश विविध खेळांचे माहेरघर झालेला मला बघायचा आहे. देशात स्पोर्ट्स सिटीज निर्माण झालेल्या मला पाहायच्या आहेत. ‘स्पोर्ट वॉचिंग नेशन’ कडून ‘स्पोर्ट प्लेयिंग नेशन’ कडे घेऊन जाणाऱ्या अनेक क्रीडा अकादमी निर्माण व्हायला हव्यात. त्या दिशेने केंद्र शासनाने ‘खेलो इंडिया’च्या माध्यमातून टाकलेले पाऊल स्तुत्य आहे. तळागाळापर्यंत होणारी स्पर्धा अधिक चांगले खेळाडू पुढे आणेल. प्रत्येकामध्ये खेळाडू लपलेला असतो. प्रत्येकात अधिक ऊर्जा असते. ही ऊर्जा इतरत्र वाया घालवण्यापेक्षा तिला योग्य दिशा द्यायला हवी.”

केंद्रीय क्रीडा राज्यमंत्री कर्नल राज्यवर्धन सिंह राठोड आणि सचिन तेंडुलकर युवा खेळाडूंसोबत.

विचार बदला, यश मिळवा...

सचिन तेंडुलकर

आपल्या विचार प्रक्रियेवर आपले यश अपयश अवलंबून असते. निराशा, अपयशाची भीती मनात बाळगू नका. नेहमी सकारात्मक विचार ठेवा. विचार बदलले की चांगले परिणाम दिसू लागतात. खेळाला वेगळ्या उंचीवर देशाला घेऊन जाण्यासाठी प्रत्येक भारतीयाला आता वेगळ्या पद्धतीने विचार करायला शिकलं पाहिजे. आपल्यातील ऊर्जेचा योग्य वापर युवकांनी करावा. त्या ऊर्जेला योग्य दिशा मिळायला हवी. अभ्यासाच्या वेळी अभ्यास आणि खेळाच्या वेळी खेळ खेळला पाहिजे. लहानपणी इतर मुलांप्रमाणे मीही खूप मस्ती करायचो, एक दिवस माझा मोठा भाऊ मला मैदानावर घेऊन गेला आणि तिथे काय मस्ती करायची ती करण्यास सांगितले. त्यामुळे माझ्यातील ऊर्जेला दिशा मिळाली. कुटुंबाचा पाठिंबा तर होताच. कुटुंबीय मला आचरेकर सरांकडे घेऊन गेले. त्यानंतर माझे आयुष्य बदलले. खेळामध्ये आपले आयुष्य बदलून टाकण्याची अफाट शक्ती आहे. त्यामुळे लहान मुलांपासून आजीआजोबांपर्यंत सर्वांनीच क्षमतेनुसार खेळ खेळायला हवेत.

खेळाडू वृत्ती

हल्ली मोबाइलचा वापर आवश्यकतेपेक्षा अधिक वाढला आहे. त्यामुळे आपली विचार करण्याची प्रक्रिया थांबते, संवाद कमी होतो. त्यापासून निश्चितच दूर राहायला हवे. मैदानी खेळ खेळावे. प्रत्येकाने

व्यावसायिक खेळाडू म्हणून मैदानावर उतरावे असे नाही पण निरोगी, तंदुरुस्त राहण्यासाठी खेळायला हवे. आपल्याला अशी जीवनशैली विकसित करायची आहे ज्यामध्ये वकील, डॉक्टर, अभियंते, उद्योगपती हे एक उत्तम खेळाडूसुद्धा असतील. लहानपणापासूनच ही जीवनशैली विकसित करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी सर्वांनी पुढे यायला पाहिजे.

टीम वर्क

सांघिक खेळ खेळताना संघात काही मतभेद नक्कीच असू शकतात, ते असावेतही. मात्र संघामध्ये खेळताना आपले हेवेदावे, आपली मते, नाराजी बाजूला ठेवून आपला संघ कसा विजयी होईल, त्यात आपले काय योगदान असेल याचाच विचार करून मैदानावर उतरणे ही खरी खेळाडू वृत्ती आहे, उत्तम खेळाडू असल्याचे लक्षण आहे. आपली काय इच्छा आहे यापेक्षा संघाची इच्छा काय आहे, त्या वेळेची संघाची गरज काय आहे हा विचार आपण करणे महत्वाचे ठरते. खेळात निःस्वार्थीपणा आणि टीम वर्क खूप महत्वाचे असते.

नो शॉर्टकट्स

आयुष्यात कधीच शॉर्टकट्सच्या मागे लागू नका. संयम बाळगायला शिकले पाहिजे. शाळेतला माझा पहिला सामना मला आजही आठवतो. मी २४ धावा केल्या होत्या, मात्र वृत्तपत्रात ३० पेक्षा अधिक धावा केल्यानंतरच नाव यायचे. स्कोअररने मला बोलून लेग बाईजच्या धावा माझ्या नावावर दाखवल्या, दुसऱ्या दिवशी गुरुजींनी कानउघडणी

केली. 'स्वतःचे नाव वृत्तपत्रात यावे असे वाटत असेल तर परिश्रम करून धावांचा डोंगर रच. त्यानंतर तुला जे समाधान मिळेल ते महत्वाचे.' शॉर्टकट्स न घेण्याचा पहिला धडा मिळाला. पळवाटा काढून आपण कधीच मोठे यश मिळवू शकत नाही.

अडचणीचा बाऊ नको, मार्ग शोधा

एखाद्या अडचणीवर मात करण्यासाठी आपण हतबल होण्यापेक्षा मार्ग शोधायला हवे. Find solution, don't focus on problem. आपण बऱ्याचवेळा मार्ग शोधण्यापेक्षा अडचणीचाच अधिक विचार करतो त्यामुळे आपल्याला सर्वत्र अडचणीच दिसू लागतात.

२००६ च्या आसपास मुंबईमध्ये पावसाळ्यातही सराव करता यावा अशा सुविधा नव्हत्या. इनडोअर नेट्स तयार नव्हती. तेव्हा आम्ही ऑस्ट्रेलियाविरुद्ध मालिका खेळत होतो. सर्वत्र पाऊस सुरू असल्याने सराव करणे शक्य नव्हते. आम्ही सर्व मित्र, खेळाडू एकत्र आलो. त्यावर मार्ग काढण्याचे ठरवले. मी क्रिकेटरच्या पेहरावात रबर बॉलवर भर पावसात खेळायला सुरुवात केली. लहानपणापासून पावसात खेळलो होतो पण आंतरराष्ट्रीय सामन्यासाठी अशी तयारी आम्ही कधी केली नव्हती. बॉल यायच्या आधी तोंडावर चिखल यायचा. पण आम्ही उत्साहाने ही तयारी केली, यातून आम्हाला आनंदही मिळाला. बऱ्यापैकी आम्हाला सराव करता आला. ठरवले तर आपल्याला मार्ग काढून पुढे जाता येते.

तरुणांचा देश

साधारणतः २०२० मध्ये सरासरी सर्वात जास्त तरुणांची संख्या असलेला देश म्हणून आपण क्रमांक एकवर असू. मात्र तरुण म्हणजे तो तंदुरुस्तच असं नाही. आकडेवारी सांगते की मधुमेहीची संख्या आपल्या देशात सर्वाधिक आहे, लड्डुपणात आपण क्रमांक तीन वर आहे. त्यामुळे ही आकडेवारी कमी करण्याच्या दृष्टीने आपण आहार आणि व्यायामावर भर देऊन निरोगी जीवनाची कास धरायला हवी.

खेळ आपल्याला व्यसनांपासून दूर ठेवतो. जेव्हा तुम्ही एखादा खेळ खेळत असता तेव्हा इतर व्यसनांसाठी वेळही मिळत नाही आणि त्याची गरजही भासत नाही. क्रिकेट हा माझ्यासाठी जसा ऑक्सिजन आहे तसाच तो इतरांसाठी असणार आहे. कुठलाही खेळ आपला ऑक्सिजन झाला की कुठल्याही व्यसनाची गरज भासत नाही.

मनसोक्त खेळा

अपुरे सुविधा, मैदाने लहान किंवा मोठी असल्याची तक्रार हे मला वाटते आपण कसा विचार करतो यावर अवलंबून असते. कमी जागेतही खेळता येण्यासारखे लंगडी, कबड्डीसारखे अनेक खेळ आहेत. आपण

आपल्या गरजेनुसार कल्पकतेने खेळ व खेळाची पद्धत विकसित करू शकतो. आम्हाला टेनिस खेळायची इच्छा झाली तर आमच्या इमारतीसमोर टेनिस कोर्ट नव्हते पण तरी आम्ही टेनिस बॉल घेऊन हाताच्या पंजाने कमी जागेतही हॅण्ड टेनिस खेळण्याचा आनंद घायचो. बऱ्याच वेळा संध्याकाळी क्रिकेट खेळण्यासाठी कमी वेळ असायचा त्यामुळे जो लेफटी आहे तो उजव्या व जो रायटी आहे तो डाव्या हाताने क्रिकेट खेळायचा व कमी वेळात सूर्यास्त होण्यापूर्वी आमची एक इनिंग पूर्ण व्हायची. सांगायचा उद्देश हाच की, हातातील मोबाइलसारखे उपकरणे बाजूला ठेवून मैदानावर या, मनसोक्त खेळा. मैदानी खेळामुळे आपण शारीरिक व मानसिकदृष्ट्या बळकट होतो.

अनेकांची विविध खेळ खेळण्याची इच्छा असते. मात्र, काही कारणास्तव त्यांना शक्य होत नाही. परंतु It's never too late to change yourself. जेव्हा शक्य होईल तेव्हा आपण आपल्या आवडीचा खेळ खेळण्यास सुरुवात करायला हवी. कारण चांगले आरोग्य हीच खरी संपत्ती आहे.

कुठलाही खेळ आपल्याला आयुष्यात खूप काही शिकवून जात असतो. मलाही खूप काही शिकवले आहे. अपयश आलं तरी हरकत नाही, पुन्हा स्वतःच्या पायावर उभं राहा आणि शॉर्टकट्स न वापरता स्पर्धा करा, नक्कीच यशस्वी व्हाल.

शिक्षण संस्थांना आवाहन

आपल्याकडे अनेक ठिकाणी जागेची, मैदानाची अडचण भासते. काही शाळा, महाविद्यालयांना मोठी मैदाने नसतात तर काहींनी मैदाने बहुधा वापरली जात नाहीत. अशा वेळी वेळेचे समायोजन करून अशा शाळांना मैदाने उपलब्ध करून दिली तर खेळाडूंची पिढी घडवण्यात मदत होईल. शिवाय अशा संस्थांनी निवृत्त खेळाडूंची प्रशिक्षक म्हणून निवड करून नवोदित खेळाडूंना त्यांच्या अनुभवाचा लाभ मिळवून घायला हवा.

पालकांची भूमिका महत्वाची

खेळाडू घडवण्यात पालकांची फार मोठी भूमिका असते. माझ्या पाठिशी माझे कुटुंब होतेच शिवाय कडक शिकवणही होती. 'एकवेळ तू नापास झाला तरी चालेल, अपयशी झालास तरी चालेल, पण स्वतःची व इतरांची फसवणूक करून तू आलास तर मुळीच खपवून घेतले जाणार नाही.' घरी आणि मैदानावर अशीच शिकवण होती. त्यामुळे आयुष्यात शॉर्टकट्स घेण्याचा प्रश्नच आला नाही. पालकांचा योग्य पाठिंबा मिळाला तर खेळाडू उत्कृष्ट कामगिरीचे प्रदर्शन करू शकतो.

(संकलित)

राही सरनोबत

ध्यास सर्वोत्तमाचा...

राही सरनोबत

खेळप्रकार कोणताही असू देत, त्यामध्ये मिळालेल्या यशाची पुनरावृत्ती करणे ही खरी कसोटी असते. लक्ष्याचा ध्यास घेत एकच लय शेवटपर्यंत कायम ठेवून अपेक्षित पल्ला गाठताना अनेक अडचणी येतात. मात्र यश मिळवितानाचा आपला संयम, मानसिक स्थिती, श्वासोच्छ्वास आणि स्नायूवरील नियंत्रण या बाबींचा सातत्याने अभ्यास करत राहणे तसेच गरजेनुसार त्यामध्ये सुधारणा करत राहणे महत्त्वाचे असते.

जानेवारी महिन्यामध्ये 'खेलो इंडिया यूथ गेम्स स्पर्धा' पुण्यात होत आहे. खेलो इंडिया स्पर्धेचे हे दुसरे वर्ष. स्पर्धेची मुहूर्तमेढ २०१८ मध्ये दिल्लीत रोवली गेली. या स्पर्धामधून देशभरातील १७ वर्षाखालील खेळाडूमधील वेगवेगळ्या खेळप्रकारांतील टॅलेंट हंट केलं जातं. त्यांच्यातील गुणवत्ता हेरून त्यांना पुढील आठ वर्षे दरवर्षी ५ लाख रुपये अनुदानरूपात दिले जातात.

कोणत्याही खेळाडूचे स्वप्न ऑलिम्पिक पदकाचे असते. खेलो इंडिया स्पर्धांमार्फत त्यांना ऑलिम्पिक स्पर्धांच्या दृष्टिकोनातून तयार करण्यात येते. भारतात क्रीडा संस्कृती वाढीस लागण्यासाठी खेलो इंडिया मोठी भूमिका बजावणार आहे. भारतामध्ये गुणवत्तेची कमी बिलकूल नाही. फक्त योग्य वेळी योग्य मार्ग न सापडल्यामुळे अनेक खेळाडूंचे करिअर सुरु होण्यापूर्वीच संपून जाते. त्यामुळे अशा स्पर्धांमध्ये जास्तीत जास्त खेळाडूंनी भाग घ्यायला हवा. तेव्हाच देशातील खरी गुणवत्ता बाहेर येण्यास मदत होईल.

निःस्वार्थी वृत्तीने खेळाकडे पाहा...

काही वेळा खेळाडू आणि त्यांच्या पालकांच्या मनात असंख्य विचार येत असतात. खेळात भाग घेतल्यानंतर २५ गुण भेटतील का? खेळ निवडल्यानंतर सरकारी नोकरी कधी मिळते? कोणत्या खेळामध्ये पैसा जास्त मिळतो? सरावासाठी किती वर्षे लागतील? परंतु असा विचार केल्यास तुम्हाला पाहिजे ते कधीच मिळणार नाही. तुम्हाला जर पदके हवी असतील, तुम्हाला एक चांगला खेळाडू व्हायचे असेल किंवा तुम्हाला तुमचे तंत्र एका विशिष्ट स्तरावर घेऊन जायचे असेल आणि कष्ट करण्याची तयारी असेल, तर या

गोष्टी आपोआप तुमच्याकडे चालून येतात.

आज तुम्ही पाहा, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मोठे यश मिळवलेल्या अनेक वरिष्ठ खेळाडूंनी या गोष्टींकडे फारसं लक्ष दिलेलं नाही. वेळोवेळी आपल्या खेळासाठी त्यांनी अशा गोष्टी नाकारल्या आहेत किंवा दुर्लक्ष तरी केलेले आहे. त्यामुळे पालकांनी आपल्या मुलांच्या मनावर एक दृष्टिकोन कायमचा कोरला पाहिजे की खेळ ही एक निःस्वार्थ भावनेने करण्याची गोष्ट आहे. खेळांमधून मिळवायचं काय असेल तर ती पदकं आणि एक उंची. आपलं कर्तृत्व, आपल्यातील क्षमता आणि यश प्राप्त करताना लागणारी चिकाटी सिद्ध करण्याची संधी आपल्याला खेळांमधून मिळत असते.

कमतरता ओळखा

अंजली भागवत, तेजस्विनी सावंत यांच्याकडून प्रेरणा घेऊन मी नेमबाजी क्षेत्रात प्रवेश केला. कोल्हापुरात नेमबाजीचे प्राथमिक धडे घेतले. त्यावेळी २५ मीटरची रेंज उपलब्ध नव्हती, तरीही उपलब्ध रेंजवर सराव सुरू केला. सराव अधिक चांगल्या पद्धतीने व्हावा, यासाठी पुण्याला यावं लागलं. पुण्याच्या बालेवाडी शूटिंग रेंजवर मी बऱ्यापैकी घडले. खेळाबाबत प्रामाणिकपणा आणि कामगिरीमध्ये सातत्य राखून सर्वप्रथम पुणे येथे झालेल्या राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धांमध्ये २५ मीटर पिस्टल प्रकारात सुवर्णपदक पटकावलं. त्यानंतर केवळ युवा गटातूनच नव्हे तर वरिष्ठ गटातसुद्धा आव्हान निर्माण केलं.

त्यानंतर अनेक आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये पदकं पटकावली. दरम्यान २०१५ साली हाताला दुखापत झाली. रिओ ऑलिम्पिक २०१६ तोंडासमोर आल्यामुळे त्याकडे दुर्लक्ष करून सराव सुरू ठेवला. पात्रता स्पर्धाही खेळली. परंतु ऑलिम्पिक कोटा मिळवू शकले नाही. या कालावधीत दुखापत अधिकच गंभीर बनली. पिस्टल हातात पकडताही येत नव्हते. या वेळी मला माझी चूक कळून आली. मोठं यश मिळवायचं असेल तर संयम बाळगणं महत्त्वाचं असतं. त्यामुळे दुखापतग्रस्त हातावर उपचारासाठी काही वेळ सरावातून ब्रेक घेतला. सुमारे वर्षभर शूटिंगपासून लांब राहिले. दुखापतीतून सावरण्यास वेळ लागला तरी निराश झाले नाही. आत्मविश्वासाने स्वतःला मानसिकदृष्ट्या खंबीर बनवलं. घरी असताना चांगलं वाचन करून मन उत्साहित ठेवलं. पुढील

काळात काय करायचं, याचा रोडमॅप बनवून तो अमलात आणला.

दुखापतीतून सावरल्यानंतर २०१७ मध्ये पुन्हा नव्याने सुरुवात केली. नव्या प्रशिक्षकाच्या मार्गदर्शनाखाली निग्रहाच्या जोरावर पुन्हा आपलं कौशल्य हस्तगत केलं. तंत्रात बदल करून स्वतःला अद्ययावत स्वरूपात आणलं. कमतरता ओळखल्या. त्यांचा अभ्यास केला. त्या दूर करण्यासाठी आटोकाट प्रयत्न केले. त्यामुळेच काही दिवसांपूर्वी ज्या हाताने पिस्टल पकडणं शक्य नव्हतं, त्याच हाताने आशियाई क्रीडा स्पर्धा २०१८ मध्ये सुवर्णपदकावर नाव कोरलं. ज्या नेमबाजांनी आशियाई स्पर्धेत येण्याचे स्वप्न बघितले, अंतिम फेरी गाठली. देशाला पदके मिळवून दिली. त्यांच्या स्वप्नांवर विश्वास ठेवूनच मी पुढे जात आहे. किंबहुना त्यांची प्रथा पुढे नेण्याचा प्रयत्न करत आहे. या सर्वांच्या बळावरच पुढील आव्हानांसाठी मी तयार आहे.

शासनाकडून गौरव

महाराष्ट्रातील खेळाडूंना राजाश्रय मिळण्याचीसुद्धा आवश्यकता आहे. आशियाई क्रीडा स्पर्धांमध्ये सुवर्णपदक मिळाल्यानंतर लाखो-करोडो लोकांना आनंद झाला. शुभेच्छांचा वर्षाव पाहून मी भारावून गेले. माझ्या संपूर्ण कामगिरीची दखल घेऊन महाराष्ट्र शासनाने मला ५० लाख रुपयांचे पारितोषिक देऊन गौरविले. तेवढ्यावरच ते थांबले नाही, तर उपजिल्हाधिकारी पद देऊन मला गौरवण्यात आले. हे आनंदाचे क्षण मी कधीच विसरू शकणार नाही.

यश - अपयश, दुखापती या प्रत्येक खेळाडूच्या जीवनाचा एक भाग असतात. त्यांचा योग्य प्रकारे स्वीकार करून त्यांना आत्मविश्वासाने सामोरे जाण्याची क्षमता जो स्वतःमध्ये निर्माण करतो, तोच खेळाडू आपल्या जीवनात मोठे यश प्राप्त करू शकतो. पदक मिळते तेव्हाचा ऐतिहासिक क्षण मोठा आहेच, पण त्याहून मोठी आहे तुमची पदक जिंकण्याची प्रक्रिया, ते पदक जिंकण्यासाठी तुम्ही घेतलेली मेहनत. म्हणूनच सर्व नवोदित खेळाडूंना माझा एकच सल्ला, खुलके खेलो!!!

शब्दांकन : हर्षल आकुडे,

संहिता लेखक, विभागीय माहिती कार्यालय, पुणे
संपर्क: ०९६३०९४३५४४

सुवर्ण कामगिरी

■ २००८ मध्ये पुणे येथे झालेल्या युवा राष्ट्रकूल स्पर्धेत सुवर्णपदक ■ २०१० च्या दिल्ली राष्ट्रकूल स्पर्धांमध्ये एक सुवर्णपदक व एक रौप्यपदक ■ विश्वचषक २०११ मध्ये कांस्यपदक ■ २०१२ लंडन ऑलिम्पिकसाठी पात्र ठरणारी पहिली व सर्वात युवा भारतीय महिला नेमबाज ■ २०१३ चॅंगवान, कोरिया येथे झालेल्या विश्वचषक स्पर्धेत पिस्टल प्रकारात विजेतेपद, सुवर्णपदक जिंकणारी

पहिली भारतीय नेमबाज ■ ग्लासगो २०१४ राष्ट्रकूल स्पर्धांमध्ये सुवर्णपदक ■ २०१४ इंचिऑन आशियाई क्रीडा स्पर्धांमध्ये कांस्यपदक ■ २०१४ साली महाराष्ट्र शासनाचा शिवछत्रपती क्रीडा पुरस्कार ■ २०१६ साली गुवाहाटी येथे झालेल्या दक्षिण आशियाई क्रीडा स्पर्धांमध्ये दोन सुवर्णपदके ■ २०१८ आशियाई क्रीडा स्पर्धांमध्ये सुवर्णपदक ■ २०१८ साली केंद्र शासनाचा अर्जुन पुरस्कार प्राप्त ■ सध्या महाराष्ट्रात उपजिल्हाधिकारी पदावर कार्यरत.

भारतीय संस्कृती विविध खेळांच्या माध्यमातून देशविदेशात पोहोचली आहे. शिवाय विदेशात स्थायिक झालेल्या भारतीयांना एकत्र आणण्यात, त्यांची देशाविषयीची आस्था कायम ठेवण्यात किंबहुना ती वृद्धिंगत करण्यात विविध खेळांचा महत्त्वपूर्ण वाटा आहे.

खेळाला मिळाली प्रतिष्ठा

द्वारकानाथ संझगिरी, ज्येष्ठ क्रीडा समीक्षक

गेल्या काही वर्षात भारतीय क्रीडा क्षेत्राच्या गुणवत्तेत प्रचंड वाढ झाली आहे. त्याचे दृश्य परिणाम आपल्याला आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पाहायला मिळत आहेत. क्रीडापटूंना प्रतिष्ठा लाभली आहे. प्रसारमाध्यमांमुळे क्रिकेटसोबतच कबड्डी, खो-खो, कुस्तीसारखे अनेक स्थानिक खेळ गावपातळीपासून राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय स्तरापर्यंत पोहोचले आहेत. साहजिकच हे खेळ खेळणाऱ्या भारतीय खेळाडूंनाही प्रतिष्ठा मिळाली.

दृष्टिकोन बदलला

१९६० च्या दशकात भारतीय संघांची काहीशी बिकट परिस्थिती होती. आपला संघ विविध कारणास्तव इतर देशांच्या संघांच्या तुलनेत उत्तम कामगिरी करू शकत नव्हता. क्रिकेटच्याच बाबतीत बोलायचे झाले तर इतर संघ आपल्या संघाला खूप दुबळे समजत. मात्र आता आपली क्रीडा संस्कृती विकसित होत गेली तसाच आपला दबदबाही वाढत गेला. आता इंग्लंडसारख्या देशात आपल्या खेळाडूंप्रमाणे उत्सुकता असते. सचिन तेंडुलकरने विदेशात क्रिकेटला वेगळे स्थान मिळवून दिले.

२०१३ मध्ये सचिन लॉर्डस् मैदानावर आपला शेवटचा सामना खेळणार असं बोललं जात होतं तेव्हा भारतीयांप्रमाणेच इंग्लंडच्या चाहत्यांनाही खूप उत्सुकता होती. त्या सामन्यासाठी त्यांनी सकाळी तीन-चार वाजता तिकिटांसाठी रांगा लावल्या होत्या. मैदानावर व

मैदानाबाहेरही त्याने आपल्या वर्तणुकीतून एक वेगळी छाप निर्माण केली आहे, त्याचाच हा दाखला म्हणता येईल.

खाद्यसंस्कृती

विदेशातील खेळाडू पूर्वी जेव्हा आपल्या देशात सामने खेळण्यासाठी यायचे तेव्हा नेहमीच त्यांची जेवणाबाबत तक्रार असायची. येथील मसालेदार जेवण त्यांच्या पचनी पडत नसे. मात्र आता भारतीय खाद्यसंस्कृतीने त्यांना भुरळ घातली आहे. विविध चमचमीत खाद्यपदार्थांची आता मागणी केली जाते.

हिंदुस्थान जिंदाबाद

इंग्लंडमधील लॉर्डस् मैदानावर २००२ मध्ये झालेली नेटवेस्ट मालिका भारतीय संघाने जिंकल्यानंतर जो जल्लोष केला गेला तो अविस्मरणीय होता. क्रिकेटचा दादा म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या सौरव गांगुलीने लॉर्डस् बाल्कनीतून जल्लोष करताना शर्ट काढून आनंद व्यक्त केला होता. ज्या देशाने आपल्या देशावर १५० वर्षे राज्य केले त्या देशात होणारा हा आनंदोत्सव मालिकेतील विजयाप्रमाणेच ऐतिहासिक होता. याच वेळी स्वातंत्र्यसैनिकांनी इंग्लंडच्या रस्त्यावर मार्च करत हिंदुस्थान जिंदाबाद, हिंदुस्थान जिंदाबाद असे नारे दिले होते. अशा वेळी तेथील सुरक्षा यंत्रणेसमोर हाताची घडी घालून उभे राहण्याव्यतिरिक्त कुठलाही पर्याय नव्हता. २००४ मध्ये माजी प्रधानमंत्री दिवंगत अटल बिहारी वाजपेयी यांनी समझोता एक्स्प्रेस सुरू केली होती तेव्हा लाहोरमध्ये पाकिस्तानच्या संघाला धूळ चारल्यानंतर गायले गेलेल्या भारतीय राष्ट्रगीताचे क्षणही अविस्मरणीय होते.

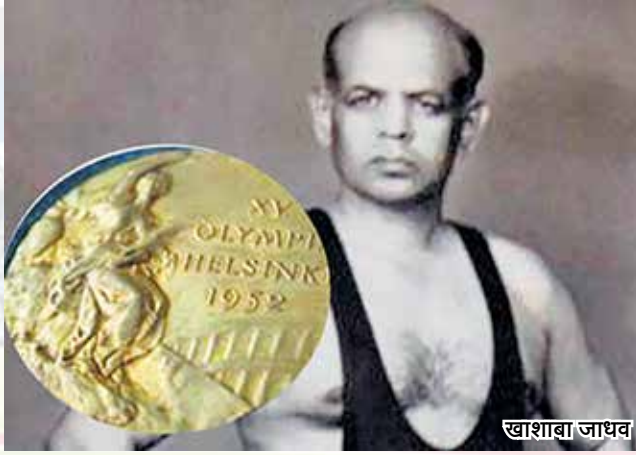
चाहत्यांची संख्या वाढली

भारतीय लोक मोठ्या प्रमाणावर विदेशात शिक्षण, नोकरी व व्यवसायाच्या निमित्त स्थायिक झाले आहेत. त्यामुळे भारतीय संघांना विदेशात प्रोत्साहन देण्याकरिता चाहत्यांचा टक्का वाढला आहे. ऑलिम्पिक, राष्ट्रकूल स्पर्धा, एशियाड स्पर्धांमध्ये आता आपले खेळाडू चुणूक दाखवू लागले आहेत. उच्चप्रतीच्या खेळाचे प्रदर्शन आपल्या खेळाडूंकडून आता होत आहे. गावपातळीपासून खेळाडू घडू लागले आहेत. चाहत्यांच्या गर्दीला देशविदेशातही तुडवडा नसतो, त्यामुळे खेळाडूंना चांगले प्रोत्साहन मिळत आहे.

शब्दांकन : राजाराम देवकर

देश स्वतंत्र झाल्यानंतर आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारताची ओळख तयार करण्याचा नवीन लढा देशात नुकताच सुरू झाला होता. गरिबी हे आव्हान होतं आणि हाताशी अगदी तुटपुंजी साधन होती. अशा वेळी क्रीडा क्षेत्रात ज्यांनी भारताची प्रतिमा उंचावली अशी दोन व्यक्तिमत्त्वे म्हणजे हॉकीचे जादूगार मेजर ध्यानचंद आणि कुस्तीतले पैलवान खाशाबा जाधव. पैकी ध्यानचंद यांचा जन्मदिवस आपण क्रीडादिवस म्हणून साजरा करतो. पण, मराठमोळ्या खाशाबांचं आयुष्य काही कमी प्रेरणादायी नाही. ऑलिम्पिकमध्ये स्वतंत्र भारताला पहिलं वैयक्तिक पदक मिळवून देण्याचा मान त्यांच्याकडे जातो. १९५२ च्या हेलसिंकी ऑलिम्पिकमध्ये कुस्तीच्या बॅटमवेट प्रकारात त्यांनी कांस्य जिंकलं होतं. त्या ऑलिम्पिक पदकाचा रोमांचकारी प्रवास...

पहिले वैयक्तिक ऑलिम्पिक पदक

खाशाबा जाधव

सुधीर पाटील

आज खाशाबा जाधव हे भारतीय क्रीडा क्षेत्रात एक चालतीबोलती दंतकथा आहेत. पण, त्यांनी पदक कसं जिंकलं ही कहाणी अगदीच रोमांचक आहे. ऑलिम्पिक स्पर्धा संपायला फक्त २-३ दिवसच बाकी होते. बाकी भारतीय खेळाडूंचं आव्हान आटोपलेलं होतं. त्यामुळे संघाबरोबर असलेले व्यवस्थापक दिवाण प्रतापचंद यांना शहर बघण्याची घाई झाली होती. इतरांनाही युरोपातलं हे शहर मनसोक्त भटकायचं होतं. या पर्यटनाच्या नादात प्रतापचंद खाशाबांच्या स्पर्धेचा दिवसही विसरले. उलट खाशाबांना म्हणाले, 'तुझी स्पर्धा उद्या आहे. तेव्हा आज तू आमच्याबरोबर फिरायला चल.' खाशाबा मात्र एका मनसुब्याने हेलसिंकीत आले होते. त्यांचं लक्ष कुस्ती सोडून इतर कुठेही नव्हतं. त्यांनी फिरायला नकार दिला. रिकाम्या वेळात इतर पैलवानांचे सामने बघतो असं सांगून ते मैदानाच्या दिशेनं निघाले.

किट कुठे ठेवायचं म्हणून ते त्यांनी बरोबर घेतलं. इतर दोन पैलवानांचा सामना सुरू असताना एक विचित्र गोष्ट घडली. खाशाबांना त्यांचं नाव ध्वनीक्षेपक यंत्रातून ऐकू आलं. खरंतर इंग्रजी समजणं कठीणच होतं. पण, नशिवाने जाधव हे आडनाव त्यांना कळलं. त्यांनी चौकशी

केली. तर पुढचा सामना त्यांचा असल्याचं त्यांना कळलं. जाधव यांच्याबरोबर तेव्हा भारतीय संघातील कुणीही नव्हतं. वेळ तर अजिबात नव्हता. तयार होऊन कुस्तीसाठी उतरायचं हा एकमेव पर्याय होता. शेवटी जाधव सामन्यासाठी मॅटवर उतरले. नशिवाने पहिला प्रतिस्पर्धी न आल्यामुळे बाय मिळाला. त्यानंतर कॅनडा, मेक्सिको आणि जर्मनीच्या मल्लांवर त्यांनी लीलया मात केली.

...तर रौप्यही जिंकलं असतं

त्या काळात गटवार कुस्तीच्या प्राथमिक फेऱ्या होत असत. त्यानुसार खाशाबांना त्यांच्या गटात पाच सामने खेळायचे होते. पुढची उपांत्यपूर्व सामन्याची लढत रशियाच्या मेमेदबेयोव्हविरुद्ध होती. हा प्रतिस्पर्धी तगडा आहे, याची कल्पना खाशाबांना होती. मॅचची तयारीही त्यांनी केली होती. पण, प्रत्यक्ष मॅटवर ही लढत तासभरापेक्षा जास्त चालली. खाशाबांना ०-३ असा पराभव पत्करावा लागला. काही जाणकारांच्या मते, मॅचमध्ये पंचांचे काही निर्णयही खाशाबांच्या विरुद्ध गेले होते. ही मॅरिथॉन लढत खेळून खाशाबा दमले होते. पण, पुढच्या १५ मिनिटांत त्यांना पुढची फेरी खेळावी लागली. खरंतर ऑलिम्पिक स्पर्धेत दोन सामन्यांमध्ये किमान अर्ध्या तासाची विश्रांती आवश्यक आहे. स्पर्धेचा तसा नियमच आहे. पण, हे सगळं नाट्य घडत असताना खाशाबा एकटेच तिथे होते. संघाचे व्यवस्थापक नव्हतेच. त्यामुळे त्यांची बाजू मांडायला कुणी नव्हतंच. शिवाय खाशाबांना इंग्रजी तितकंसं जमत नव्हतं.

कुस्ती लढायची तेवढं त्यांना ठाऊक होतं. त्यामुळे त्यांनी प्रतिकारही केला नाही. जपानच्या शोहोची इशी या मल्लाबरोबर खेळायला ते मॅटवर उतरले. पण, शरीर इतकं दमलं होतं की थोड्या वेळातच ०-३ असा त्यांचा पराभव झाला. रशियाला सुवर्ण मिळालं आणि भारताला कांस्य पदकावर समाधान मानावं लागलं. जर व्यवस्थापक खाशाबांबरोबर असते, त्यांनी बाजू मांडली असती, अगदी पंचांच्या निर्णयावरही जरी दाद मागितली असती तर निकाल कदाचित वेगळा लागू शकला असता. भारताच्या खिशात रौप्य नाहीतर सुवर्णही पडलं असतं. प्रत्यक्षात खाशाबा यांच्या सर्व लढती संपल्यावर, अगदी पदक वितरणाचा कार्यक्रम पार पडल्यावर भारतीय संघ परतला. पदक स्वीकारतानाही खाशाबा एकटेच होते. पण, त्यांना प्रसंगाचं महत्त्व होतं. त्यांनी धावत तिरंगा आणला. तो

आपल्याभोवती गुंडाळला आणि अभिमानाने ते पदक स्वीकारायला गेले.

खाशाबांना पदक जिंकण्याचेच होतं म्हणून १९४८ सालचं लंडन ऑलिम्पिक खाशाबा पहिल्यांदा खेळले. त्यानंतर लगेच त्यांनी पुन्हा ऑलिम्पिक खेळाचं ते पदक जिंकण्यासाठीच असं ठरवलेलं होतं. लंडनसाठी तयारी करताना आणि अगदी तिथपर्यंत पोहोचताना त्यांना खूप अडचणी आल्या. आखाड्यातली मेहनत परवडली. पण, बाहेरची नको, असं खाशाबांना वाटायचं. कोल्हापूरच्या राजाराम कॉलेजमध्ये शिकणारा गावरान गडी तो. घरातच कुस्तीचं बाळकडू मिळालेलं. त्यामुळे लाल मातीची चटक कधी लागली कळलं नाही. मातीतल्या कुस्ती जिंकून गदा पटकावणं त्यांना कधीच कठीण गेलं नाही.

राष्ट्रीय स्तरावर चमकल्यावर सगळ्यांनाच वाटायला लागलं या गड्याने ऑलिम्पिक खेळावं. त्यासाठी मेहनतीबरोबरच आर्थिक मदत लागणार होती. कोल्हापूरच्या महाराजांच्या आशीर्वादामुळे आणि सहकार्यांच्या मदतीमुळे ते शक्य झालं. गडी लंडनला जाणाऱ्या बोटीत बसला. पण, त्या काळात बोटीचा प्रवास दोन महिन्यांचा होता. फक्त खाशाबाच नाही तर इतरही भारतीय खेळाडू (यात सुवर्ण पदक विजेता हॉकी संघही आला) हा प्रवास करून लंडनला पोहोचले. जिवाची आबाळ करून केलेल्या या प्रवासानंतर अनेकांमध्ये ऑलिम्पिक खेळण्याचे त्राणही नव्हते. खाशाबांच्या प्रकृतीवरही याचा परिणाम झाला. पण, त्याही परिस्थितीत खाशाबांचं लक्ष वेधून घेतलं ते लंडन शहर आणि ऑलिम्पिकमधल्या स्पर्धेच्या स्तराने.

१९४२ च्या छोडो भारत चळवळीत त्यांनी विद्यार्थिदशेत भाग घेतला होता. आता ब्रिटिश राजसत्तेला आपल्या पद्धतीने उत्तर देण्याचा मार्गच त्यांना सापडला होता. शिवाय मातीतली कुस्ती आणि मॅटवरची यातला फरकही कळला होता. मोठ्या स्तरावर पदक जिंकल्याने काय फरक पडेल याचा अंदाज आला. त्या भारावलेल्या अवस्थेत ते लंडनची स्पर्धा खेळले. तिथे जरी ते सहावे आले असले तरी भारतात परतले ते नवीन स्वप्न घेऊनच. कुस्तीचं मैदान मारायचं तेही सातासमुद्रापलीकडे जाऊन हा ध्यास त्यांनी घेतला होता.

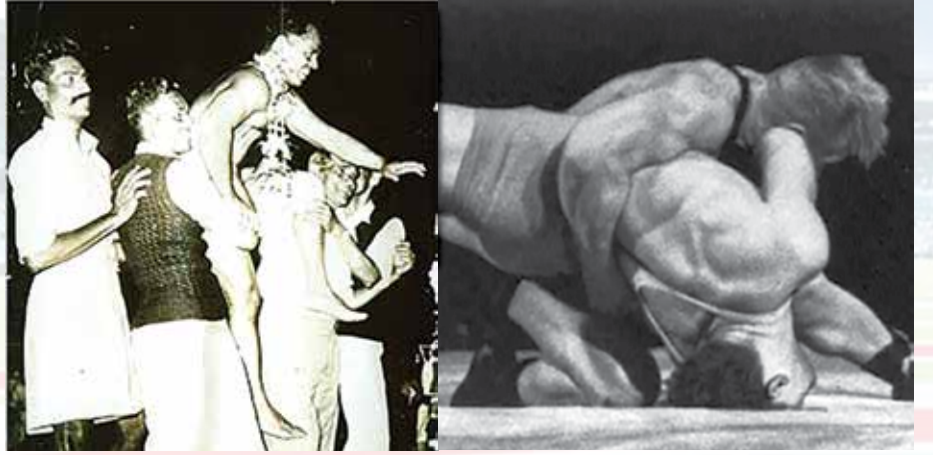
हेलसिंकी ऑलिम्पिकची तयारी...

खाशाबा त्या वेळी विद्यार्थिदशेत होते. पण, अभ्यासू होते. स्पर्धेचा अंदाज त्यांना लंडनमध्येच आलेला होता. आता स्पर्धा जिंकण्यावर नीट लक्ष केंद्रित केलं. गोविंद पुरंदरे यांनी या पैलवानावर मेहनत घेतली. किरकोळ शरीरयष्टीचे खाशाबा बॅटमवेट (५२ किलो) या तळाच्या वजनी गटात फ्रीस्टाईल कुस्ती खेळत. त्यांचा स्टॅमिना असा की ते अव्याहत खेळू शकत होते. अंगभूत हुशारीने त्यांनी स्वतःला मॅटसाठी तयार केलं. पैशाची जमवाजमव या विषयाने मात्र त्यांना थकवलं होतं. हेलसिंकीसाठी

पैसे हवे होते. या वेळी त्यांच्या कॉलेजचे प्राचार्य खर्चीकर यांनी राहतं घर गहाण टाकून सात हजार रुपये उभे केले. एका बँकेकडून सहा हजारांचं कर्ज घेतलं. शिवाय लोकांकडून वर्गणीही गोळा केली आणि त्यातून ही हेलसिंकी वारी शक्य झाली. तिथे पदक जिंकल्यावर मात्र गावकऱ्यांनी कराडपासून जन्मगाव गोळेश्वर पर्यंत १५१ बैलगाड्यांची मिरवणूक काढली होती.

२२ वर्ष पोलीस खात्यात सेवा...

खाशाबा गरीब शेतकरी कुटुंबातले होते. घरी कुस्तीचं वातावरण होतं. पण, ऑलिम्पिक पदक जिंकल्यानंतर खाशाबांची आबाळच झाली. पोलीस खात्यात त्यांना नोकरी लागली. पोलीस दलातही उपनिरीक्षक म्हणून त्यांनी २२ वर्ष सेवा केली. अखेर १९८४ मध्ये एका मोटार अपघातात त्यांचं निधन झालं. त्यांची मूळगावी गोळेश्वरची हद्द जिथे सुरू

खाशाबा जाधव त्यांच्या चाहत्यांसोबत.

खाशाबा जाधव आपल्या प्रतिस्पर्ध्याला चीतपट करताना.

होते तिथे एक समाधिस्थळ आहे. खाशाबांच्या पदकाखेरीज ही एकमेव त्यांची स्मृती होती. आता गोळेश्वर गावाकडे जाणाऱ्या रस्त्यावर कराडमधील कार्वे नाक्यावर सरकारने ऑलिम्पिक स्तंभ उभारला आहे. तसेच कुस्ती केंद्राला मंजुरी दिली आहे.

बालपण ते पदकापर्यंतची प्रेरणादायी वाटचाल...

स्वतंत्र भारताचे नाव ऑलिम्पिकच्या तक्त्यावर (वैयक्तिक क्रीडाप्रकारात) प्रथम कोरणारे कुस्तीपटू खाशाबा दादासाहेब उर्फ के. डी. जाधव यांचा जन्म कराड तालुक्यातील कृष्णा नदीच्या काठावरील गोळेश्वर या छोट्या खेड्यात झाला. त्यांचे शालेय शिक्षण कराडच्या टिळक हायस्कूल मध्ये १९४०-४७ यादरम्यान झाले. त्यांचे आजोबा नानासाहेब हे उत्तम कुस्तीपटू असल्याने घरातील वातावरणही कुस्तीमय होते. शालेय जीवनातच त्यांनी कुस्तीबरोबरच भारोत्तोलन (वेटलिफ्टिंग), जलतरण, धावणे, जिम्नॉस्टिक, मल्लखांब आदी खेळांतही यश मिळविले

होते. वडील दादासाहेब हे कुस्तीचे प्रशिक्षक असल्याने त्यांना कुस्तीचे प्रशिक्षण वयाच्या अवघ्या पाचव्या वर्षापासून वडिलांकडून मिळू लागले.

घरची परिस्थिती बेताचीच होती. साधा, शांत, विनम्र, मितभाषी व कोणत्याही गोष्टीची तक्रार न करण्याचा त्यांचा स्वभाव होता. गावागावांत भरणाऱ्या उरुस, जत्रांमध्ये कुस्तीचे फड पाहण्यासाठी ते वडिलांबरोबर जात. एप्रिल १९३४ मध्ये रेटरे गावात भरलेल्या कुस्ती स्पर्धेत अवघ्या दोन मिनिटांतच प्रतिस्पर्धी मल्लास चीत करून वयाच्या आठव्या वर्षी त्यांनी पहिली कुस्ती जिंकली. कुस्तीचे शास्त्रशुद्ध शिक्षण त्यांना टिळक विद्यालयामध्ये मिळाले. मोठे कुस्तीपटू बनायचे हा निर्धारही त्यांनी तेव्हाच केला. कुस्तीबरोबरच शिक्षणातही त्यांनी अव्वल स्थान राखले होते. टिळक विद्यालयात खाशाबांना बाबुराव वळवडे व बेलापुरे गुरुजींनी कुस्तीविषयक मार्गदर्शन केले होते.

दरम्यान १९४२ च्या चलेजाव आंदोलनातही ते काही काळाकरिता सहभागी झाले. भूमिगतांना वसतिगृहातील आपल्या खोलीत लपवणे, ब्रिटिशांविरुधी पत्रके वाटणे ही कामे त्यांनी केली. कोल्हापूर येथील राजाराम महाविद्यालयात शिक्षण घेत असताना त्यांच्या कुस्तीच्या कारकिर्दीला खऱ्या अर्थाने सुरुवात झाली. आपल्या अफाट कुस्ती कौशल्याने आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेप्रमाणेच आंतरविद्यापीठ स्पर्धेतही त्यांनी सातत्यपूर्ण कामगिरी केली. जिद्दीने व चिकाटीने त्यांनी राष्ट्रीय स्तरावर विजेतेपद मिळवले. त्यायोगे ते ऑलिम्पिक स्पर्धेसाठी पात्र ठरले.

निश्चय आणि निर्धार

१५ ऑगस्ट १९४७ या भारताच्या पहिल्या स्वातंत्र्यदिनीच भारताचा तिरंगा ऑलिम्पिकमध्ये फडकविण्याचा निश्चय त्यांनी केला. त्या काळी खेळाचे व्यावसायिकीकरण झालेले नसल्याने पुरस्कर्ते ही संकल्पना अस्तित्वात नव्हती. तसेच खेळ, देशासाठी पदक याबाबत शासन, तत्कालीन लोकही आग्रही नव्हते, जागरूक नव्हते. त्यामुळे ऑलिम्पिकला स्वखर्चाने जाण्यासाठी त्यांना अनेक अडचणींचा सामना करावा लागला. मित्र, कुस्तीप्रेमी शिक्षक, टिळक हायस्कूलचे विद्यार्थी, गोळेश्वर गावातील लोक व कोल्हापूरच्या छत्रपतींनी केलेल्या आर्थिक सहकार्यातून त्यांनी ऑलिम्पिकला जाण्यासाठी रक्कम उभी केली. १९४८ व १९५२ या दोन्ही स्पर्धात सहभागी होण्यासाठी त्यांनी स्वतः घरोघरी जाऊन पैसे गोळा केले होते. या प्रतिकूल परिस्थितीतही कुस्तीची तयारी, मॅटवरील सराव करणे, परदेशी जाण्यासाठीच्या प्रशासकीय पूर्तता करणे, त्यांना ऑलिम्पिकला पाठवण्यास विरोध करणाऱ्या यंत्रणांचा-घटकांचा विरोध मोडून काढणे आणि शिवाय निधी गोळा करणे, अशा अनेक आघाड्यांवर खाशाबा लढत होते. १९४८ च्या लंडन ऑलिम्पिक स्पर्धेत ऑस्ट्रेलियन मल्लाला पहिल्या काही मिनिटांतच चीतपट करून प्रेक्षकांना त्यांनी अचंबित केले. ५२ किलो फ्लायवेट गटात सहावे स्थान मिळवले. वैयक्तिक क्रीडाप्रकारात ऑलिम्पिकमध्ये १९४८ पर्यंत इतक्यावरचा क्रमांक मिळविणारे ते पहिले भारतीय क्रीडापटू ठरले. संपूर्ण देशात मॅटवरची कुस्ती माहीत नसताना त्यांनी मॅटवर हे यश मिळवले हे विशेष! या कामी त्यांना त्यांचे गुरु, राजाराम महाविद्यालयातील प्राध्यापक गोविंद

पुरंदरे यांचे मोलाचे सहकार्य व मार्गदर्शन मिळाले.

हेलसिंकी ऑलिम्पिक स्पर्धेसाठी जय्यत तयारी

लंडन ऑलिम्पिक स्पर्धेत सहाव्या क्रमांकावर समाधान मानावे लागूनही निराश न होता पुढील हेलसिंकी ऑलिम्पिक स्पर्धेसाठी खाशाबांनी जय्यत तयारी सुरू करून देशासाठी वैयक्तिक आणि पहिले ऑलिम्पिक पदक पटकावून परतले. कोल्हापुरातील शहाजी लॉ महाविद्यालयाचे प्राचार्य दाभोळकर यांनी खाशाबांना ऑलिम्पिकला जाण्याकरिता सहकार्य करण्यासाठी स्वतःचा बंगला गहाण टाकला होता. खाशाबा हे उपकार विसरले नाहीत. यशस्वी होऊन परतल्यानंतर त्यांनी कुस्त्यांची दंगल (स्पर्धा) भरवली. कोल्हापूरच्या खासबाग मैदानातील दंगलीत त्यांनी स्वतः बऱ्याच कुस्त्या जिंकून बक्षिसाची रक्कम मिळवली. हीच रक्कम त्यांनी प्रा. दाभोळकरांना (ते पैसे घेण्यास तयार नसताना) आग्रहाने बंगला सोडवण्यासाठी दिली. हा प्रसंग सचोटी, खेळावरची निष्ठा, सहकार्याची भावना व प्रामाणिकपणा या मुल्यांवर प्रकाश टाकतो.

जागतिक विजेत्या जपानी मल्लाला चीतपट

हेलसिंकी ऑलिम्पिकनंतर १९५३ मध्ये जपानी मल्ल भारताच्या दौऱ्यावर आले होते. या वेळी झालेल्या कुस्त्यांत खाशाबांनी युनोमोरी या जागतिक विजेत्या जपानी मल्लाला चीतपट करत विजयी घोडदौड कायम राखली होती. पुढे १९५५ मध्ये ते पोलीस उपनिरीक्षक म्हणून पोलीस दलात रुजू झाले. पोलीस खात्याच्या अनेक क्रीडास्पर्धा त्यांनी गाजवल्या. राष्ट्रीय क्रीडा प्रशिक्षक म्हणूनही भूमिका बजावली. १९८२ च्या दिल्लीतील आशियाई क्रीडा स्पर्धेत त्यांना क्रीडा ज्योत थोडा वेळ हाती घेऊन वाहण्याचा सन्मान मिळाला.

एक-दोन संस्थांनी मात्र त्यांना पुरस्कार दिले. फाय फाउंडेशनने जीवनगौरव पुरस्कार (मार्च, १९८३), १९९० साली मेघनाथ नागेश्वर पुरस्कार (मरणोत्तर), १९९३ साली शासनाचा शिवछत्रपती पुरस्कार (मरणोत्तर), २००१ मध्ये केंद्र शासनाचा अर्जुन पुरस्कार (मरणोत्तर) या पुरस्कारांनी खाशाबांचा गौरव झाला. खाशाबांच्या विजयाची आठवण म्हणून कोल्हापूरला 'विजयी मल्लाचे' एक शिल्प घडवण्यात आले. १९६० मध्ये हे शिल्प कोल्हापूरच्या भवानी मंडपात स्थापन करण्यात आले. या शिल्पासह गोळेश्वर गावातील एका तालमीच्या माध्यमातून आणि अलीकडेच कार्वे नाका येथील ऑलिम्पिक स्तंभाच्या माध्यमातून त्यांच्या स्मृती जतन करण्यात आल्या आहेत. खाशाबांनंतर ऑलिम्पिकमध्ये भारताला वैयक्तिक क्रीडाप्रकारात पुढील पदक मिळवण्यास सुमारे ५० वर्षे जावी लागली व कुस्तीत पदक मिळवण्यासाठी ५६ (१४ स्पर्धा) वर्षे जावी लागली होती, यावरून खडतर परिस्थितीतही खाशाबांनी मिळवलेल्या पदकाचे महत्त्व लक्षात येते. तसेच खाशाबांची ही प्रेरणादायी वाटचाल आजच्या कुस्तीतील पिढीसाठी दीपस्तंभच आहे.

लेखक दै. 'प्रभात'चे प्रतिनिधी आहेत.

संपर्क: ०९४२३८६६५०७

राहुल आवारे

तेजस्विनी सावंत

वीरधवल खाडे

महाराष्ट्र राज्याच्या स्थापनेला ५८ वर्षे पूर्ण झाली आहेत. क्रिकेटच्याच भाषेत बोलायचे झाले तर महाराष्ट्राने दिमाखदार अर्धशतक झळकवले आहे. अर्धशतकानंतर क्रिकेटला वेध लागतात ते शतकाचे. त्यासाठी तो नव्याने गाई घेतो. या लेखात आपणही पुन्हा अशीच गाई घेणार आहोत. गौरवशाली इतिहासाला उजाळा देणार आहोत. महाराष्ट्राला गौरव प्राप्त करून दिलेल्या खेळाडूंच्या कामगिरीला सलाम करणार आहोत. ज्या घटनांनी महाराष्ट्रातील क्रीडा क्षेत्राला दिशा दिली त्या घटनांची दखल घेणार आहोत आणि इतिहासात झालेल्या चुका टाळण्यासाठी त्यांचे तटस्थपणे मूल्यांकनही करणार आहोत.

महाराष्ट्राची देदीप्यमान कामगिरी

संदीप चव्हाण

भारताच्या गौरवशाली क्रीडा इतिहासात महाराष्ट्राचे स्थान समग्यात वरचे आहे. या इतिहासाचा पायाच नव्हे तर त्यावर कळस चढवण्याचे कार्य महाराष्ट्राने केले. कोणताही खेळ घ्या, महाराष्ट्राचे त्यातील योगदान देदीप्यमान असेच असल्याचे तुम्हाला आढळेल. भारतात क्रिकेट हा सर्वाधिक लोकप्रिय खेळ आहे. आजच्या घडीस भारताने आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटला एकूण २९४ कसोटी क्रिकेटर दिले

आहेत. त्यातील ७१ कसोटी क्रिकेटर हे एकट्या मुंबईचे तर ११ महाराष्ट्र क्रिकेट संघटनेचे आणि उमेश यादवच्या रूपाने एक टेस्ट क्रिकेटर विदर्भाचा आहे. म्हणजे २९४ पैकी एकूण ८३ कसोटी क्रिकेटर हे महाराष्ट्राने देशाला दिले आहेत. एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये हीच संख्या आहे ४०. रणजी क्रिकेट स्पर्धा ही भारतातील मानाची स्पर्धा. या रणजी स्पर्धेत मुंबई आणि मुंबई वगळता महाराष्ट्र आणि विदर्भचा संघ, असे तीन संघ खेळतात. या स्पर्धेने यंदा आपले ८३वे वर्ष साजरे केले. या ८३ वर्षांपैकी तब्बल ४१ वेळा मुंबईने तर २ वेळा महाराष्ट्राने आणि १

वेळा विदर्भाने रणजी विजेतेपद पटकावले आहे. थोडक्यात ८३ वर्षात रणजी चषक निम्म्याहून अधिक म्हणजे ४४ वर्ष महाराष्ट्राच्या कबज्यात राहिला आहे. आपण जग जिंकू शकतो याचा विश्वास महाराष्ट्राने सगळ्यात आधी भारताला दिला. विल्सन जोन्स हे स्वतंत्र भारताचे पहिले जागतिक विजेते खेळाडू ठरले. पुण्यात जन्मलेले आणि मुंबईत क्रीडा कारकिर्द घडवणाऱ्या विल्सन जोन्स यांनी १९५८ साली बिलियर्ड्सचे जगजेतेपद पटकावले. पुढे १९६४ मध्ये जोन्स यांनी पुन्हा एकदा वर्ल्ड चॅम्पियनशिप भारताकडे खेचून आणली. तब्बल १२ वर्ष जोन्स राष्ट्रीय विजेते होते.

जोन्स यांच्या आधी ६ वर्ष म्हणजेच १९५२ साली, महाराष्ट्राच्या खाशाबा जाधव यांनी भारताला ऑलिम्पिकमधील पहिले वैयक्तिक पदक जिंकून दिले होते. खाशाबांनी त्या वेळी कास्य पदकही जिंकले होते. मैदानावरील खेळाडूंच्या सुवर्ण कामगिरीचा आपण आढावा घेणारच आहोत, पण मैदानाबाहेरील भारताच्या क्रीडा चळवळीतील महाराष्ट्राच्या योगदानाची दखलही आपण घेणार आहोत. त्यासाठी साधारणतः आपण फक्त १०० वर्षे मागे जाणार आहोत. भारतातील असे अनेक खेळ आहेत ज्यांची मुहूर्तमेढ मुंबई, पुणे आणि हो अमरावतीत रोवली गेली. पुण्यातील डेक्कन जिमखाना हा त्या वेळी या क्रीडा चळवळीचा केंद्रबिंदू होता. अमरावतीच्या हनुमान प्रसारक व्यायामशाळेनेही या क्रीडा चळवळीत आपले योगदान दिले.

क्रिकेटला स्पर्धात्मक रूप...

साधारणतः १८९५ पासून युरोपियन आणि पारशी जिमखान्याच्या संघामध्ये प्रतिवर्षी मुंबईत प्रातिनिधिक सामने व्हायचे. या दुरंगी क्रिकेट स्पर्धेला १९०७ साली तिरंगी क्रिकेट स्पर्धेचे स्वरूप मिळाले. हिंदू संघाच्या स्पर्धेतील सहभागामुळे क्रिकेटही सर्वदूर पसरले. पुढे १९१२ साली मुसलमान संघ या स्पर्धेत सहभागी झाल्यामुळे ही स्पर्धा चौरंगी झाली. पुढे शेष भारताच्या समावेशामुळे पंचरंगी झाली. इतिहासात इतके मागे जाण्याचे कारण म्हणजे १९३४-३५ साली सुरु झालेल्या रणजी क्रिकेट स्पर्धेचा पाया याच पंचरंगी क्रिकेट स्पर्धेने रचला. भारतीय क्रिकेटला एक दिशा देण्याचे काम त्या वेळी महाराष्ट्राने केले. भारतीय क्रिकेट संघटनेचे (बीसीसीआय) मुख्यालय आजही मुंबईत उभे आहे. योगायोग म्हणजे महाराष्ट्र राज्य ज्या वेळी ५० व्या वर्षात पदार्पण करीत होते म्हणजेच २०१० साली त्या वेळी मुंबई क्रिकेट संघटना आणि त्यानंतर भारतीय क्रिकेट संघटनेचे (बीसीसीआय) अध्यक्षपद भूषविणारे शरद पवार आंतरराष्ट्रीय क्रिकेट परिषदेचे (आयसीसी) अध्यक्ष बनले होते. जगमोहन दालमियांनंतर आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटचे (आयसीसी) अध्यक्षपद भूषविणारे शरद पवार त्या वेळी दुसरे भारतीय ठरले होते. आजही २०१८ साली या आयसीसीच्या अध्यक्षपदावर विदर्भ क्रिकेट संघटनेचे

शंशाक मनोहर विराजमान आहेत.

भारतीय क्रिकेटच्या मैदानावरील ऐतिहासिक कामगिरीचे विश्लेषण केले तर प्रत्येक ऐतिहासिक कामगिरीत मुंबई-महाराष्ट्राच्या खेळाडूंचे मोठे योगदान दिसून येईल.

अगदीच सुरुवात करायची झाली तर भारताने इंग्लंडवर मिळविलेल्या पहिल्या ऐतिहासिक कसोटी विजयापासून करू या. मद्रासमध्ये १९५२ साली भारताने इंग्लंडला पराभवाची धूळ चारली होती. इंग्लंडवर ऐतिहासिक विजय मिळवणाऱ्या त्या भारतीय कसोटी संघात विजय हजारे, विन् मंकड, दत्तू फडकर, पॉली उम्रीगर आणि रमेश दिवेचा या मुंबईकर क्रिकेटर्सचा समावेश होता. भारताने इंग्लंडविरुद्धची ती मालिका १-१ अशी ड्रॉ केली होती. १९६७-६८ साली भारताने न्यूझीलंडविरुद्ध कसोटी मालिका जिंकली. भारताने कोणत्याही देशाविरुद्ध जिंकलेली ती पहिली आंतरराष्ट्रीय क्रिकेट कसोटी मालिका होती. या विजयी भारतीय कसोटी संघात अजित वाडेकर, फारूक इंजिनियर, बापू नाडकर्णी आणि चंदू बोर्डे या महाराष्ट्रातील खेळाडूंचा समावेश होता.

१९७०-७१ साली भारताने वेस्ट इंडिज आणि क्रिकेटच्या जन्मदात्या इंग्लंडला त्यांच्याच देशात पराभवाची धूळ चारली. त्या दोन्ही अजरामर कसोटी विजय मिळवणाऱ्या भारतीय संघाचा कर्णधार होता मुंबईकर अजित वाडेकर. त्या विजेत्या संघामध्ये अजितला साथ लाभली होती ती मुंबईच्या सुनील गावसकर, दिलीप सरदेसाई, एकनाथ सोलकर आणि अशोक मंकड यांची. सामाजिक बांधिलकीचे भान ठेवत

भारतातील अपंग क्रिकेट संघटनेला आंतरराष्ट्रीय पातळीवर अजित वाडेकर यांनी नावलौकिक मिळवून दिला.

१९८३ साली भारताने क्रिकेटचा विश्वचषक जिंकला. भारताच्या या संघामध्ये सुनील गावसकर, दिलीप वेंगसरकर, संदीप पाटील, रवी शास्त्री आणि बलविंदर संधू या मुंबईकर खेळाडूंचा समावेश होता. हा सिलसिला टी-२० क्रिकेटमध्ये जागतिक विजेते ठरणाऱ्या भारतीय संघापर्यंत कायम

राहिला. टी-२० च्या विजेत्या संघामध्ये अजित आगरकर आणि रोहित शर्मा या मुंबईकर खेळाडूंचा समावेश होता. तर या संघाचा व्यवस्थापक कम प्रशिक्षक होता मुंबईचाच लालचंद रजपूत. २०११ साली भारताने क्रिकेट विश्वचषक जिंकला तोही मुंबईच्या वानखेडे स्टेडियमवर. त्या संघात मुंबईच्या सचिन तेंडुलकर आणि झहिर खान यांचा समावेश होता.

मुंबई - महाराष्ट्राच्या या प्रत्येक खेळाडूंच्या कामगिरीचा आढावा घेणे येथे जागेअभावी शक्य नाही. पण दोन दिग्गज खेळाडूंचा उल्लेख केल्याशिवाय केवळ भारतीयच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटचा इतिहासही पूर्ण होऊ शकणार नाही आणि ते दोन दिग्गज खेळाडू म्हणजे सुनील गावसकर आणि सचिन तेंडुलकर. क्रिकेटमध्ये १० हजार

सचिन तेंडुलकर आणि सुनील गावसकर

धावांचा एव्हरेस्ट सगळ्यात आधी पार करण्याचा विक्रम सुनील गावसकर यांनी केला. २००७ साली एकदिवसीय क्रिकेटच्या विश्वचषक स्पर्धेचे वृत्तांकन करायला मी वेस्ट इंडिजमध्ये गेलो होतो. त्या वेळी तीन दशकानंतर वेस्टइंडिजमधील गावसकरची तेथील लोकप्रियता पाहून भारावून गेलो.

१९७१ साली वेस्ट इंडिज संघाची दाणादाण उडवणाऱ्या गावसकरवर लॉर्ड रिलेटर यांनी गावसकर कॅलिप्सो हे गाणे लिहिले. ते इतके लोकप्रिय झाले की 'कॅलिप्सो ऑफ सॅच्युरी' या शंभर वर्षातील सर्वोत्कृष्ट कॅलिप्सो गाण्यात गावसकर कॅलिप्सो हे गाणं ६८ व्या क्रमांकावर होते.

गावसकर यांनी त्या वेस्ट इंडिज दौऱ्यात १५४.८० च्या सरासरीने ७७४ धावा केल्या.. त्यात तीन शतक आणि एक द्विशतकाचा समावेश होता. ही कामगिरी गावसकर यांनी पदार्पणातील मालिकेमध्ये आणि तेही वेस्ट इंडिजसारख्या संघाविरुद्ध केले. कोणत्याही खेळाडूने पदार्पणात केलेल्या आजवरच्या सर्वाधिक धावा आहेत. गावसकर यांनी क्रिकेटमधील अनेक विक्रम मोडले. त्यांच्याच पावलावर पाऊल ठेवत सचिनने विक्रमांच्या या एव्हरेस्टला आभाळाची उंची गाठून दिली. गावसकर यांनी धावांचा पाऊस पाडला तर सचिनने विक्रमांचा पाऊस पाडला. सर्वाधिक 'मॅन ऑफ द मॅच'चा किताब जिंकणाराही तो जगातील एकमेव खेळाडू आहे. यावरून सचिनच्या महानतेची कल्पना येऊ शकते.

हुतुतू ते कबड्डी

महाराष्ट्राच्या मातीत जसा कुस्तीचा कस लागला तितक्याच ताकदीने कबड्डीचा घुमाराही घुमला. भारतीय कबड्डीच्या वैभवशाली परंपरेची मुहूर्तमेढ याच महाराष्ट्रात रोवली गेली. १९५० साली राष्ट्रीय कबड्डी फेडरेशनची मुंबईत स्थापना झाली. तिथून खऱ्या अर्थाने कबड्डीच्या जागतिकीकरणाला सुरुवात झाली. योगायोग पाहा ज्या मुंबईत कबड्डीची राष्ट्रीय संघटना स्थापन झाली त्याच मुंबईत कबड्डीची आंतरराष्ट्रीय संघटनाही स्थापन झाली. पहिली जागतिक चषक कबड्डी स्पर्धाही मुंबईतच पार पडली.

कबड्डी आज ज्या स्वरूपात पाहावयास मिळते आहे, तिला तो जागतिक दर्जा मिळवून देण्यासाठी महाराष्ट्राने सर्वाधिक योगदान दिले. यासाठी आपल्याला जवळपास शंभर वर्षे मागे जावे लागेल. १९१५ साली पुण्याच्या डेक्कन जिमखान्याने कबड्डीचे नियम करून सर्वप्रथम सामने भरविल्याची नोंद आहे. १९२३ साली बडोद्याच्या हिंदू विजय जिमखान्याने हा खेळ नियमबद्ध करण्याचा प्रयत्न केल्याची नोंद आहे. त्यानंतर १९३१ साली अखिल महाराष्ट्र शारीरिक शिक्षण परिषदेच्या चौथ्या अधिवेशनात या खेळाच्या नियमनासाठी एक समिती गठित करण्यात आली. पुढे १९३७ साली नाशिक अधिवेशनात कबड्डीच्या नियमांना मान्यता देण्यात आली. १९३६ च्या बर्लिन ऑलिम्पिकमध्येही कबड्डीचा प्रदर्शनीय सामना खेळवल्याची नोंद आढळते. १९४४ साली महाराष्ट्र राज्य कबड्डी संघटनेची स्थापना करण्यात आली. त्याच वेळी मुंबई प्रांत हुतुतू संघटना

अस्तित्वात आली. देशाच्या कानाकोपऱ्यात खेळली जाणारी कबड्डी वेगवेगळ्या नावाने ओळखली जायची. महाराष्ट्रात हुतुतू की कबड्डी हा वाद सुरुच होता. त्याच दरम्यान १९५२ साली सद्दुभाऊ गोडबोले समितीने कबड्डी शब्दोच्चार्याच्या नियमांची शिफारस केली. १९५३ साली कबड्डी

संग्रहीत छायाचित्र

हॉकीत चक दे इंडिया...

धनराज पिल्ले

क्रिकेटनंतर महाराष्ट्राने सर्वाधिक नावलौकिक कमावला तो हॉकीत. ४० पेशा अधिक ऑलिम्पियन महाराष्ट्राने भारताला दिले. १९३६ च्या बर्लिन ऑलिम्पिकमध्ये भारताला सुवर्ण पदक जिंकून देणारे बाबू निमल आणि पुण्याचे जोसेफ फिलिप्स, १९४६ च्या लंडन ऑलिम्पिकमध्ये सुवर्ण पदक जिंकून देणारे गोल किपर लिओ पिंटो, रोम ऑलिम्पिकमध्ये रौप्य पदक जिंकणारे शांताराम जाधव, गोविंद सावंत, बंडू पाटील, शिवाजी पवार, शंकर लक्ष्मण, जो फेलिक्स, जोकीम कार्वालो ते धनराज पिल्लेपर्यंत भारतीय हॉकीत महाराष्ट्राने मोठे योगदान दिले आहे. धनराज पिल्लेने चार ऑलिम्पिक (१९९२, १९९६, २०००, २००४), चार वर्ल्ड कप (१९९०, १९९४, १९९८, २००२), चार चॅम्पियन्स ट्रॉफी (१९९५, १९९६, २००२, २००४) आणि चार एशियन गेम्समध्ये (१९९०, १९९४, १९९८, आणि २००३) भारताचे प्रतिनिधित्व केले आहे. अशी कामगिरी करणारा तो भारताचा एकमेव खेळाडू आहे. कर्णधार धनराजच्या नेतृत्वाखाली १९९८ मध्ये भारताने एशियन गेम्स आणि २००३ साली आशियाई हॉकी स्पर्धेचे विजेतेपद पटकाविले होते.

फेडरेशनने ते नियम स्वीकारले. बुवा साळवी, दत्ता मालप, दादोबा गावंड, अश्विन कुमार भोईर आणि त्यांच्यासारखे असे अनेक शिलेदार कबड्डीला लाभले म्हणूनच हा खेळ टिकला आणि वाढला. आज महिला कबड्डीला जगभरात जो सन्मान आहे त्याचे सर्वस्वी श्रेय जाते ते कबड्डीचे भिष्माचार्य शंकरराव तथा बुवा साळवी यांना. त्याचे फलित म्हणून चीनमधील एशियाड क्रीडा स्पर्धेत पहिल्यांदा महिला कबड्डीचा समावेश झाला. कबड्डीची सांघिक बांधणी जशी मुंबई-महाराष्ट्रात झाली तशी तिच्या जागतिक प्रचाराची सूत्रेही मुंबई-महाराष्ट्रातूनच हलविली गेली. महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री यशवंतराव चव्हाण ते शरद पवारांपर्यंत साऱ्यांनीच कबड्डीच्या विकासासाठी आपले योगदान दिले. मोहन धारियांसारख्या कबड्डीप्रेमींनी या खेळाला नवी उंची गाठून दिली. कबड्डीला मिळालेल्या या राजाश्रयामुळे खेळाला खऱ्या अर्थाने आंतरराष्ट्रीय दर्जा मिळाला. २६ डिसेंबर १९६३ साली अखिल भारतीय कबड्डी स्पर्धेचे उद्घाटन करायला स्वतः तत्कालीन प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरू उपस्थित होते. पुढील काळात जगज्जेत्या महाराष्ट्राच्या महिला कबड्डीपटूंना करोडो रुपयांचे सरकारी बक्षीस घोषित करून महाराष्ट्राच्या मातीतील कबड्डीपटूंना करोडपती करण्यात आले. आता कबड्डी प्रिमीयर लीगच्या निमित्ताने गावाखेड्यांतील कबड्डीपटूही लखपती होऊ लागले आहेत.

मैदानाबाहेर कबड्डीच्या विकासात मुंबई-महाराष्ट्राचे कबड्डी संघटक झटत असताना प्रत्यक्ष मैदानातही महाराष्ट्राच्या कबड्डी खेळाडूंचा दबदबा होता. मुंबईचे मधुसूदन पाटील हे शिवछत्रपती पुरस्कार पटकावणारे पहिले कबड्डीपटू होते.

देशपातळीवरही महाराष्ट्राचा दबदबा होता. १९३८ आणि १९४० साली झालेल्या पहिल्या दोन्ही राष्ट्रीय कबड्डी स्पर्धा महाराष्ट्राने जिंकल्या होत्या तर पहिल्या दहा राष्ट्रीय स्पर्धेत महाराष्ट्र तब्बल पाचवेळा विजेता होता. भारतातील सर्वोत्तम खेळाडूसाठी दिल्या जाणाऱ्या अर्जुन क्रीडा पुरस्कार पटकावण्यातही महाराष्ट्राचे कबड्डीपटू आघाडीवर होते. महाराष्ट्राचे सदानंद शेटे, भोला मोहीन, शांताराम जाधव, अशोक शिंदे, पी. गणेश, राजू भावसार आणि पंकज शिरसाठ या पुरुष खेळाडूंना तर शकुंतला खटावकर, माया आक्रे, मोनिका नाथ, रमा सरकार आणि अभिलाषा म्हात्रे या महिला कबड्डीपटूंनाही अर्जुन पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे.

खो-खो खेळाला लोकाश्रय

खो-खो खेळाला महाराष्ट्राने खऱ्या अर्थाने लोकाश्रय दिला. त्याच जोरावर खो-खो आजही तग धरून आहे. १९१५ मध्ये डेक्कन जिमखान्याने खो-खो ला स्पर्धात्मक रूप देण्याचा पहिला प्रयत्न केला. त्यानंतर भाई नेरुरकर यांच्या प्रयत्नातून खो-खोला संघटनात्मक रूप मिळाले. त्यांच्या निधनानंतर १९६३ साली भाई नेरुरकर सुवर्ण चषक अखिल भारतीय पुरुष आणि महिला खो-खो स्पर्धेचे आयोजन होऊ लागले. तब्बल १५ वर्षे ही स्पर्धा सुरू होती. या स्पर्धेची कीर्ती इतकी पसरली होती की, २१ मे १९६५ रोजी या स्पर्धेतील थरार पाहायला

रशियाचे व्हाइस कौन्सिलर गॉर बोनी, गॅली शिनकॉव व गेनाडी मातुशीन उपस्थित होते.

दरम्यानच्या काळात पुण्यातील गोपाळ फडके यांनीही खो-खोच्या प्रचारासाठी चित्रफीत तयार केली होती. पुण्याच्या नव महाराष्ट्र व आर्य क्रीडोपासक मंडळानी नेपाळचा केलेला दौरा खो-खो आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पोहोचवण्यात महत्त्वाचा ठरला. क्रिकेटच्या पंढरीत मुंबईच्या वानखेडे स्टेडियमला जे स्थान आहे तेच स्थान खो खोत धुळ्याच्या गरूड मैदानाला आहे. खो-खोतील सहाही गटातील अजिंक्यपद स्पर्धा आयोजित करण्याचा मान या गरूड मैदानाने मिळवला आहे.

बॅरिस्टर विठ्ठलराव गाडगीळ हे १९८५ साली भारतीय खो-खो संघटनेचे अध्यक्ष होते आणि केंद्रात ते तत्कालीन नभोवाणी मंत्रीही होते. त्यांच्याच पुढाकाराने १९८५ सालातील पुण्यातील राष्ट्रीय खो-खो स्पर्धेचे दूरदर्शनवरून पहिल्यांदा थेट प्रक्षेपण झाले होते. खो-खोच्या

संग्रहित छायाचित्र

प्रसारासाठी हे थेट प्रक्षेपण मैलाचा दगड ठरले. खो-खो आंतरराष्ट्रीय पातळीवर जाण्यासाठी १९९६ साल उजाडावे लागले. कोलकात्यात झालेल्या पहिल्या आशियाई क्रीडा स्पर्धेत जगातील पाच देश सहभागी झाले होते. पाकिस्तान, बांगलादेश, नेपाळ आणि श्रीलंकेचा समावेश असलेली ही स्पर्धा भारताने जिंकली. त्या आशियाई खो-खो स्पर्धेच्या पहिल्यावहिल्या भारतीय संघाचा कर्णधार होता तो महाराष्ट्राचा नरेंद्र शहा. त्या पहिल्या भारतीय संघामध्ये महाराष्ट्राच्या ललित सावंत, मंगेश पाठारे आणि आशुतोष गायकेंवारी यांचा समावेश होता.

राष्ट्रीय खो-खो स्पर्धेत महाराष्ट्राचा दबदबा आहे. आजवर झालेल्या ५० राष्ट्रीय पुरुष खो-खो स्पर्धेत महाराष्ट्राने ३७ वेळा विजेतेपद पटकावले आहे, तर ११ वेळा महाराष्ट्राच्या पुरुषांना उपविजेतेपदावर समाधान मानावे लागले आहे. याचाच अर्थ ५० पैकी ४८ वेळा महाराष्ट्राच्या पुरुषांनी अंतिम फेरीमध्ये धडक दिली आहे. हीच स्थिती महिला विभागात आहे. आजवर झालेल्या ४९ महिला राष्ट्रीय खो-खो स्पर्धेत महाराष्ट्राच्या महिलांनी १९ वेळा अजिंक्यपद पटकावले, तर १४

कुस्तीत मैदान मारले...

कोल्हापूर आणि शेजारच्या सांगली, साताऱ्याने महाराष्ट्रातील कुस्तीला राजाश्रय आणि लोकाश्रयही मिळवून दिला. भारतीय कुस्तीला दिशा देण्याचे काम महाराष्ट्राने केले. राजश्री छत्रपती शाहूमहाराज आणि छत्रपती राजाराम यांनी राजाश्रय दिल्याने हा खेळ महाराष्ट्राच्या मातीत बहरला. शाहू महाराजांनी कोल्हापुरात उभारलेले रोमच्या ऑलिम्पिक स्टेडियमच्या धर्तीवरील खासबाग स्टेडियम आजही महाराष्ट्राच्या वैभवशाली इतिहासाची साक्ष देत आहे.

महाराष्ट्रातील कुस्तीला आंतरराष्ट्रीय

नकाशावर मानाचे स्थान मिळवून दिले ते खाशाबा जाधव यांनी. १९५२ च्या हेलसिकी ऑलिम्पिकमध्ये खाशाबा यांनी भारताला पहिले वैयक्तिक कांस्य पदक जिंकून दिले. तोवर भारताला सांघिक खेळ असणाऱ्या हॉकी या खेळातच फक्त पदक जिंकता आले होते. ऑलिम्पिकमध्ये भारताला दुसरे वैयक्तिक मेडल जिंकण्यासाठी त्यानंतर तब्बल ४४ वर्षे वाट पाहावयाला लागली. लिअँडर पेसनं १९९६ साली टेनिसमध्ये भारताला कांस्य पदक जिंकून दिले होते. यावरून खाशाबांच्या अतुलनीय कामगिरीची कल्पना येईल. खाशाबांनी उपसलेल्या कष्टामुळेच आजची

पहेलवानांची पिढी सोन्याची फळे चाखतेय. खाशाबांच्या याच कामगिरीची दखल घेत दिल्लीतील राष्ट्रकूल स्पर्धेसाठी उभारण्यात आलेल्या कुस्ती क्रीडासंकुलाला खाशाबा जाधव यांचे नाव देण्यात आले आहे.

खाशाबा जाधव यांनी लावलेल्या रोपट्याचे पुढे हिंदू केसरी श्रीपती खंचनाळे, मारुती माने, गणपतराव आंदळकर, दिनानाथ सिंह, दादू चौगुले, हरिश्चंद्र बिराजदार, योगेश दोडके, विनोद चौगुले, अमोल बुचडे, विजय चौधरी, नरसिंग यादव, राहुल आवारे ते अभिजित कटके यांनी वटवृक्षात रूपांतर केले.

वेळा त्यांना उपविजेतेपदावर समाधान मानावे लागले आहे.

महाराष्ट्राने अनेक अर्जुन पुरस्कार विजेते खेळाडू भारताला दिले. खो-खोसाठी देण्यात आलेल्या आजवरच्या एकूण १३ अर्जुन पुरस्कारांपैकी ६ पुरस्कार हे महाराष्ट्राच्या खेळाडूंनी पटकावले आहेत. पुरस्कार पटकावणारे खेळाडू पुढीलप्रमाणे-१९७६ - श्रीरंग इनामदार (नवमहाराष्ट्र संघ, पुणे), १९७६ - उषा नगरकर (सरस्वती कन्या संघ, पुणे), १९७७ - शेखर धारवडकर (सन्मित्र संघ, पुणे), १९८२- हेमंत टाकळकर (सन्मित्र संघ, पुणे), १९८३- वीणा परब (वैभव क्लब, मुंबई), १९८४- सुरेखा कुलकर्णी (इग्लस, पुणे)

खो-खोच्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेतील सर्वोत्तम खेळाडूसाठी देण्यात येणारा पहिलावहिला एकलव्य क्रीडा पुरस्कार १९६३ साली इंदूर येथे झालेल्या राष्ट्रीय स्पर्धेत मुंबईच्या विश्वनाथ मयेकर यांनी पटकाविला होता...

नेम साधला...

नेमबाजीत जागतिक क्रमवारीत पहिल्या क्रमांकावर झेप घेणारी पहिली भारतीय खेळाडू महाराष्ट्राची होती... अंजली भागवतने ही किमया केली होती. नेमबाजीत जागतिक विक्रमाशी बरोबरी करणारी पहिली भारतीय खेळाडू महाराष्ट्राची होती... महाराष्ट्राच्या सुमा शिरूरने ४०० पैकी ४०० गुणांची कमाई करीत भारतासाठी पहिला जागतिक विक्रम नोंदवला... पिस्तूलच्या जागतिक स्पर्धेत सुवर्ण पदक जिंकणारी भारताची पहिली महिला राही सरनोबत ही महाराष्ट्राची होती. तिने पिस्तूलमध्ये पहिले जगजेतेपद भारताला मिळवून दिले होते. इतकेच नव्हे तर कॉमनवेल्थमध्ये पिस्तूल प्रकारात पहिले सुवर्ण पदक जिंकणारा खेळाडू अशोक पंडितही महाराष्ट्राचा होता. त्याने भारतासाठी कॉमनवेल्थचे पहिले सुवर्ण पदक जिंकले होते. सिडनी ऑलिम्पिकमध्ये अंजलीचे ऑलिम्पिक पदक काही शतांश गुणांनी हुकले, पण तिच्या त्या कामगिरीने भारतातील महिला व पुरुष खेळाडूंनाही जिंकण्याची जिद्द

मिळवून दिली. अथेन्स ऑलिम्पिकमध्ये कर्नल राज्यवर्धन सिंह राठोडने जिंकलेले रौप्य पदक असो अथवा अभिनव बिंद्राने बीजिंग ऑलिम्पिकमध्ये जिंकलेले सुवर्ण पदक. त्यांच्या या यशाचा पाया महाराष्ट्राच्या या जिगरबाज खेळाडूंच्या कामगिरीत दडलेला आहे. अशोक पंडित ते अंजली भागवतचा हा वसा आता जगजेती तेजस्विनी सावंत, राही सरनोबत, जगजेता नवनाथ फडतरे आणि आयोनिका पॉल चालवत आहेत.

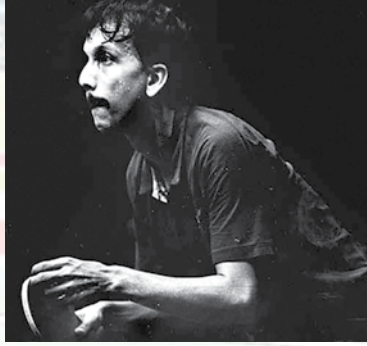
दिल्लीत संपन्न झालेल्या कॉमनवेल्थ स्पर्धेत महाराष्ट्राच्या अनिसा सय्यदने दोन सुवर्ण पदके जिंकली तर राही सरनोबतने एक सुवर्ण आणि एक रौप्य पदक जिंकले. तेजस्विनी सावंत, सुमा शिरूर यांनीही या स्पर्धेत रौप्य आणि कांस्य पदकांची लयलूट केली. २००५ च्या आशियाई नेमबाजी स्पर्धेत महाराष्ट्राच्या रौनक पंडितने ७ सुवर्ण पदके आणि १ रौप्य पदकाची विक्रमी कमाई केली होती. २००६ च्या मेलबॉर्न राष्ट्रकूल स्पर्धेत तेजस्विनी सावंतने २ सुवर्ण पदके तर रौनक पंडितने १ सुवर्ण पदक जिंकले होते. अंजली भागवतने १ रौप्य पदक जिंकले होते.

क्रीडा क्षेत्रातील अतुलनीय कामगिरीसाठी भारत सरकारतर्फे देण्यात येणाऱ्या सर्वोच्च अशा राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कारासाठी महाराष्ट्राच्या अंजली भागवतची निवड करण्यात आली. हा पुरस्कार पटकावणारी ती पहिली नेमबाज खेळाडू ठरली. नेमबाजीतील कामगिरीसाठी अशोक पंडितसह अंजली भागवत, दीपाली देशपांडे, सुमा शिरूर यांना अर्जुन पुरस्काराने गौरवण्यात आले आहे.

टेबल टेनिसमध्ये महाराष्ट्राचा दबदबा

महाराष्ट्राचा या खेळातील दबदबा इतका होता की राष्ट्रीय टेबल टेनिस स्पर्धेच्या उपांत्य फेरीमध्ये बहुतांश वेळा महाराष्ट्राचेच खेळाडू आमनेसामने ठाकायचे. टेबल टेनिसमधील पहिला अर्जुन पुरस्कारही बहाल करण्यात आला तो मुंबईच्या जयंत व्होरा यांना. जयंत व्होरा ते कमलेश मेहतापर्यंत महाराष्ट्राने भारतीय टेबल टेनिसवर वर्चस्व गाजवले. महाराष्ट्राच्या कमलेश मेहताने आपल्या अफाट कामगिरीने स्वतःचे असे एक स्थान या खेळात निर्माण केले होते. टेबल टेनिस म्हणजेच जणू कमलेश मेहता असे जणू त्याकाळी समीकरणच झाले होते. १९८१ ते १९९४ दरम्यान कमलेश मेहताने तब्बल ११ वेळा राष्ट्रीय टेबल टेनिस स्पर्धेची अंतिम फेरी गाठली होती. त्यापैकी तब्बल ८ वेळा त्याने राष्ट्रीय स्पर्धेचे विजेतेपद पटकाविले. कमलेशने सात जागतिक चषक स्पर्धेत, आठ आशियाई टेबल टेनिस स्पर्धेत, दोन आशियाई स्पर्धेत आणि सहा राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धेत भारताचे प्रतिनिधित्व केले. १९८२ ते १९८९ दरम्यान कमलेश भारतीय टेबल टेनिस संघाचा कर्णधारही होता... सहा राष्ट्रकूल स्पर्धेत मिळून कमलेश मेहताने चार रौप्य आणि चार कांस्य पदके जिंकली. १९९१ च्या सॅफ स्पर्धेत कमलेशने ७ विक्रमी सुवर्ण पदकांची कमाई केली. त्याच्या याच विक्रमी कामगिरीसाठी त्याला अर्जुन पुरस्काराने गौरवण्यात आले.

कमलेश मेहता

१९५२ साली टेबल टेनिसची जागतिक स्पर्धा मुंबईत खेळवण्यात आली. भारतीय टेबल टेनिससाठी ही स्पर्धा म्हणजे मैलाचा दगड ठरली. कारण या स्पर्धेच्या निमित्ताने आशिया खंडात पहिल्यांदाच टेबल टेनिसची जागतिक स्पर्धा आयोजित होत होती. अगदी चाळीसच्या दशकात उत्तन चंद्रन ते पन्नाशीच्या दशकात दिलीप संपत, सुधीर ठाकरसी, यतीन व्यास आणि जयंत व्होरा यांनी टेबल टेनिसमध्ये आपला दबदबा निर्माण केला. फारूक खोदायजी, निरज बजाज आणि विलास मेनन यांनी सत्तरचे दशक गाजविले. कमलेश मेहता, एस. रामास्वामी, एस. श्रीराम आणि सुजय घोरपडे यांनी महाराष्ट्राच्या टेबल टेनिसवर आपला ठसा उमटविला...

पहिला जगजेता

बिलियर्ड्स या खेळाने भारताला खऱ्या अर्थाने जगजेता राष्ट्र बनवले. स्वतंत्र भारताचा पहिला जगजेता खेळाडू देण्याचा मान बिलियर्ड्सने पटकावला. तोही महाराष्ट्राच्या खेळाडूने. पुण्यात जन्मलेल्या आणि मुंबईत क्रीडा कारकिर्द घडविणाऱ्या विल्सन जोन्स यांनी १९५८ साली बिलियर्ड्सचे जगजेतेपद पटकावले. कोणत्याही वैयक्तिक खेळात भारताला मिळालेले ते पहिले जगजेतेपद होते. पुढे १९६४ मध्ये जोन्स यांनी पुन्हा एकदा जागतिक विजेतेपद भारताकडे खेचून आणली. तब्बल १२ वर्षे जोन्स राष्ट्रीय विजेते होते. भारताला महाराष्ट्राने जोन्स यांच्यासह मायकल फरेरा आणि गीत सेठी असे एकूण ३ जगजेते बिलियर्ड्सपटू दिले. याशिवाय आशियाई स्नूकर स्पर्धा जिंकणारा यासिन मर्चंटही मुंबईचाच. जागतिक बिलियर्ड्समध्ये महाराष्ट्राचे खेळाडू जागतिक दर्जाची कामगिरी करत असतानाच राष्ट्रीय बिलियर्ड्स आणि स्नूकर स्पर्धेतही महाराष्ट्राच्या खेळाडूंनी तितक्याच ताकदीची कामगिरी केली. अशोक शांडिल्य, यासिन मर्चंट, देवेंद्र जोशी आणि ओम अग्रवाल या खेळाडूंनी राष्ट्रीय स्पर्धा जिंकत महाराष्ट्राच्या शिरपेचात मानाचा तुरा रोवला. मीनल आणि अनुजा या ठाकूर भगिनींनी राष्ट्रीय पातळीवर महाराष्ट्राची पताका डौलाने फडकवीत ठेवली.

फुटबॉलमध्ये ऑलिम्पिक मेडल हुकले

१९५६ च्या मेलबॉर्न ऑलिम्पिकमध्ये भारताचे फुटबॉलमधील पदक थोडक्यात हुकले होते. त्या ऑलिम्पिकमध्ये भारताला चौथ्या क्रमांकावर समाधान मानावे लागले. त्या ऑलिम्पिकमध्ये मुंबईकर नेव्हिल डिसूझाने उपांत्यपूर्व सामन्यामध्ये ऑस्ट्रेलियाविरुद्ध गोलची हॅट्रिक नोंदवली होती. भारताने हा सामना ४-२ असा जिंकला. मेलबॉर्न ऑलिम्पिकमध्ये नेव्हिल डिसूझा संयुक्तपणे सर्वोच्च गोल करणारे होते. मुंबई आणि एकूणच महाराष्ट्राला फुटबॉलची मोठी परंपरा आहे. भारतातील दुसऱ्या क्रमांकाची सगळ्यात जुनी रोव्हर्स कप फुटबॉल स्पर्धा मुंबईत १८९१ साली सुरू झाली. मुंबईतील कुपरेज मैदान या स्पर्धेतील अजरामर लढतीचा साक्षीदार आहे. १९५८ साली मुंबईच्या कोल्टेक्स संघाने पहिल्यांदा रोव्हर्स कप जिंकला. मुंबईकर फुटबॉलपटूंनी १९५४-५५ साली पहिल्यांदा संतोष चषक फुटबॉल स्पर्धा जिंकली. त्यानंतर १९६३-६४ साली मद्रासमध्ये तर १०-११ साली पल्लकडमध्ये आणि १९९९ - २००० साली केरळमधील त्रीशुरमध्ये संतोष चषक स्पर्धा जिंकली.

१९४८ च्या ऑलिम्पिकमध्ये भारतीय फुटबॉल संघ अनवाणी खेळला होता. त्या संघामध्ये मुंबईच्या पी. परब, संजीव उच्चैल आणि टी. एम. वर्गीस या खेळाडूंचा समावेश होता. याशिवाय मुंबईने भारताला अनेक आंतरराष्ट्रीय फुटबॉलपटू दिले. ज्यामध्ये एस. एस. तथा बाबू नारायण, अँथोनी ब्रेगेंझा, नेव्हिले डिसूझा, पीटर फेरो, डेरिक डिसूझा, फॉर्च्युनटो फ्रॅको, मार्टो ग्रेसियस, शबीर अली, रणजीत थापा, अमर बहादूर आणि बेर्नाड फरेरा या खेळाडूंचा समावेश होता. बाबू नारायण तर १९५६ आणि १९६० च्या ऑलिम्पिकमध्ये भारतीय संघाचे गोलकिपर होते.

बुद्धिबळातली चाल पहिली...

बुद्धिबळाच्या राष्ट्रीय संघटनेची स्थापना मुंबईत झाली. महाराष्ट्राने भारताला बुद्धिबळाचे सध्याचे स्पर्धात्मक रूप मिळवून दिले. महाराष्ट्रात १९२१ साली साऊथ महाराष्ट्र चेस असोसिएशनच्या नावाने पहिल्यांदा बुद्धिबळाला संघटनात्मक रूप मिळाले. गोविंदराव पडसलगीकर, विनायकराव खाडिलकर, गोपाळराव मुजुमदार, ताम्मन काळे आणि स्टॅम्प विक्रेते आपटे यांच्या पुढाकाराने बुद्धिबळाच्या संघटनात्मक प्रवासाला सुरुवात झाली.

बुद्धिबळासाठी विदेश प्रवास करणारे विनायकराव खाडिलकर हे पहिले बुद्धिबळपटू होते. १९२२ साली डॉ. व्ही. एन. देसाई यांनी सांगलीत बुद्धिबळाची पहिली स्पर्धा सुरु केली. पुढे १९३० साली पडसलगीकर, दादासाहेब गाडगीळ आणि विष्णुपंत राजवाडे यांनी सांगली चेस सोसायटीची स्थापना केली. तिथूनच मग नूतन बुद्धिबळ मंडळ १९४१ मध्ये स्थापन झाले. याच नूतन बुद्धिबळ मंडळाने आजवर हजारो बुद्धिबळपटू घडविले. बुद्धिबळाचा बेताज बादशहा विश्वनाथन आनंदही या स्पर्धेत खेळलाय. मुंबईत १९५० साली ऑल इंडिया चेस फेडरेशनची

स्थापना झाली. पुढील ५ वर्षे मुंबईत राष्ट्रीय बुद्धिबळ स्पर्धेचे आयोजन होत राहिले. भारताचा पहिला ग्रॅण्डमास्टर खेळाडू हा खरे तर महाराष्ट्राचाच होणार होता. कारण पुरुषांमध्ये पहिला आंतरराष्ट्रीय ग्रॅण्डमास्टर नॉर्म मिळवणारा खेळाडू महाराष्ट्राचा होता. प्रवीण ठिपसे यांनी हा नॉर्म पटकाविला होता, पण

प्रवीण ठिपसे

ग्रॅण्डमास्टर किताबासाठी आवश्यक असणारे तीन नॉर्मस् मिळवण्यात ठिपसे यांना उशीर झाला, आणि विश्वनाथन आनंद हा भारताचा पहिला ग्रॅण्डमास्टर किताब पटकावणारा खेळाडू ठरला. त्यानंतर दिबेंदू बारुआन ग्रॅण्डमास्टर हा किताब पटकाविला आणि मग प्रवीण ठिपसे ग्रॅण्डमास्टर किताब जिंकणारे

भारताचे तिसरे खेळाडू ठरले. त्यांचीच पत्नी भाग्यश्री ठिपसे याही ग्रॅण्डमास्टर नॉर्म पटकावणाऱ्या भारताच्या पहिल्या महिला बुद्धिबळपटू आहेत. प्रवीण ठिपसेसह अभिजित कुंटेनेही प्रतिष्ठेचा ग्रॅण्डमास्टर किताब पटकाविला आहे, तर स्वाती घाटेने महिला ग्रॅण्डमास्टर किताब जिंकला आहे. अलीकडच्या काळापर्यंत महाराष्ट्राचे भारतीय बुद्धिबळावर वर्चस्व होते. प्रवीण ठिपसे सात वेळा राष्ट्रीय बुद्धिबळ विजेते होते. महिलात रोहिणी खाडिलकरनं पाच वेळा राष्ट्रीय बुद्धिबळ स्पर्धा जिंकली. आशियाई बुद्धिबळ स्पर्धा जिंकणारी ती पहिली भारतीय महिला बुद्धिबळपटू आहे. दोन वेळा तिने ही स्पर्धा जिंकली. तिच्या याच कामगिरीसाठी तिला अर्जुन पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. अर्जुन पुरस्कार पटकावणारी ती पहिली महिला बुद्धिबळपटू ठरली.

प्रवीण ठिपसे, भाग्यश्री ठिपसे, अनुपमा गोखले यांनीही बुद्धिबळातील अतुलनीय कामगिरीसाठी अर्जुन पुरस्कार पटकाविला आहे. वासंती आणि जयश्री खाडीलकर यांनीही बुद्धिबळ स्पर्धा गाजवली होती. त्या वेळी शरद टिळक, शेखर साहू, राहुल शेष्टी आणि रवी हेगडे यांनीही आंतरराष्ट्रीय किताब पटकावला.

बॉक्सिंगमध्येही नंबर वन...

भारताचा पहिला अर्जुन पुरस्कार विजेता बॉक्सर हा महाराष्ट्राचा होता. बुद्धी डिसूझानं तब्बल ९ वेळा राष्ट्रीय बॉक्सिंग स्पर्धेचे विजेतेपद काबीज केले होते. बॉक्सिंगमध्ये अनेक अर्थाने महाराष्ट्राचा क्रमांक एक आहे. विशेषता बॉक्सिंगला संघटनात्मक स्थिरता देण्यात महाराष्ट्राने पथदर्शी भूमिका बजावली. केवळ भारतातीलच नव्हे तर आशियातील सगळ्यात जुनी आणि मानाची समजली जाणारी वेस्टर्न इंडिया बॉक्सिंग चॅम्पियनशिप महाराष्ट्राने सुरु केली. इतकेच नव्हे तर १९२५ सालापासून मुंबईत इंटर कॉलजिएट बॉक्सिंग चॅम्पियनशिप सुरु करण्यात आली. भारताची सगळ्यात पहिली आंतरशालेय बॉक्सिंग स्पर्धाही मुंबईतच सुरु झाली. भारताची पहिली राष्ट्रीय बॉक्सिंग स्पर्धाही १९५० साली मुंबईच्या ब्रेबॉन स्टेडियमवर आयोजित करण्यात आली. भारतातील पहिल्या आंतरराष्ट्रीय बॉक्सिंग स्पर्धेचे आयोजनही मुंबईतच करण्यात आले होते. १९८० साली आशियाई बॉक्सिंग स्पर्धेच्या रूपाने मुंबईत आणि पर्यायाने भारतातही पहिल्या आंतरराष्ट्रीय बॉक्सिंग स्पर्धेचे आयोजन झाले होते. बॉक्सिंगमधील याच प्रशासकीय कामाची दखल

घेत भारत सरकारतर्फे स्पी अदाजानिया यांना पद्मश्री पुरस्काराने गौरवण्यात आले. मणिपूरच्या मेरी कोमने महिलांची जागतिक बॉक्सिंग स्पर्धा जिंकून भारतीय महिलांचा आवाज बुलंद केला. महिलांसाठी पहिली बॉक्सिंग स्पर्धा १९९४ साली महाराष्ट्राने आयोजित केली होती. बॉक्सिंगमधील अतुलनीय कामगिरीसाठी गोपाळ देवांग, मनोज पिंगळे आणि मुकुंद किल्लेदार या महाराष्ट्राच्या बॉक्सर खेळाडूंचा अर्जुन पुरस्काराने गौरव करण्यात आला.

जलतरणाचा धवल काळ

भारतीय जलतरणाला आंतरराष्ट्रीय चेहरा देण्याचे काम महाराष्ट्राच्या वीरधवल खाडे याने केले. ऑलिम्पिकसाठी थेट पात्र ठरणारा तो आजवरचा सर्वात तरुण भारतीय खेळाडू ठरला आहे. बीजिंग ऑलिम्पिकमध्ये तो ५० मीटर, १०० मीटर आणि २०० मीटर शर्यतीसाठी पात्र ठरला होता. कोल्हापूरच्या वीरधवल खाडेच्या नावावर आजघडीस ५०, १००, २०० आणि ४०० मीटर फ्रीस्टाईल शर्यतीचे राष्ट्रीय विक्रम आहेत. शिवाय ५० मीटर बटरफ्लाय शर्यतीचा राष्ट्रीय

विक्रमही वीरधवलच्या नावावर आहे. बीजिंग ऑलिम्पिकमध्ये तो उपांत्य फेरी गाठण्यात अपयशी ठरला, पण त्याने तिथे नव्या राष्ट्रीय विक्रमाची नोंद केली. २००६ साली झालेल्या दक्षिण आशियाई जलतरण स्पर्धेत त्याने तीन नव्या विक्रमांसह एकूण ६ सुवर्ण पदके जिंकली. ३३ व्या राष्ट्रीय जलतरण स्पर्धेत पाच नव्या विक्रमांची नोंद करत त्याने पुन्हा ६ सुवर्ण पदके जिंकली. चीनमध्ये झालेल्या आशियाई जलतरण स्पर्धेत वीरधवल खाडेने रौप्य पदकाची कमाई केली होती. पुण्यात झालेल्या युवा राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धेत वीरधवलने ३ सुवर्ण आणि २ रौप्य पदके जिंकली.

महाराष्ट्रासाठी जलतरणात ८०चे दशक सुवर्ण काळ होता. अनिता सूद, पर्सिस मदन, स्मिता देसाई आणि डॉली नझिर यांनी एकामागोमाग यशोशिखरे सर केली. तेजस्वी आणि श्रुती शेष्टी, तसेच दीर्घ पल्ल्याच्या जलतरणात रूपाली रेपाळे, आरती प्रधान आणि मयुर मेहता यांची कामगिरीही उजवी आहे. अविनाश सारंग ते मिलिंद सोमण यांनीही जलतरणात आपला ठसा उमटविला. वॉटर पोलोमध्येही महाराष्ट्राचा दबदबा होता.

अन्य खेळांतील कामगिरी

जसा क्रिकेटमध्ये मुंबई किंवा महाराष्ट्राचा खेळाडू असायचाच तसेच चित्र बास्केट बॉलमध्ये होते. बास्केटबॉलच्या प्रत्येक राष्ट्रीय संघात मुंबईचे दोन तरी खेळाडू हमखास असायचे. अब्बास मुंतासिर आणि एस्मेरो फिग्रेडो यांनी आंतरराष्ट्रीय पातळीवर आपली चमक दाखवली. मल्लखांबातही महाराष्ट्र आघाडीवर आहे. मल्लखांब या खेळाचा देशविदेशात प्रचार आणि प्रसार करण्यात मुंबईच्या समर्थ व्यायाम मंदिर आणि अमरावतीच्या हनुमान व्यायाम प्रसारक शाळने महत्त्वाची भूमिका बजावली. मल्लखांबाची आंतरराष्ट्रीय संघटना बांधणीसाठी उदय देशपांडे यांनी यशस्वी पुढाकार घेतला. आता तर ते मल्लखांबाची जागतिक स्पर्धा मुंबईत आयोजित करत आहेत. विविध खेळात मुंबई-महाराष्ट्राचे खेळाडू आगेकूच करीत असतानाच पुण्याच्या सुरेंद्र चव्हाणने एव्हरेस्ट शिखर सर केले. ही कामगिरी करणारा तो महाराष्ट्राचा पहिला गिर्यारोहक ठरला. महिलांमध्ये हीच कामगिरी कृष्णा पाटीलने केली. महाराष्ट्र सरकारने सुरेंद्र चव्हाणला शिवछत्रपती क्रीडा पुरस्कार देऊन सन्मानित केले आहे.

क्रीडा धोरण

शालेय शिक्षणातून क्रीडा संस्कृती रुजावी यासाठी महाराष्ट्र सरकारने २००९ साली क्रीडा धोरण जाहीर केले. अशा प्रकारे खेळाच्या विकासासाठी क्रीडा धोरण जाहीर करणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य ठरले. महाराष्ट्राच्या खेडोपाड्यांत राहणाऱ्या खेळाडूंना अद्ययावत प्रशिक्षण मिळावे, यासाठी क्रीडा प्रबोधिनी स्थापन करण्यात आली. अशी योजना आखणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य ठरले आहे. राज्यात आजमितीस पुणे, कोल्हापूर, प्रवरानगर, सांगली, नाशिक, अमरावती, अकोला, औरंगाबाद, ठाणे, नागपूर आणि गडचिरोली येथे क्रीडा प्रबोधिनीची स्थापना करण्यात आली आहे. यातूनच येत्या ५० वर्षात ऑलिम्पिक विजेते खेळाडू तयार होऊ शकतील.

कविता राजत

कविताचा विजय असो

दिल्लीत झालेल्या राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धेत कविता राजतने १०००० मीटर शर्यतीत कांस्य पदक जिंकले. राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धेत पदक जिंकणारी ती महाराष्ट्राची पहिली खेळाडू ठरली. नाशिकच्या आदिवासी पाड्यातून आलेल्या कविताने आपल्या जिद्दीच्या जोरावर हे यश मिळवले आहे. तिच्या पाठोपाठ ललिता बाबरने ३००० मीटर स्टिपलचेस स्पर्धेत

बॅडमिंटनमध्येही पहिला

भारतीय बॅडमिंटनपटू आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा जिंकू शकतात हा विश्वास महाराष्ट्राने सगळ्यात पहिल्यांदा भारताला दिला. नंदू नाटेकर हे विदेशात बॅडमिंटनचे विजेतेपद पटकाविणारे पहिले भारतीय बॅडमिंटनपटू होते. १९५६ साली कालालम्पूर येथे झालेल्या सेलॅंगोर बॅडमिंटन स्पर्धेतील पुरुष एकेरीचे विजेतेपद नंदू नाटेकर यांनी पटकावले होते. बॅडमिंटनमध्येही पहिला अर्जुन पुरस्कार हा महाराष्ट्राच्या खेळाडूने पटकावला. नंदू नाटेकर हे बॅडमिंटनमधील पहिल्या अर्जुन

प्रदीप गंधे

पुरस्काराचे मानकरी ठरले. त्यांच्याच गौरवशाली कामगिरीचा वसा पुढे प्रदीप गंधे, अमी धिया, लेराॅय डिसुझा, उदय पवार, संजय शर्मा, राजीव बग्गा, निखिल कानेटकर आणि अपर्णा पोपट यांनी पुढे सुरु ठेवला. स्वातंत्र्यपूर्व

काळात देवधर भगिनीनीं राष्ट्रीय बॅडमिंटन स्पर्धा गाजवली होती. १९४२ ते १९४४ अशी सलग तीन वर्षे तारा देवधर राष्ट्रीय विजेती होती. ४२ वर ४३ साली ताराने आपली बहीण सुंदरसह महिला दुहेरीचेही राष्ट्रीय विजेतेपद पटकावले होते. शैलजा साळोखे, नागपूरच्या सरोजिनी आपटे तसेच सरोजिनी गोगटे या महाराष्ट्राच्या महिलांनीही अनुक्रमे ६६ व ६७ साली विजेतेपद पटकाविले होते. त्यानंतर ६८, ६९ व ७० अशी तीन वर्षे दमयंती तांबे यांनी महिला राष्ट्रीय विजेतेपद पटकावले होते. महिला बॅडमिंटनवर खऱ्या अर्थाने ठसा उमटविला तो अपर्णा पोपटने. अपर्णाने १९९७ ते २००६ अशी सलग दहा वर्षे राष्ट्रीय महिला बॅडमिंटन स्पर्धेचे विजेतेपद पटकावले. भारतीय क्रीडा क्षेत्रातील हा एक नवा उच्चांक ठरला आहे. त्यानंतर महाराष्ट्राच्या तुमी मुरगुडेनं राष्ट्रीय महिला बॅडमिंटन स्पर्धेचे विजेतेपद पटकावित ही परंपरा कायम राखली.

आशिया अॅथलेटिक्स स्पर्धेत सुवर्ण तर आशियाई क्रीडा स्पर्धेत रौप्य जिंकले. ब्राझिल ऑलिम्पिकमध्ये ३००० मीटर स्टिपलचेस स्पर्धेच्या अंतिम फेरीत धडक मारली होती. अशी कामगिरी करणारी ती महाराष्ट्राची पहिली खेळाडू ठरली. महाराष्ट्राच्या केनेथ पॉवेल, आदी सिक्केरा, आदिल सुमारीवाला, वंदना शानबाग रचिता मिस्त्री, कविता राऊत आणि ललिता बाबर यांना अॅथलेटिक्समधील कामगिरीसाठी अर्जुन पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. सिक्केरा यांनी १५०० आणि ५००० मीटर शर्यतीत भारतात दबदबा निर्माण केला होता. १५०० मीटर शर्यतीत त्यांनी नोंदविलेला राष्ट्रीय विक्रम तब्बल २० वर्षे अबाधित होता. १५०० आणि ५००० मीटर शर्यतीतील राज्य विक्रम आज जवळपास ४० वर्षांनंतरही अबाधित आहेत. आदिल सुमारीवाला १०० मीटरमध्ये राष्ट्रीय चॅम्पियन होते. त्यांनी नोंदविलेला १०.४ सेकंदाचा राज्य विक्रम जवळपास ३० वर्षांनंतर अबाधित आहे. महिलांच्या ४ बाय ४०० मीटर शर्यतीत वंदना शानबागनं राष्ट्रीय विक्रमाची नोंद केली होती. रचिता मिस्त्रीने भारताची सर्वात वेगवान धावपटू महिला होण्याचा बहुमान पटकाविला होता. महिलांच्या १०० मीटर शर्यतीत रचिता मिस्त्रीने ११.३८ सेकंदाचा राष्ट्रीय विक्रमही नोंदविला होता. ११.३२ ही तिची वैयक्तिक सर्वोत्तम वेळ होती.

टेनिसमधील गौरवशाली कामगिरी

गौरव नाटेकर

महाराष्ट्राच्या लॉन टेनिसचा इतिहास सांगायचा झाला तर त्यात गौरव नाटेकर याची कामगिरी सगळ्यात वरची आहे. सात वेळा टेनिसचे राष्ट्रीय विजेतेपद गौरव नाटेकरने काबीज केले. १९९२ ते ९७ दरम्यान भारतीय डेव्हिस कप संघाचा तो सदस्य होता. १९९३ सालच्या डेव्हिस कप टेनिस स्पर्धेची उपांत्य फेरी गाठणाऱ्या संघामध्ये गौरव नाटेकरचा समावेश होता. १९९४ च्या हिरोशिमा एशियाडमध्ये गौरवने लिंडर पेससोबत दुहेरीत एक आणि एक सांघिक अशी दोन सुवर्ण पदक पटकावले. १९९३, १९९५ आणि १९९७ च्या सॅफ गेममध्ये गौरवने प्रत्येकी दोन सुवर्ण पदके मिळवले. याच कामगिरीची दखल घेत त्याला क्रीडा क्षेत्रातील अशा अर्जुन पुरस्काराने गौरवण्यात आले. आंतरराष्ट्रीय बॅडमिंटनपटू आणि अर्जुन पुरस्कार प्राप्त नंदू नाटेकर हे गौरवचे वडील. (या लेखासाठी विविध पुस्तकांतील संदर्भ वापरण्यात आले आहेत.)

(लेखक ज्येष्ठ क्रीडा पत्रकार आहेत.)

साईना नेहवाल व पी.व्ही.सिंधू यांच्यातील सामना रंगतदार चालला होता. बॅडमिंटनमध्ये करिअर करण्यासाठी उत्सुक असलेली रिया हा सामना दूरदर्शनवर पाहत होती. एवढ्यात तिच्या कानावर आईचे शब्द आले 'अग उद्या परीक्षा आहे ना? मग टी.व्ही. काय पाहत बसलीस' असे शब्द आपल्या देशातील अनेक घरांमध्ये ऐकू येत असतात. साईना, सिंधू, मेरी कोम यांच्यासारखे खेळाडू जगातील अनेक युवा पिढीसाठी आदर्श असले तरीही आपल्याकडे अजूनही अपेक्षेइतका क्रीडा संस्कृतीचा अभावच आहे.

डॉ. मिलिंद ढमढेरे

ऑलिम्पिक स्पर्धेमध्ये पदक मिळविण्यासाठी अपेक्षेइतके महत्त्व दिले जात नाही. समजा दिले गेले तर ते ध्येय साध्य करण्यासाठी आवश्यक

खेळू द्या मुलांना...

असणारी विजिगीषू वृत्ती आपल्याकडे दिसून येत नाही. त्यामुळेच की काय दरवेळी ऑलिम्पिक स्पर्धेसाठी १००-१५० खेळाडूंचे पथक केवळ दोन तीन पदकेच जिंकून येते. क्रीडा क्षेत्रात यश मिळवण्यासाठी केवळ कोणत्याही एका व्यक्तीची जबाबदारी नाही. खेळाडू, पालक, प्रशिक्षक, संघटक, शासन आदी सर्व संबंधित घटकांची ती सामूहिक जबाबदारी असते हे विसरले जाते.

शालेय जीवनातच पाया

क्रीडा क्षेत्रात यश मिळवणाऱ्या खेळाडूंच्या करिअरचा पाया शालेय जीवनातच घातला जात असतो. मध्यंतरी एका इंग्रजी मासिकात चीनमधील एका जिम्नॅस्टिक्स अकादमीतील मुलांचे छायाचित्र प्रसिद्ध झाले होते. या मुलांना एका लाकडी बारला उलटे लटकाविले होते व त्या छायाचित्राखाली ओळ होती 'भविष्यातील ऑलिम्पिक पदक विजेते'. चीन देशाने क्रीडा क्षेत्रात किती उत्तुंग झेप घेतली आहे हे सिद्ध करणारेच ते छायाचित्र होते. बालवयातच या मुलामुलींना क्रीडा क्षेत्रात जगात साम्राज्य गाजवायचे आहे हे शिकविले जात असते. दुर्दैवाने आपल्या देशात कोवळ्या वयात मुलामुलींना खेळातील काबाडकष्ट करायला लावले तर त्यांचे लहानपण नाहीसे होईल असेच समजले जाते.

उत्तम पगाराची नोकरी मिळवण्यासाठी आपल्या मुलामुलींनी मोठेपणी काय व्हायचे याचाही निर्णय पालकांकडूनच बऱ्याच वेळा लादला जात असतो. साहजिकच मुलेमुली दहावी-बारावी परीक्षा व त्याचे वर्ग याच्या

चक्रव्यूहात गुरफटली जातात. बुद्धिबळातील करिअरसाठी दहावी परीक्षेऐवजी महत्वाच्या स्पर्धेकरिता परगावी पाठवणारे ईशा करवडे हिच्या पालकांसारखे पालक क्वचित पाहावयास मिळतात.

चांगल्या सुविधांची गरज

शाळा महाविद्यालयांमध्ये खेळासाठी एक तास अनिवार्य करण्याबाबत अनेक वेळा ऊहापोह होतो. मुळातच अनेक शाळा महाविद्यालयांना मैदाने नाहीत ही वस्तुस्थिती आहे. ज्यांच्याकडे मैदाने आहेत, त्या संस्था अशा मैदानांवर शिक्षणासाठी चांगल्या सुविधा निर्माण करण्यासाठी टोलेजंग इमारती बांधण्यास प्राधान्य देतात. काही संस्थांकडे मोकळी मैदाने आहेत, खेळासाठी सुविधाही आहेत मात्र क्रीडा शिक्षक व प्रशिक्षकांच्या अभावी अशी मैदाने रिकामीच राहतात. काही शाळा किंवा महाविद्यालयांमधील क्रीडाशिक्षक म्हणजे संबंधित संस्थेस मिळालेला हरकाम्या नोकर आहे अशाच पद्धतीने वागवले जाते.

जवळजवळ दिवसातील बारा पंधरा तास क्रीडा शिक्षक शाळेतच असतो. एवढे राबूनही त्याला अन्य विषयांच्या शिक्षकांसारखा सन्मान व प्रतिष्ठा दिली जात नाही. वेळेवर पगारही होत नसतात. मात्र स्वतःला शंभर टक्के तंदुरुस्त राहण्यासाठी क्रीडा शिक्षकाला नियमित सकस आहार लागतो ही गोष्ट शाळा महाविद्यालयांच्या व्यवस्थापनाच्या लक्षात येत नाही. अन्य शिक्षकांसारखीच समान वागणूक या क्रीडा शिक्षकांना देण्याची आवश्यकता आहे. त्यांना योग्य त्या सुविधा दिल्या पाहिजेत.

एकत्र कुटुंब पद्धत लयास चालली आहे. आईवडील दिवसभर नोकरी किंवा व्यवसायात गुंतलेले असतात. आपली मुले दिवसभर काय करतात याचा त्यांना पत्ताही नसतो. आपल्या देशात घडणाऱ्या लैंगिक अत्याचाराच्या घटनांमध्ये अनेक अल्पवयीन मुलांचा सहभाग असतो हे सातत्याने दिसून येत आहे. शाळेत किंवा घराजवळ मैदाने नसल्यामुळे घरी आले की मोबाइलवरचे जग पाहण्याचा छंद मुलामुलींना जडलेला असतो. सचिन तेंडुलकर ज्याचा चाहता आहे असा रॉजर फेडरर म्हणजे कोण? मेरी कोम हिचा खेळ कोणता? साईना व सिंधू या कोणत्या खेळात जग गाजवत असतात हे कनिष्ठ महाविद्यालयांत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना माहीत नसते. मात्र त्यांना बॉलीवूडमधील नट व नट्यांविषयी, त्यांच्यासंबंधीच्या अफवांविषयी अद्यावत माहिती असते. प्रत्येक शाळा किंवा महाविद्यालय नव्याने सुरु करताना त्या संस्थेकडे मैदानासाठी जागा असणे, क्रीडा शिक्षक किती असावेत याबाबत नियमावली केली जात असते. अनेक वेळा या नियमांची पायमल्ली केली जात असते. सोयीस्कररीत्या त्याकडे कानाडोळा केला जातो. त्यामुळे शाळा किंवा महाविद्यालयांमध्ये

अपेक्षेइतके खेळाचे बाळकडू मिळत नाही. आपल्या मुलाने हातात बॅट घेतली की लगेचच तो सचिन झाला असे नसते. सचिन तेंडुलकर, साईना नेहवाल, सानिया मिर्झा, पी.व्ही.सिंधू आदी खेळाडूंनी सतत मेहनत केली. तसेच त्यांच्याबरोबरच त्यांच्या पालकांनीही त्यांच्याकरिता अनेक गोष्टींचा त्याग केला. खेळाडूंचे प्रशिक्षकांवर विश्वास ठेवणेही महत्वाचे आहे. तोदेखील एक माणूसच असतो. आपल्या पाल्यास झटपट यश मिळवून देण्याची फक्त त्याचीच जबाबदारी आहे असे मानणेदेखील गैर आहे.

संघटनांची जबाबदारी

कोणत्याही खेळाडूंच्या विकासात संबंधित खेळाच्या संघटनांचाही मोठा वाटा असतो. खेळाडूमुळेच आपली संस्था आहे व खेळाडूंचा विकास हे ध्येय डोळ्यासमोर ठेवत संघटकांनी प्रयत्न केले पाहिजेत. संघटना म्हणजे आपले सत्ताकेंद्र आहे असे न मानता खेळाडूंबरोबरच देशाचा नावलौकिक कसा उंचावला जाईल याचा विचार संघटकांनी केला पाहिजे. संघटनेस मिळणाऱ्या आर्थिक निधीचा विनियोग सर्वांथाने क्रीडा विकासाकरिता आहे हे लक्षात ठेवूनच त्यांनी पारदर्शक व निःस्वार्थी वृत्तीने कारभार केला पाहिजे. देशाची व पर्यायाने खेळाची प्रतिष्ठा जपण्यासाठी खेळाडू व प्रशिक्षकांची योग्य निवड करणे, तळागाळापर्यंत खेळाचा प्रसार व प्रचार करणे, व्यक्तिकेंद्रित विकास न करता देशहितास प्राधान्य देणे आदी गोष्टींवर त्यांनी संघटकांनी भर दिला पाहिजे. खेळाडूंनीही अन्य घटकांप्रमाणे आपल्यावरील जबाबदारी समर्थपणे पार पडण्याची गरज आहे. आपल्यावर देशाची व संघाची प्रतिष्ठा अवलंबून आहे. आपले करिअर करण्यासाठी पालक, गुरुजन व अन्य घटकांनी जो त्याग केला आहे, त्याचे ऋण फेडण्यासाठी आपण जिद्ध, आत्मविश्वास व निष्ठा दाखवित सर्वोच्च यश मिळविले पाहिजे. केवळ राज्य किंवा देशपातळीवर यश मिळाले म्हणजे आकाश ठेंगणे झाले असे नव्हे. आपल्याला त्यापलीकडे कसे यश मिळेल याचा विचार केला पाहिजेत. अल्पसंतुष्ट न राहता आपल्या गुरुजनांवर विश्वास ठेवून, त्यांच्याशी सुसंवाद साधत देशाची प्रतिमा उंचावली जाईल, यासाठी कठोर परिश्रम केले पाहिजे. त्याचप्रमाणे खेळाडू या नात्याने आपण सद्विचारातून म्हणून समाजात राहत आहोत हे ओळखून त्याप्रमाणे आपले आचरण ठेवले पाहिजे. कितीही सर्वोच्च यश मिळाले तरी सदैव आपले पाय जमिनीवरच राहतील हे लक्षात ठेवले पाहिजे. खेळातली गुंतवणूक म्हणजेच औषधासाठी होणाऱ्या खर्चात बचत असते हे सर्वांनी लक्षात ठेवले पाहिजे.

जागतिक स्तरावर चीन, अमेरिका यांच्यासारखे बलाढ्य देश तसेच जमेका, केनिया, इथिओपिया यांच्यासारखे लहान देशही क्रीडा क्षेत्रात सदैव आघाडीवर असतात. त्यांच्यासारखी कीर्ती मिळवण्यासाठी व देशाची प्रतिष्ठा जपण्यासाठी क्रीडा क्षेत्राशी संबंधित असणाऱ्या सर्व घटकांनी एकत्र काम केले पाहिजे तरच क्रीडा संस्कृती रुजली जाईल.

(लेखक दै. लोकसत्ताचे क्रीडा प्रतिनिधी आहेत.)

सिडनी आणि अटलांटा इथल्या विश्वचषक स्पर्धेत प्रत्येकी एकेक रौप्य पदक, जागतिक क्रमवारीत अव्वल स्थान, मॅचेस्टर येथील राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धेत चार सुवर्ण पदके आणि म्युनिच (जर्मनी) येथील विश्वचषक अंतिम सामन्यात एका रौप्य पदकासह 'चॅम्पियन ऑफ चॅम्पियन्स किताब', ही सगळी अंजलीची कामगिरी अवघ्या दोन वर्षांतली. अर्थात, त्यापूर्वी जवळजवळ १२-१३ वर्षे अनेक राष्ट्रीय स्पर्धांतून पदके मिळवून अनेक विक्रमांची नोंदही तिच्या नावावर आहे.

अंजली वेदपाठक - भागवत

शूटिंग क्षेत्राकडे वाटचाल

रायफल शूटिंगसारख्या वेगळ्या क्षेत्राकडे अंजली वळली ती कॉलेजमधल्या एनसीसीतल्या प्रवेशामुळे. मुळातच असलेल्या धडाडीच्या स्वभावाला खऱ्या अर्थाने खतपाणी मिळालं तेही एनसीसीमुळे. एनसीसीच्या पहिल्या वर्षी बेस्ट कॅडॅटचा मान पटकावणाऱ्या अंजलीने ज्युनिअर अंडर ऑफिसर, सिनियर अंडर ऑफिसर या पातळ्या पटापट गाठल्या.

एनसीसीच्या कॅम्पमध्ये प्रथम रायफल शूटिंगशी तिची ओळख झाली. मग वरळी सीफेसच्या नेमबाजी रेन्जवर तिला सरावासाठी पाठवण्यात आलं. बरोबर काही मैत्रिणीही होत्याच. नंतर अहमदाबादला नॅशनल चॅम्पियनशिप बघायला आपल्या मैत्रिणींसह अंजलीही गेली. तिथे गेल्यावर सहज म्हणून तिने भाग घेतला आणि त्या पहिल्याच स्पर्धे

सिडनी ऑलिम्पिकमध्ये नेमबाजी या खेळाला भारताच्या दृष्टीने खऱ्या अर्थाने अंजली वेदपाठक-भागवत हिने प्रतिष्ठा मिळवून दिली. नेमबाजीच्या प्रांतात भारतालाही काही स्थान आहे हे प्रत्यक्ष भारतीयानाही ठाऊक नव्हते. मात्र अंजलीच्या कामगिरीने सगळे चित्रच पालटलं आणि अनेक स्पर्धांमधील यशस्वी कामगिरीने ती भारतीय नेमबाजांसाठी प्रेरणास्रोत ठरली.

अष्टपैलू व अष्टावधानी

त तिला रौप्य पदक मिळालं. वर्तमानपत्रात नाव छापून आलं. अंजलीची आई संगीता वेदपाठक म्हणाल्या, 'या स्पर्धेमुळे तिचा हुरूप वाढला. असं काही केलं की पेपरात नाव छापून येतं, कौतुक होतं, हे तिला कळलं. मुख्य म्हणजे नेहमीसारखं चाकोरीबद्ध जीवन जगण्यापेक्षा या खेळात तिला एक वेगळंच आव्हान दिसलं. नवं आव्हान पेलण्याचा तिचा स्वभाव होताच. शिवाय स्पर्धा हा प्रांत काही तिला नवीन नव्हता. अगदी शाळेत असल्यापासून सगळ्या स्पर्धांमधून ती भाग घेत असे.'

रोखठोक स्वभाव

फणसवाडीत एकत्र कुटुंबात अंजलीचं बालपण गेलं. त्यामुळे आई-बाबांपेक्षाही काका-आल्यांकडेच ती जास्त वाढली. आजही काका आणि आत्या यांच्याशी तिची अगदी जवळीक आहे. भयंकर जिद्दी असलेली अंजली लहानपणी खूपच हट्टी आणि रागीट होती. स्वतःला जे हवं ते मिळवून घ्यायची. स्वभाव कडक होता. अगदी तिच्या वडिलांसारखा. तेव्हा वडील खूप शीघ्रकोपी होते. पटलं नाही तर चटकन बोलायचे. तीही तशीच होती. पुढे मग खेळामुळे मेडिटेशन, योग, एकाग्रता यामुळे ती आता खूप शांत झाली आहे.

''खोटेपणा तिला आवडत नाही. अगदी रोखठोक स्वभाव आहे तिचा.'' अंजलीचे वडील रमाकांत सांगू लागले, तशीच ती जिद्दी आहे. करायचं म्हटलं की करणार. तेव्हा तर एखादी गैर गोष्ट घडली तर अंजली संतापायची. या ठाम आणि करारी स्वभावामुळे कॉलेजमध्ये मात्र तिचा दरारा होता. मुलंही तिला घाबरत असत. त्यामुळे टारगटपणा करण्याची कुणाची हिम्मत नव्हती. एकदा तिची मैत्रीण दीपाली देशपांडे आणि ती बसमधून येत होत्या. बाजूला बसलेला एक मुलगा वाह्यातपणा करायला लागला. तिने बस थांबवली, त्याला खाली उतरवलं आणि मग बस चालू करायला लावली. त्यामुळे अशा प्रसंगात ती सगळ्यांची नेता असायची. प्रवासात तर असे अनेक अनुभव आल्याचं त्यांनी सांगितले. संगीताताई तर म्हणाल्या की, अंजलीच्या वडिलांच्या बाबतीतही असेच किस्से आहेत. त्यामुळे तिच्या स्वभावातून कायम वडिलांचा हा स्वभाव डोकावतो. प्रवासातला असाच एक धाडसाचा अनुभव आमच्या अगदी कायमचा लक्षात राहिलेला. ''एकदा ती आणि तिच्या मैत्रीणी मद्रासहून ट्रेनने येत होत्या. सामान बरंच असल्यामुळे चढवायला उशीर झाला. ट्रेन सुटण्याची वेळ आली. त्या चुकून मिलिटरीसाठी असलेल्या डब्यात

चढल्या. मग पुढच्या स्टेशनवर त्या उतरल्या आणि त्यांच्या डब्यात जायला लागल्या तर त्या डब्यातला टीसी दरवाजाच उघडायला तयार नव्हता. शेवटी जोरजोरात धक्के मारून दार उघडलं, पण तरी तो टीसी दारातच उभा. शेवटी अंजलीने त्याला लोटत पलीकडच्या दारात नेलं, तिथेच त्याला चेपून ठेवलं आणि मैत्रीणींना भराभर सामान चढवायला सांगितलं. ट्रेन सुटली आणि मग तिने त्या टीसीला असा फैलावर घेतलाय की, तो पुरता हादरलाच. अशा प्रसंगांना तोंड द्यायला ती समर्थ आहे. त्यामुळे मला तिची काळजी कधीच वाटली नाही''

अपार कष्ट

खरं पाहता, रायफल शूटिंग हा तसा दुर्लक्षित खेळ. त्यामुळे सुरुवातीला स्वतःला प्रस्थापित करणं तिला कठीण गेलं. अंजलीच्या या क्षेत्रातल्या प्रवेशाविषयी घरात सगळ्यांच्याच मनात साशंकता होती, पण आई-बाबा मात्र ठामपणे तिच्या पाठीशी उभे होते. बाबा म्हणाले, ''तसा तिचा धडाडीचा स्वभाव पण कधी कधी खेळाच्या बाबतीत चुकीच्या गोष्टी घडल्या की मग तिला वाईट वाटत असे. अगदी सुरुवातीच्या दिवसात असच एकदा पात्रता असूनही तिची निवड झाली नव्हती तेव्हा ती खूप नव्हंस झाली. त्याच दरम्यान तिला नेपाळमधून ऑफर आली होती. तीही म्हणून लागली, इथे असंच होणार असेल तर मी नेपाळमधून खेळते. पण बामसरांनी तिला सांगितलं की, तू जाऊ नको, थोडा धीर धर, श्रद्धा ठेव. तुला यश नक्की मिळेल. मीही तिला तेच म्हटलं, शिवाय स्वतःचा देश सोडून दुसरीकडे जाणं मला काही पटलं नाही. पण तिनेही आमचं ऐकलं आणि थोडी वाट पाहिली. आज तिला त्याचं चांगलं फळ मिळतयं.'' अंजलीच्या या वेगळ्या क्षेत्रात येण्यामागे अंजलीच्या आईच्या मनातलं शल्यही होतंच. लग्नाआधी त्या शास्त्रीय संगीत गात होत्या, पण नंतर एकत्र कुटुंब, घर यात गाणं बाजूलाच राहिलं. त्यामुळे त्यांना वाटत होतं, निदान मुलीने तरी आपलं आवडीचं क्षेत्र निवडावं आणि ठाम राहावं. मंदार भागवत यांच्याशी तिचं लग्न ठरवतानाही संगीताताईंनी या गोष्टी आवर्जून सांगितल्या आणि आज तिचा नवरा, सासू-सासरे यांना तिचं खूपच कौतुक आहे. लग्नानंतर तिच्या सासऱ्यांनी तिला घराच्या गच्चीवर दहा मीटरची रॅजही बांधून दिली.

यशाचा पाठलाग

मधला एक छोटा काळ असा गेला, जेव्हा अंजलीला वाटलं होतं सोडून द्यावं संगळ काही ! पण तेव्हाही अंजलीची आई तिला म्हणत असे, हीच परीक्षेची वेळ आहे. आज ठाम राहा. उद्याच दिवस तुझा असेल आणि तिनेही जिद्दीने ते पूर्ण केलं.

''हा संपूर्ण खेळ ती स्पॉन्सरशिपवर खेळली. खेळाचं साहित्यसुद्धा तिने आमच्याकडे कधी मागितलं नाही. यासाठी महाराष्ट्र रॉयल असोसिएशनचे अध्यक्ष भीष्मराज बाम यांची तिला खूप मदत झाली. त्यांचं उत्कृष्ट प्रशिक्षण, पाठिंबा आणि तिची मेहनत याच्या बळावरच

तिचं आजचं यश दिसतय. आमचं नैतिक पाठबळ फक्त तिच्या पाठीशी होतं,'' संगीताताई आणि वडील रमाकांतही सांगत होते. अंजली आपली मुलगी आहे, या दृष्टीने तुम्हाला कृतार्थतेचा वाटलेला क्षण कोणता, याविषयी सांगताना ते म्हणाले, ''जेव्हा तिला 'चॅम्पियन ऑफ चॅम्पियन' हा किताब मिळाला, जगात ती सर्वश्रेष्ठ ठरली, तेव्हा सगळं भरून पावलं. घरातल्या तर कितीतरी कार्यक्रमांना ती मुकली होती, कारण अनेकदा घरात सण-समारंभ असत आणि ही खेळासाठी बाहेर गेलेली असे. अशा वेळी नातेवाइकांचा रोष पत्करून मी नेहमीच तिची बाजू घेतली,' संगीताताई सांगत होत्या. रमाकांतजी पुढे म्हणाले, हा किताब मिळवणं सोपं नव्हतं. जगातले आठ निवडक सुवर्णपदक विजेते खेळाडू यात असतात. चार मुली आणि चार मुलगे आणि त्यातून मुलामुलींमध्ये मिळून फक्त एकाचीच निवड होते. त्या दिवशी तिने मंदारला फोन केला, 'मला खूप टेन्शन आलंय' म्हणाली. पण मंदारने तिला खूप धीर दिला. तो म्हणाला, 'मी तुझ्याबरोबरच आहे. ही मॅच तुझीच आहे असं समज आणि हे एक आव्हान म्हणून त्याचा स्वीकार कर.' मंदारने आम्हाला फोन करून हे संभाषण सांगितलं. आम्हालाही थोडं टेन्शन होतंच. पण पुढच्या दोन तासांतच मंदारचा फोन आला- 'अंजली जिंकली.' खूप बरं वाटलं.'

पदकासह अंजली वेदपाठक - भागवत

मानसन्मान

आज अंजलीला जागतिक स्तरावर मान मिळतोय, पण त्याच वेळी ती कुटुंबातही तितकीच रमते. परगावी गेले की, सगळ्या चुलत भावंडांनाही आठवणीने काही वस्तू आणणं, एकत्र दिवाळी साजरी करणं तिला आवडतं आणि आताही लग्नानंतर ती एकत्र कुटुंबातच राहते. त्यामुळे एकमेकांशी जुळवून घेणं, हे तिला महत्त्वाचं वाटतं. लहानपणातली हट्टी, चिडणारी अंजली आजही आठवते का? संगीताताई म्हणाल्या, हो निश्चितच आठवते, पण तिचं ते रूप आणि आजचं रूप पाहिलं की, तिच्यात झालेला बदल अधिक जाणवतो. आता ती थोडीशी आध्यात्मिक विचारांची आहे. खेळता खेळता मधल्या वेळात ती भगवद्गीता वाचू लागली. तिच्यात खूपच बदल झाला. राग जाऊन समजूतदारपणा आला.

अंजलीच्या एकूण जडणघडणीत अतिशय महत्त्वाचा वाटा आहे तो तिच्या मैत्रीणींचाही. कारण ज्या काळात या खेळाला काहीच प्रतिष्ठा नव्हती तेव्हा या मैत्रीणी एकत्र आल्या आणि जिद्दीने तगल्या. मुख्य म्हणजे आता खेळात एकमेकींना प्रतिस्पर्धी ठरलेल्या या नेमबाजांची मैत्री आजही कायम आहे. अंजलीचे बाबा रमाकांत, बहीण नीना, भाऊ राहुल या सगळ्यांच्या सदिच्छांसह अंजलीने मोठे यश मिळवले. अंजलीची आई तिला म्हणते, 'पदकं कितीही मिळाली तरी हुरळून जाऊ नकोस, तुझा स्कोअर बघ.' आईच्या या शिकवणुकीमुळेच अष्टपैलू अंजली आज अष्टावधानी व्यक्तिमत्त्व म्हणून विकसित झाली आहे.

ललिता बाबर

संपत मोरे

माणदेशातील एक खेडं. मोही. या प्रदेशाला माणदेश म्हणायचं कारण इथली माण नदी. एरव्ही नदीच्या काठावर एक आर्थिक समृद्धता असते पण माणदेशात मात्र आहे दुष्काळ. बारमाही कोरडी असलेली माण नदी मात्र इथली आर्थिक संस्कृती विकसित करू शकलेली नाही. इथं दुष्काळ असला तरी इथला माणूस मात्र जिगरबाज आहे. इथलं वास्तव त्याला समजलं आहे, मग तो या परिस्थितीसाठी रडत बसलेला नाही तर लढत राहतो आणि काहीतरी घडवतो. प्रतिकूल परिस्थितीचा पराभव करण्याची जिद्द त्या माणसाच्या मनात असते. वास्तव स्वीकारलं की त्रास

मोहीच्या धावपटू ललिता बाबर हिने माणदेशाचं नाव सातासमुद्रापार नेले. एका छोट्या खेड्यातून आलेल्या ललिता यांची अभिमान वाटावा अशी कामगिरी आपल्या समोर आहे. मोहीपासून ते आजवरचा त्यांचा प्रवास म्हणजे एक प्रेरणादायी कथाच आहे !

मोही एक्सप्रेस

होत नाही मार्ग काढता येतो, तसेच इथल्या माणदेशी माणसाचे झाले आहे. व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या माणदेशी माणसं मधून आलेली माणसं, त्यांचं जगणं आपल्याला वेगळ्या पैलूंची ओळख करून देतं, पण या जिगरबाज आणि आगळ्यावेगळ्या माणदेशी माणसांची ओळख तिथंच थांबत नाही. अशी माणसं या दुष्काळी मुलखात पुन्हा घडताना दिसतात. धावपटू ललिता बाबर ज्या शाळेत शिकत होत्या ती शाळा घरापासून चार कोस दूर होती. शाळेला जायचं तर चालतच जावं लागायचं. सायकलीची चैन न परवडणारी. सायकल म्हणजे तस त्या गावातील मोठं वाहन. मोठ्यांनी सायकलीवरून जायचं. पोरना कशाला हवी सायकल ? आणि मागितलीच तर ती मिळण्याची शक्यता फारच कमी. यामुळं ललिता यांच्या जीवनात एक गोष्ट घडली. शाळेत जायला उशीर होईल म्हणून त्यांना जोरात चालत आणि पळत जायची सवय लागली. ही सुरुवात होती त्यांच्या प्रवासाची.

प्रयत्नांची पराकाष्ठा

ज्या शाळेत त्या शिकायच्या, त्या शाळेत चांगले मैदान नव्हते. ललिता यांचा सगळा कल होता खो-खोकडे. त्या वेळी शाळेचे संघ आसपासच्या गावात जायचा. त्यातील यश मनाला आनंद देणार असायचं. या काळातच त्यांचा कल 'रनिंग'कडे वाढला. क्रीडा शिक्षक

ज्ञानेश काळे यांनी विशेष लक्ष देऊन तयारी करून घ्यायला सुरुवात केली. त्या सांगतात, 'माझ्याकडे रनिंगसाठीचे बूट नव्हते. पण जिद्द होती. जिद्दीच्या बळावर मी माझ्याकडे काय नाही, यापेक्षा काय आहे याचा विचार केला. सराव करत राहिले.'

खेड्यात अठरा वर्षे पूर्ण झाली की, मुलीच्या लग्नाचा विचार केला जातो पण माझ्या घरच्यांनी मात्र मला माझं करिअर करायला संधी दिली. त्याच्यामुळे मला इथवर यायला मिळाल्याचे ललिताने सांगतिले.

२००६ नंतर जेव्हा मी घराच्या बाहेर पडले तेव्हा मला माझा मार्ग गवसला, मी सेंट्रल रेल्वेत नोकरी करत होते, त्याचाही मला उपयोग झाला, ताकद मिळाली. याच काळात मी अॅथलेटिक्समधील तांत्रिक गोष्टी शिकले. मी रनिंग हा खेळ निवडला, त्यातील मला माहीत नसलेल्या अनेक गोष्टी मी समजून घेतल्या. माझ्या डोक्यात सतत खेळ असायचा. मी त्याशिवाय कोणताही विचार करत नव्हते. माझी जेव्हा ऑलिम्पिकसाठी निवड झाली तेव्हा नेमकं काय झालं आहे? त्याची व्यापकता माझ्या आईवडिलांना माहिती नव्हती. त्यांना मला समजावून सांगावं लागलं की, मी आपल्या देशाच्या वतीने खेळणार आहे. खेड्यात

राहणाऱ्या माझ्या आईवडिलांसाठी आणि माझ्या गावासाठी ही खूपच मोठी गोष्ट होती. ज्या दिवशी ही बातमी मला समजली होती त्यादिवशी मी केलेला सराव आणि सगळ्या गोष्टी माझ्यासमोर उभ्या राहत होत्या. मला मी केलेल्या कष्टाच चीज झालं असं वाटतं होतं. ललिता बाबर त्यांचे प्रशिक्षक यांच्याबद्दल आणि शासनाबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करतात, 'मला माझे प्रशिक्षक निकोलई स्नेन्सरेव्ह यांनी माझ्याकडे असणारे धावण्याचे पारंपरिक कौशल्य ओळखून, त्याला आधुनिक स्वरूप देऊन ते आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कसं उपयोगी पडेल, याचे धडे दिले. त्यांचं मार्गदर्शन मला खूप मोलाचं ठरलं. भारत सरकार आणि महाराष्ट्र शासनांने नेहमीच माझ्या पाठीमागे बळ उभं केल्याचं त्यातून मला प्रेरणा मिळाली.'

ललिता बाबर यांची कामगिरी

- मुंबई मॅरॅथॉनचे सलग तीन वेळा विजेतेपद
- २०१४ इंचिऑन एशियन गेम्समध्ये ३००० मीटर स्टीपलचेस प्रकारात रौप्यपदक
- २०१५ वुहान एशियन चॅम्पियनशीपमध्ये ३००० मीटर स्टीपलचेस प्रकारात सुवर्णपदक
- २०१५ साली अर्जुन पुरस्काराने सन्मानित
- रिओ ऑलिम्पिक २०१६ मध्ये अंतिम फेरीत चौथ्या क्रमांकावर, पीटी उषा यांच्यानंतर ३२ वर्षांनी ऑलिम्पिक स्पर्धेच्या अंतिम फेरीत खेळणारी भारतीय महिला खेळाडू.

विजय चौधरी यांची कुस्तीतील कारकिर्द खूप संघर्षमय आहे. त्याच्या वाटचालीत दोन वेळा त्यांच्या पायाला गंभीर दुखापत झाली होती, पण त्यावर मात करत त्यांनी तीनवेळा महाराष्ट्र केसरीच्या गदेवर आपले नाव कोरले. त्यांच्यासोबतचे सहकारी गणेश साबळे सांगतात, आमच्या जळगाव भागात लोकांना कुस्तीची फारशी आवड नाही. विजय आणि मी आमच्या भागात कोल्हापूर, सांगली जिल्ह्यातील जे चांगले पैलवान यायचे त्यांना बघायला जायचो. त्यांचा सराव, लढती आम्ही तालमीच्या खिडकीत बसून बघायचो. आम्ही त्यासाठी कोल्हापुरला गेलो होतो. तिथल्या पैलवानाना भेटणं, त्यांच्या कुस्त्या बघणं आणि स्वतःही चांगला पैलवान म्हणून घडणं हा विजयचा ध्यास होता. त्यासाठी तो खूप मेहनत करायचा.

महाराष्ट्र केसरी ते पोलीस अधिकारी...

विजय चौधरी हे जळगाव जिल्ह्यातील सायगावचे. वडील शेतकरी आणि कुस्तीवर प्रेम करणारे. शेतकरी कुटुंबातील विजयने सलग तीन वेळा महाराष्ट्र केसरीची गदा मिळवली. त्यांची राज्य सरकारने नुकतेच पोलीस उपअधीक्षक पदावर नियुक्ती केली आहे.

विजय चौधरी

सांगली जिल्ह्यातील वाटेगावला विजयची एकदा फक्त दोनशे रुपयावर कुस्ती लागली होती. ती कुस्ती बघून तिथल्या गावकऱ्यांनी विजयला अजून एक कुस्ती धरण्याचा आग्रह केला. त्या वेळी विजयला मैदानातून फिरवत त्याची अकराशे रुपयाची कुस्ती लावली. ही कुस्ती विजयने अशी जोरदार केली की ज्याक्षणी त्याची कुस्ती झाली त्याक्षणी सगळ्या मैदानातील लोक उठून उभा राहिले होते. तेव्हा उपस्थित असलेल्या मोठ्या पैलवानांनी जवळ येऊन विजयचे कौतुक केले होते.

गोंदियाला कुस्तीस्पर्धेत विजयच्या पायाला मोठी दुखापत झाली. त्यावेळी ते वेदना आणि दुःखाने रडू लागले. दवाखान्यात गेल्यावर डॉक्टरांना त्यांच्या मित्रांनी विचारलं विजय कुस्ती खेळू शकेल का? त्या वेळी डॉक्टर म्हणाले होते आता यांना पायाने फक्त चालता आलं तर खूपच चांगलं. कुस्ती अजिबात खेळता येणार नाही ते ऐकून विजयचे मित्र निराश झाले. नंतर त्याच्यावर मुंबईत उपचार केले. त्याच्या बळावर

विजयने खूप प्रगती केली. एक वर्ष या दुखापतीमुळे तो घरीच होता. आजारातून बरा होण्याचा त्याचा निश्चय पक्का होता. त्याच्या बळावर विजय कुस्तीसाठी तयार झाला. कुस्ती खेळायचं की नाही आपण ठरवायचं. डॉक्टर त्यांना वाटतंय ते सांगणार. त्यांना आपली काळजी असते. पण आपण निराश होऊन चाललं का? आपण आपलं काम करत राहायचं. चौधरी यांचा हाच सकारात्मक दृष्टिकोन त्यांना यशाच्या शिखरावर घेऊन गेला.

विजय जेव्हा पहिल्यांदा महाराष्ट्र केसरी झाला तेव्हा त्याच्याकडे मोबाइल नव्हता. त्याचे प्रशिक्षक हिंदकेसरी रोहीत पटेल हे त्याला मोबाइल वापरून देत नव्हते. पहिल्यांदा महाराष्ट्र केसरी झाल्यावर मी त्या दोघांना जेवायला बोलावले, तेव्हा त्यांचा डोळा चुकवत विजय मला म्हणाला, आमचे वस्ताद तुमचं ऐकतात, त्यांना मला मोबाइल वापरायला परवानगी द्यायला सांगा. मी जेवताना पटेल यांना म्हणालो, आज आपण विजयसाठी एक मोबाइल घेऊ या. त्यांचा मूड बदलला ते माझ्यावर रागावले आणि म्हणाले, तू आम्हाला जेवायला बोलावलं आहेस की आमची पोर बिघडवायला? तो तीन वेळा

महाराष्ट्र केसरी होऊ दे मग त्यानं मोबाइल वापरायचा की नाही मी सांगेन. कुस्ती संघटक आणि रोहीत पटेल यांचे मित्र दत्तात्रय जाधव सांगत होते. ते म्हणाले, त्यानंतर विजयने तीन वेळा महाराष्ट्र केसरी झाल्यावर त्याच्याकडे साधा मोबाइल आला. विजयला दोन वेळा जखमा झाल्या, त्यावर त्यांनी मात केली. नागपूरला महाराष्ट्र केसरीचे अधिवेशन होते. त्या वेळी चार दिवस अगोदर विजय यांच्या पायाला सरावादरम्यान दुखापत झाली. तेव्हाही डॉक्टरांनी विश्रांतीचा सल्ला दिला. पण प्रचंड इच्छाशक्ती असलेल्या विजयनी जखमेवर मात करत महाराष्ट्र केसरीची गदा मिळवली. या काळात त्यांना खूप त्रास व्हायचा पण त्यांनी त्याची पर्वा न करता लढती केल्या आणि विजयश्री संपादन केले. प्रतिकूल परिस्थितीचा पराभव करणारा हा पैलवान आहे. जखमेवर मात करत 'विजयी' होणारा विजय चौधरी आहे.

विजयला पोलीस अधिकारी व्हायचे होते त्यासाठी तो स्पर्धा परीक्षा देत होता, त्याने क्लासही लावला होता. पण कुस्तीमुळे यश मिळाले नाही. शेवटी कुस्तीमुळेच त्याच्या अंगावर खाकी वर्दी आली आहे. महाराष्ट्र शासनातर्फे पोलीस उपअधीक्षक पदावर त्यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

काही वर्षांपूर्वी अवघ्या दोनशे रुपयांवर कुस्ती खेळलेल्या विजयचा आजवरचा प्रवास प्रेरणादायी आहे. लाल मातीने त्यांच्या मेहनतीला फळ दिलं हीच त्यांच्या आयुष्याची यशोगाथा आहे.

विजय चौधरी यांची कामगिरी - २०१४, २०१५ व २०१६ असे सलग तीन वर्षे महाराष्ट्र केसरी कुस्ती स्पर्धेचे विजेतेपद.

(लेखक सकाळ वृत्तपत्र समूहाचे पत्रकार आहेत. संपर्क : ०९४२२७४२९२५)

विदर्भाचा क्रीडा इतिहास किंवा प्रवास हा विषय हाताळताना अमरावती, नागपूर, वर्धा व यवतमाळ यांचाच प्रामुख्याने उल्लेख होतो. बुलडाणा, अकोला, गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा, गोंदिया यांचीही कामगिरी असली तरी ती ठळकपणे नोंदविली गेली नाही. स्वातंत्र्यपूर्व काळात, कुस्ती, कबड्डी, खो-खो, फुटबॉल, हॉकी, थोडेफार बॅडमिंटन अशा प्रवासात टप्प्याटप्प्याने अनेक खेळांनी संगत केली. कबड्डी, खो-खो एकत्र नांदत असताना फुटबॉल व हॉकीने एकत्रपणे वारसा पुढे नेला. पुढचा काळ बॅडमिंटन, हॅण्डबॉल, टेबलटेनिस, व्हॉलीबॉलचा होता. त्यानंतर अॅथलेटिक्स, बास्केटबॉलने अनेकांची मने जिंकली. मोठ्या प्रवाहाला छोट्या नद्या मिळतात तसे अनेक खेळ मिळत गेले. उदा. बुद्धिबळ, आर्चरी, ज्यूडो, बॉक्सिंग, नेमबाजी यांची उदाहरणे देता येतील.

विदर्भातील क्रीडाचैतन्य

नरेश शेळके

सध्या नागपूर जरी विदर्भाचे सत्ता केंद्र, प्रमुख क्रीडा केंद्र असले तरी स्वातंत्र्यपूर्व काळात अमरावतीतून विदर्भाच्या क्रीडा वाटचालीची सुरुवात झाल्याच्या नोंदी आहेत. नागपूर त्या काळी सी.पी. अॅण्ड बेरारमध्ये (मध्य प्रांत) असल्याने येथे फुटबॉलचा पगडा होता. त्यातच जबलपूर, पचमढी आणि कामठी येथे सैनिकी बराकी असल्याने इंग्रजामुळे फुटबॉलचा विकास लवकर झाला.

कामठीत गुन्जे इस्लाम, अन्वर उल इस्लाम,

नया बझार (येथे हॉकीही खेळले

जायचे) तर नागपुरात यंग मुस्लिम

(१९१८) फुटबॉल क्लबची

स्थापना झाली. कामठीतील

काही क्लब कालांतराने

बंद पडल्यानंतर १९३६

मध्ये अब्दुल रशीद आणि

शेख हुसेन रब्बानी यांनी

रब्बानी क्लबची स्थापना

केली. रब्बानी हे एम.

एम. रब्बानी शाळेचेही

संस्थापक. शाळा आणि क्लब हे समीकरण जवळजवळ १९९० पर्यंत प्रत्येक जिल्ह्यात पाहायला मिळत असे. मोहम्मडेन स्पोर्टिंग क्लबचे नेतृत्व करणारे मुश्ताक अहमद, महम्मद नझीर पागडू, एम. सी. रामलू, सलाउद्दीन, महम्मद अली असे एकाहून एक दिग्गज खेळाडू रब्बानी क्लबने दिले.

भारताचे नेतृत्व करणारा अब्दुल खलीक हा नागपूरच्या यंग मुस्लीम क्लबचा खेळाडू. विदर्भातील फुटबॉल व हॉकीमध्ये जसे क्लबचे

योगदान आहे, त्याचप्रमाणे पोलीस आणि रेल्वेचेही भरपूर योगदान आहे. मध्य रेल्वे आणि दक्षिण पूर्व मध्य रेल्वे (पूर्वीचे नागपूर-बंगाल किंवा दक्षिण पूर्व) येथील संघ चिवट प्रतिस्पर्धी म्हणून ओळखले जायचे. नागपुरात कस्तुरचंद पार्क मैदानावरच अधिक फुटबॉल खेळले जायचे. अकोला, गोंदिया, यवतमाळ येथेही फुटबॉलची चलती होती. स्पर्धा आयोजन आणि खेळाडूंच्या कामगिरीमुळे पुसदच्या चेतना क्लबचे योगदान विदर्भाच्या फुटबॉलला एक देणगी आहे. विशेषतः बंडोपंत आहाळे यांना विशेष मान आहे. राज्याची पुनर्रचना होण्यापूर्वीपासून

विदर्भात फुटबॉलचे कार्य सुरू होते. १९५७-५८ मध्ये संघटनेची नोंदणी झाली नसली तरी कार्यरत होती. बॅरिस्टर शेषराव वानखेडे, ए.

के. सन्याल, श्री. बहादूरी, त्यानंतर

सुरेश शाहू, ताराचंद गोयंका,

अतिरिक्त आयुक्त बी. आर.

सातारकर, परम भेलवा हे

नागपुरात तर अकोल्यात युसुफी

टान्सपोर्टचे मालक, चंद्रपुरात

इमाम मास्टर, गोंदियात

अझील ललानी कार्यरत

होते. शिवछत्रपती पुरस्कार

विजेते दादा मित्रा (डी.पी. मित्रा) यांचे फुटबॉलसोबतचे ऋणानुबंध

१९५७-५८ पासूनचे. १९७९ मध्ये नागपूर जिल्हा फुटबॉल संघटनेची

स्थापना झाली. ८० च्या दशकानंतर अटलबहादूर सिंग, हरीष वोरा,

दत्ता मेघे आणि आता त्यांचे पुत्र समीर मेघे, इक्बाल कश्मिरी यांनी

फुटबॉलला नेहमीच सढळ हाताने मदत केली. यांचे प्रयत्न आणि प्रफुल

पटेल यांचे सहकार्य यामुळेच विदर्भात संतोष करंडक फुटबॉल स्पर्धेचे

यशस्वी आयोजन होऊ शकले.

कुस्तीचे वलय

विदर्भातील सर्वांत जुनी व्यायामशाळा किंवा आखाडा कोणता, हे निश्चितपणे सांगता येणार नसले तरी मुळचे सांगली-साताराकडील असलेले तुकाराम वस्ताद यांनी १८९६ मध्ये स्थापन केलेला तुकाराम आघाडा अमरावतीतील सर्वांत जुना आखाडा मानला जातो. त्यानंतर महाराष्ट्र व्यायामशाळा (१९०५), हनुमान क्लब (१९१४-हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळ), इस्लामी आखाडा, निळकंठ आखाडा यांचा क्रम लागतो. येथूनच अमरावती आणि परिसरातील कुस्तीच्या वाटचालीला सुरुवात झाली.

वीर वामनराव जोशी यांच्याकडून प्रेरणा घेऊन अंबादास आणि अनंत वैद्य या बंधूंनी हनुमान व्यायाम क्लबचे रोपटे अमरावतीत लावले. शारीरिक शिक्षणासोबत खेळही येथे शिकवला जात असे. येथे शिकलेले विद्यार्थी विविध गावी जाऊ लागल्यावर क्लबचे कार्यक्षेत्र वाढू लागल्याने अखेर याचे नाव हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळ (एचव्हीपीएम) करण्यात आले. आजही आपल्या कारकिर्दीत एचव्हीपीएमचे महत्त्वाचे योगदान असल्याचा उल्लेख आजही अनेक विद्यार्थी, खेळाडू आवर्जून करतात. त्याचवेळी नागपुरात भारत व्यायामशाळा, नागपूर व्यायामशाळा, लखमाजी व्यायामशाळा सुरू झाल्या होत्या. व्यायाम करता-करता अनेक तरुण कुस्ती खेळू लागले तर कुणी कबड्डी, खो-खो कडे वळले.

कुस्त्यांच्या दंगली विविध गावांत होत असते. प्यारेलाल पवार, छोटू पहेलवान, श्रीधर तिरथकर (संजय तिरथकर यांचे वडील) यांनी

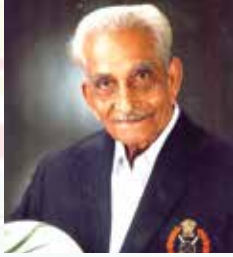
झाले. प्राध्यापक असलेले संजय तिरथकर सध्या प्रशिक्षणाचे कार्य समर्थपणे करीत असून त्यांच्या तालमीत तयार झालेले अनिल तोडकर, तेजस्विनी दहीकर यांनी भारताचे प्रतिनिधित्व केले आहे. हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाचा विस्तार होत असतानाच १९३६ च्या बर्लिन ऑलिम्पिकमध्येही विदर्भाची पताका फडकली. यवतमाळचे डॉ. सिद्धनाथ काणे यांच्या नेतृत्वाखालील कबड्डी, मल्लखांब, खो-खो ची २५ खेळाडूंची चमू सहभागी झाली होती. ही भारतीय खेळाची जगाला पहिली ओळख होती.

'खो-खो'चा सुखी संसार

अमरावती येथे एचवीपीएमचे कार्य वाढत असताना नागपुरात अॅड. श्री. वा. धाबे आणि खोलापूरकर यांनी क्रीड मंडळाची स्थापना करून देशी खेळांना प्रोत्साहन देण्यास सुरुवात केली होती. त्यात मुरलीधर मंगुळकर (चिचूभाऊ) हे कबड्डी, खो-खो खेळण्यात आघाडीवर होते. क्रीडा मंडळातूनच महाराष्ट्र क्रीडा मंडळ तयार झाले आणि त्यानंतर विद्यार्थी युवक, नवमहाराष्ट्र, विदर्भ, युवक अशी मंडळे तयार होत गेली आणि खो-खोचा प्रवास पुढे सरकत गेला. दत्ता रेलकर, गजानन पौनीकर, अभय कोळस्कर, प्रशांत जगताप, प्रशांत उळाभाजे, अशफाक शेख, नंतर धीरज ठाकरे, शुभदा फडणवीस, शैलजा पिंगळे, सीमा शिरसीकर, छबू हिंगे, प्रज्ञा वझलवार, सुरेखा करकरे, चारुलता नायगावकर, हर्षदा बांबल असे असंख्य खेळाडू या भूमीने दिले. सध्या

सी. डी. देवरस
बॅडमिंटन

दादा मित्रा
फुटबॉल

डॉ. सिद्धनाथ काणे
कबड्डी, मल्लखांब, खो-खो

अंबादास वैद्य
(संस्थापक, हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळ, अमरावती)

अनंत के. वैद्य

अमरावतीत कुस्तीपटू घडवण्यास सुरुवात केली होती. त्यातूनच मुकुंद पावडे, विजू पावडे, गुल्हाणे, माधवराव इंगोले, मुकुंद असनारे आणि अनेक कुस्तीपटू तयार झाले. संजय तिरथकर यांनी सलग पाच वेळा विदर्भ 'केसरी'चा मान मिळविला. असा मान मिळविणारे ते विदर्भातील एकमेव कुस्तीपटू होय. सध्या खासदार असलेले रामदास तडस हेसुद्धा विदर्भ 'केसरी'चे मानकरी आहेत. त्यांच्यामुळे वर्धा जिल्ह्यात कुस्तीला राजाश्रय मिळाला. देवळी हे वर्धा जिल्ह्यातील प्रमुख केंद्र होय. महाराष्ट्राची स्थापना झाल्यानंतर १९६२ मध्ये नारायणराव मुरकुटे यांनी विदर्भ कुस्ती संघटनेची स्थापना केली. त्यानंतर सिताराम भोतमांगे, गणेश कोहळे, हरीहर भवाळकर आणि अनेक या वाटचालीत साक्षीदार

खेळाडूंच्या कामगिरीच्या दृष्टीने आता नागपूरपेक्षा काटोल हे प्रमुख केंद्र झाले आहे. त्यात विदर्भ यूथचे अनुप खराडे आणि विदर्भ क्रीडा मंडळाचे सुनील सोनारे हे खो-खो ला जिवंत ठेवण्यासाठी जिवापाड मेहनत घेत आहेत. नागपुरात नवमहाराष्ट्र क्रीडा मंडळाचे माजी खेळाडू प्रशांत जगताप, शिरीष भगत, प्रशांत उळाभाजे हे स्पर्धा आयोजनाच्या निमित्त्याने नवसंजीवनी देण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. एन. राजदेरकर, जी. टाकळीकर, दंडवते ब्रदर्स यांच्यामुळे अमरावती जिल्ह्यात खो-खो वाढला. त्या वेळी बालाजी प्लॉट येथे विजय मंडळात खेळाडूंचा सराव होत असे. त्यातूनच कमलाकर वाळवे, किशोर नरसू, बाळ पिंपळीकर, सुहास पांडे, प्रतिभा देशमुखसारखे महिला खेळाडू उदयास आले.

अब्दुल जब्बार
बुद्धिबळ

अब्दुल खलीक
फुटबॉल

अटलबहादूर सिंग
फुटबॉल

बलराज अहेर
हॉकी

डॉ. बी. आर. आकरे
खो-खो

कबड्डीचा धास

कबड्डी या खेळात महाराष्ट्राने किंवा अन्य राज्यांनी आघाडी घेण्यापूर्वी विदर्भातील खेळाडूंचीच यात मक्तेदारी होती. या खेळाला चांगला राजाश्रय होता. त्या जोरावरच हा खेळ अजूनही विदर्भात टिकून आहे. नागपूर, वर्धा, यवतमाळ, अमरावती, अकोला येथील खेड्यापाड्यात हा खेळ चांगल्या प्रकारे खेळला जातो. पूर्वी यात हुतुतू म्हणत. १९३२ मध्ये अकोल्याच्या रामदास क्लबने कबड्डी स्पर्धेचे आयोजन करण्यास सुरुवात केली. बर्लिन ऑलिम्पिकमध्ये एचवीपीएमच्या चमूने जगाला कबड्डीची ओळख करून दिली. त्यामुळे या खेळाचा वेगाने प्रसार होण्यास मदत झाली. खेळाच्या नवीन नियमांना १९३३ च्या नाशिक येथील एका अधिवेशनात मान्यता देण्यात आली होती. नागपुरात त्या वेळी भोसला क्लब व सिटी क्लबची स्थापना झाली होती. नागपुरातील सक्करदऱ्यात राजे भोसले यांच्यातर्फे वसंतपंचमीनिमित्त दरवर्षी कबड्डी सामन्यांचे आयोजन करण्यात येत असे. त्याच काळात दिग्रस येथे उत्साही

मंडळाची स्थापना करण्यात आली आणि वर्षभरानंतर अमरावती जिल्ह्यातील बनोसा येथे नानासाहेब तराळ यांनीही एक मंडळ स्थापन केले. मात्र, विदर्भात कबड्डी रुजविण्याचे खरे कार्य दिग्रसनेच केले असे म्हटले तर अतिशयोक्ती होणार नाही. १९५८-५९ मध्ये दिग्रस येथे प्रथमच अखिल भारतीय स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. भारतीय कबड्डी संघटनेची स्थापना झाल्यानंतर सा. बा. पाटील, भाऊसाहेब सुर्वे, नानासाहेब तराळ यांच्या प्रयत्नांमुळे ऑगस्ट १९६० मध्ये विदर्भ कबड्डी संघटनेची स्थापना झाली आणि त्यास महासंघाची अधिकृत मान्यता मिळाली. संघटना स्थापन झाल्यावर अमृतसर येथील पहिल्याच स्पर्धेत विदर्भाच्या महिला संघाने उपविजेतेपद मिळवले होते.

सुभाष पिसे, आर. एस. साहू, राजाभाऊ समदुरकर, रामदास दरणे, अशोक मोरे यांनी संघटनेला जिवंत ठेवण्याचे कार्य केले. स्वातंत्र्यानंतर नागपुरात नागपूर व्यायामशाळा आणि मराठा लान्सर्स, विद्यार्थी युवक ही

दिग्ज मंडळे होती. आमदार गिरीश व्यास हे नागपूर व्यायामशाळेचे एके काळी आधारस्तंभ होते. जकार्त आशियाई क्रीडा स्पर्धेत भारताला पराभूत करून इराण संघाला सुवर्णपदक मिळवून दिल्यानंतर प्रकाशझोतात आलेली प्रशिक्षका शैलजा जैन या मराठा लान्सर्सच्याच खेळाडू. महाराष्ट्र महिला संघाला दोन दशके विजेतेपदापासून वंचित ठेवणारी रेल्वेची अर्जुन पुरस्कार विजेती नीता दडवे ही मराठा लान्सर्समध्येच तयार झाली. प्यारेलाल पवार, रामू पवार, काशिनाथ रिठे, मधू पाटील, अनिल भुते यांची नावे तर आजही आदराने घेतली जातात. देवीलाल सरबरे, जयकांत गोस्वामी, मधुकर चाफले, सुनील भुते, शरद नेवारे, जावेद खान, चंद्रपूरचे माळवे बंधू नंतरच्या काळातील रडके बंधू, शांका वानखेडे, कांता ठाकरे, विजया अणेकर, गीता साखळे, सविता काशिमकर, कांचन पांडे, दीपाली ठाकरे, कांचन शेळके, माला मैद, अनिता रेड्डी अशा अनेक खेळाडूंनी विदर्भाची शान वाढवली.

महाराष्ट्राची स्थापना झाल्यावर कबड्डीप्रमाणेच विदर्भ खो-खो संघटनेची स्थापना झाली. डॉ. बी. आर. आकरे, आबासाहेब खांडवेकर नंतर रामदास दरणे यांनी विदर्भ खो-खो संघटनेला वाढवले. नाना देशपांडे आणि डॉ. प्रकाश नांदूरकर यांनी यवतमाळ जिल्ह्यात खो-खोची बीजे रोवली. त्या वेळी समर्थ क्रीडा मंडळात खेळाडूंचा सराव होत असे. पुढे हे लोण पांढरकवडा, दिग्रस, घाटंजी असे पोहोचले. अकोल्यात अनंत क्रीडा मंडळ होते. तिथेच खो-खो चा सराव चाले. त्यांचीच एक खेळाडू अरुणा पाटील हिने रशियातील मालिकेत भारताचे प्रतिनिधित्व केले होते. मूर्तिजापूर येथील डॉ. डी. जी. ढरे यांचे कार्य

विशेष उल्लेखनीय ठरले. नागपूरच्या मेडिकल कॉलेजातून वैद्यकीय शिक्षण घेतल्यानंतर अकोल्यात स्थायिक झालेले डॉ. माने यांनीही काही काळ खो-खो ला आपली सेवा दिली. नागपुरातील भिडे गर्ल्स शाळेचे बुटे सर, लोकांची शाळेचे द. ना. पांडे, विठ्ठलराव कडूकर आणि भाऊ काणे यांचेही योगदान विसरणे शक्य नाही.

जलतरणात आघाडी

हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाने अनेक खेळांना चालना दिली. त्यापैकी एक म्हणजे जलतरण. स्वातंत्र्यपूर्व आणि स्वातंत्र्यानंतरही

विदर्भात अनेक वर्ष जलतरण हे हौशीच होते. नागपुरात ऑफिसर्स क्लब आणि निडहॅम पार्क येथे २५ मीटरचे जलतरण तलाव होते. याच तलावावर सराव करून खेळाडू पुढे कारकीर्द घडवण्याचा अट्टाहास करीत होते. त्यातून काही घडलेही. माजी मंत्री अनीस अहमद त्यापैकी एक. ते पट्टीचे पोहणारे होते. त्यांनी आंतरविद्यापीठ स्पर्धेत नागपूर विद्यापीठाचे प्रतिनिधित्वही केले. प्रा. बी. जी. हेडाऊ यांनी नागपुरातील जलतरणपटू घडविण्यात विशेष मेहनत घेतली. सी. पी. अँड बेरार महाविद्यालय आणि जलतरण हे समीकरणच झाले होते. नागपूर आणि अमरावती विद्यापीठ एकत्र असतानाही सलग २१ वर्षे आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत विजेतेपद मिळवण्याचा मान या महाविद्यालयाने मिळवला आहे. मधुकरराव कोलते यांच्या पुढाकाराने १९९४ ला रघुजीनगर येथील कामगार कल्याणचा आणि १९९८ मध्ये नागपूर सुधार प्रन्यासचे माजी सभापती श्रीनिवास पाटील यांच्या पुढाकाराने एनआयटीचा जलतरण तलाव झाल्याने नागपूरच्या जलतरणाला वेग आला. त्यामुळेच संभाजी भोसले यांच्या मार्गदर्शनाखाली तयार झालेल्या प्रियांका ताजपुरीयाने १९९८ मध्ये सर्वप्रथम कोलकाता येथील वरिष्ठ राष्ट्रीय स्पर्धेत महाराष्ट्राचे प्रतिनिधित्व केले. जयप्रकाश दुबळे आणि संभाजी भोसले यांची शिष्या प्राजक्ता खणगन हिने बँकॉक येथील विश्व विद्यापीठ स्पर्धेत भारताचे प्रतिनिधित्व केले. पोशमपल्लू यांच्या पुढाकाराने चंद्रपूर येथेही जलतरणाची चांगली सोय झाली. वर्धा, यवतमाळ, क्रीडा प्रबोधिनी स्थापना झाल्यावर अकोला येथेही जलतरण तलाव झाल्याने स्पर्धाही वाढू लागली आणि जलतरणही.

हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळात एक विहीर होती. त्या विहिरीतच अनेक जण पोहायचे. पोलीस लाइन परिसरात असलेल्या २५ मीटरच्या तलावावर स्पर्धा होत असे. डॉ. पवार, श्री. हरणे यासाठी पुढाकार घेत असत. १९८५ पर्यंत तिथे जिल्हा क्रीडाधिकारी कार्यालयाच्या स्पर्धा झाल्या. १९८२ मध्ये हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाचा ऑलिम्पिक दर्जाचा तलाव झाला आणि खऱ्या अर्थाने विदर्भातील जलतरणाने वेग घेतला. याचे सर्व श्रेय प्रभाकर वैद्य यांनाच आहे. १९८५-८६ मध्ये येथे उन्हाळी निवासी शिबिर घेण्यात आले. त्यातूनच अविनाश असनारे, अजय त्रिपाठी, गजेंद्र वाकोडे हे जलतरणपटू म्हणून उदयास आले. त्याचवेळी जयप्रकाश दुबळे एनआयएस करून अमरावतीत परत आले होते. त्यांनी सर्वप्रथम संघटनेची मान्यता मिळविली व गुणवत्ता शोधमोहीम सुरू केली. त्यातून ६०-७० मुलांची निवड केली. १९८७ मध्ये सर्वप्रथम अमरावती विद्यापीठाचा वॉटरपोलो संघ तयार करण्यात आला. यातून शिवछत्रपती पुरस्कार विजेते मंगेश व्यवहारे, नैना धुर्णे, अभिजित साखरकर हे खेळाडू अमरावतीने

भाऊ काणे
अॅथलेटिक्स प्रशिक्षक

चिचूभाऊ मंग्रुळकर
खो-खो

एस. एल. नरवारिया
हॉकी

शैलजा पिंगे-कामत
व्हॉलीबॉल

सिताराम भोतमंगे
हॅण्डबॉल प्रशिक्षक

पर्यायाने महाराष्ट्राला दिले. संजय मराठे, टॉमी जोसेफ आणि श्री. खंडागळे यांनी अमरावतीच्या जलतरणाची धुरा समर्थपणे सांभाळली. खेळो इंडियाच्या निमित्ताने विदर्भातील जलतरणपटूंना झेप घेण्याची संधी आहे. त्यात ऋतुजा तळेगावकर आणि हिमानी फडके यांचा आवर्जून उल्लेख करावासा वाटतो.

बॅडमिंटनची शान

राज्याची स्थापना झाल्यानंतर नागपूर जिल्हा बॅडमिंटन संघटना उदयास आली. विदर्भातील बॅडमिंटन नागपूर केंद्रितच राहिले. सरदार गोलछा, सी. डी. देवरस, एन. डी. साने, समी खान, विजय काशीकर, कुसुमताई वानखेडे, पी.व्ही. नायडू, अटलबहादूर सिंग, बलबिरसिंग रेणू, टी. थॉमस आणि आता मंगेश काशीकर, कुंदाताई विजयकर यांनी संघटनेच्या पातळीवर नागपूरच्या बॅडमिंटनला वरच्या पातळीवर नेण्यास खूप मेहनत घेतली. १९५० च्या दशकात नागपुरात दोन कोर्टे होते. एक वायएमसीए आणि दुसरे गड्डीगोदाम. मंगळवारी येथील एनईएलटीचे. वायएमसीए येथे कुसुमताई वानखेडे या मार्गदर्शन करायच्या. त्यांची कन्या आणि माजी महापौर कुंदाताई (बॅरिस्टर शेषराव वानखेडे यांची कन्या) यांची कारकीर्द येथेच सुरू झाली. एन.डी.साने, डब्ल्यू.डी. साने हे कुंदाताईचे गुरु सरोजिनी व सुनील आपटे, मालती व शीला तांबे-बंबवाले आणि जेष्ठ विधितज्ज व्ही. आर. मनोहर ही मंडळी कुंदाताईचे समकालीन खेळाडू. पुरुषांत सी. डी. देवरस यांचा दबदबा होता. एकेरी, दुहेरी व मिश्र दुहेरी ते भारतात अव्वल स्थानावर होते. ते नागपुरातीलच नव्हे तर विदर्भातील बॅडमिंटनपटूंचे प्रेरणा स्थान मानले जातात. नागपूर विद्यापीठ परिसरात असलेले सुभेदार सभागृह सुरू झाल्यावर तिथे सुरुवातीच्या काळात फक्त एकच कोर्टे होते. सी. डी. देवरस, कुंदाताई यांच्यानंतरचा काळ प्रदीप गंधे यांचा. सत्तरच्या दशकात गोंदिया येथे पटेल परिवाराकडून स्पर्धांचे नियमित आयोजन होत असे. यात नागपूरसह राजनांदागाव येथील खेळाडू नियमितपणे भाग घेत असत. हे सामने सहसा रात्री होत आणि लग्नप्रमाणे वन्हाडीमंडळीकडून पैशाची भेट दिली जाते. त्याच्या नावाचा पुकारा होतो, त्याप्रमाणे खेळाडूंना पुरस्कार मिळत असे. वणी येथे प्रा. राम शेवाळकर यांच्या पुढाकाराने स्पर्धा होत. यात नागपुरातीलच नव्हे तर भारतातील अनेक दिग्गज खेळाडू सहभागी होत असे. चंद्रपूर येथे जयंत मामीडवार (राज्याचे मुख्य सचिव स्व. अरुण बोंगीरवार यांचे मेहुणे) यांच्या पुढाकाराने स्पर्धा होत. यवतमाळ येथे अमलोकचंद महाविद्यालयातही बॅडमिंटन खेळले जायचे. प्रदीप गंधे खेळत असताना अमरावतीच्या सुशीला सरवटे या विद्यापीठात अव्वलस्थानावर होत्या,

टायगर गॅपची महती

स्वातंत्र्यपूर्व काळापासून कामठी येथील नया बझार क्लबमध्ये फुटबॉल सोबत हॉकीही खेळल्या जायचे. १९५६ पर्यंत नागपूर हे सी. पी. अँड बेरारमध्ये असल्याने हॉकीला नागपूर बाहेर येण्यास बराच काळ लागला. नागपुरातील या परिसरात असलेले टायगर गॅप मैदान हे हॉकीचे प्रमुख केंद्र होते. विशेषतः मुली येथे नियमितपणे खेळत असे. त्याच अँग्लो इंडियनचा भरणा अधिक होता. श्रीमती कामा यांनी मुलींच्या हॉकीला नेहमीच प्रोत्साहन दिले. सध्या कॅनडात स्थायिक झालेल्या ट्रिसा जॉर्ज या भारतीय संघाच्या गोलरक्षक होत्या. कस्तुरचंद पार्क मैदानाच्या

एका कोपऱ्यात पुरुषांच्या सराव चालत असे आणि स्पर्धाही होत. त्यातूनच लॉरी पीटर, एस. एल. नरवारियासारखे खेळाडू तयार झाले.

गफूरभाई यांचे विदर्भ हॉकीतील योगदान वादातीत आहे. त्यांच्यामुळे हॉकीचा खेळ वाढीस लागला. पुलाच्या पलीकडे अजनी येथे इन्डिपेन्डस क्लबचा सराव चाले. रेल्वेच्या मैदानावर स्पर्धा होत. या परिसरातच नागपूर युनायटेड, नागपूर अॅथलेटिक्स, नागपूर जिमखाना हे क्लब होते. १९७०-८० चा काळ विदर्भातील हॉकीचा सुवर्णकाळ मानल्या जातो. त्यावेळी पाकिस्तान, जर्मनी, जपान, फ्रान्स, हॉलंड संघाने नागपूर,

अमरावती, भंडारा येथे सामने खेळले. असदउल्ला खान यांना अमरावतीच्या हॉकीचे पितामह म्हटल्या जाते. त्यांच्यामुळेच अमरावतीत हॉकीने वेग घेतला. १९९० मध्ये भैय्यालाल ठाकूर यांच्या देखरेखीखाली सध्या अमरावती मार्गावर असलेले विदर्भ हॉकी संघटनेचे मैदान तयार झाले. हे मैदान जिवंत ठेवण्यासाठी बलराज अहेर, गुरुमूर्ती पिंळे यांनी मेहनत घेतली. अमरावतीत जिल्हा क्रीडाधिकारी कार्यालयत कार्यरत असलेले सुशील सुर्वे यांनी बरीच मेहनत घेतली. विशेषतः मुलींचा संघ घडविण्यात त्यांचे योगदान महत्त्वाचे आहे. आता यवतमाळ येथे मनीष आकरे हॉकीची सेवा देत आहे.

त्यागराजन, शरद महाजन, मोहिनी जाधव, जीना चंचूधर-शहा हे खेळाडू होते. या खेळाडूंच्या जोरावर नागपूर विद्यापीठाने त्रिवेंद्रम येथे झालेली अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ स्पर्धा मुंबईला पराभूत करून जिंकली होती. मधल्या काळात नागपुरच्या बॅडमिंटनला शिथिलता आली होती. कुंदाताई, मंगेश काशीकर ही अनुभवी व युवा पिढी एकत्र आल्यानंतर आणि राज्यात नागपूरचेच अरुण लखानी असल्याने नागपूरच्या बॅडमिंटनने कात टाकली. लखानी यांच्या पुढाकारामुळेच नागपूरत वरिष्ठ राष्ट्रीय स्पर्धा झाली. त्यात सिंधूविरुद्ध साईना असा अंतिम सामना झाला. माधवी काशिकर, विवेक गौतम, अमर मोहिते यांच्यानंतर अरुंधती पानतावणे, रसिका राजे, मालविका बंसोड, वैष्णवी भाले, रोहन गुरबानी, रितीका ठक्कर, मुधा आग्ने, राशी लांबे ही युवा पिढी नागपूरच्या बॅडमिंटनचे नाव उज्वल करीत आहे.

अॅथलेटिक्सची राजदूत

विदर्भात अॅथलेटिक्सने वेग पकडला सत्तरच्या दशकात. त्यापूर्वी खो-खो, हॉकी, फुटबॉल खेळणारे खेळाडू बऱ्याच अंशी अॅथलेटिक्स क्रीडा स्पर्धेत सहभागी व्हायचे. अमरावतीत हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळात शिकण्यास येणारे इतर राज्यातील खेळाडूच मुख्यत्वे अॅथलेटिक्समध्ये असत. यवतमाळ, वर्धा, अकोला थोड्याफार प्रमाणात धावण्याच्या स्पर्धा होत. नागपुरात १९६० नंतर अॅथलेटिक्स जोर पकडू लागले. स्व. बी.बी. घाटे हे स्प्रिंट, लांब उडीमध्ये चॅम्पियन होते. त्यानंतर आय. सी. गोडबोले, पेंदाम यांचा चारशे मीटरमध्ये दबदबा होता. स्व. गोडबोले यांना मिल्खासिंगसोबत धावण्याची संधी मिळाली होती. बुलडाणा येथील डी.वाय. काळे यांचे नाव शंभर मीटर शर्यतीत फार गाजले. १९६६मधील त्यांच्या नावावर असलेला नागपूर (संयुक्त) विद्यापीठाचा स्पर्धा विक्रम अजूनही अबाधित आहे.

१९७१ मध्ये नागपुरात कॉस्मोपॉलीटीयन क्लबने पहिली अखिल

भारतीय स्पर्धा आयोजित केली. त्यात महिलांच्या शर्यतीत आताच्या सौ. भाले (आंतरराष्ट्रीय बॅडमिंटनपटू वैष्णवी भालेची आई) यांनी प्रथम क्रमांक मिळवला होता. त्याचवेळी शेरे-ए-पंजाब क्रॉस कंट्रीला सुरुवात झाली होती. पंजाबचे गुरुदीप सिंग राही हे एनआयएस करून नागपुरात रुजू झाले होते. शेरे-ए-पंजाबनंतर समर्थ व्यायाम शाळेची नेल्सन मंडेला, बोधीसत्त्व आणि नेताजी सुभाष क्रॉस कंट्रीचा फार मोठा प्रभाव विदर्भाच्या अॅथलेटिक्सवर झाला. अॅथलेटिक्सचे लोण हळूहळू वर्धा, यवतमाळ, भंडारा येथे पोहोचले होते. बालाराम हिमालयन अमरावती येथे राज्य सरकारच्या क्रीडा खात्यात प्रशिक्षक म्हणून रुजू झाले. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली मीना तुसे ही ८०० मीटरची अव्वल खेळाडू तयार झाली. त्याचवेळी नागपुरातील ईश्वर देशमुख शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयाच्या मैदानावर कडक शिस्तीच्या गुरबेज सिंग यांच्या मार्गदर्शनाखाली उमेश नायडू, सुभाष कळंबे, सेलोकर भगिनी ही फळी तयार होत होती. १९७९ मध्ये नागपुरात राष्ट्रीय शालेय स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. यात संपूर्ण धुरा हिमालयन यांच्या खांद्यावर होती. ही पी. टी. उषाची पहिली राष्ट्रीय शालेय स्पर्धा होती. पुढील वर्षी पुण्यात झालेली आंतरविद्यापीठ स्पर्धा तिची पहिली आंतरविद्यापीठ स्पर्धा होती. हिमालयन यांच्या सोबतीला बी. बी. घाटे, अशोक साबणे, श्री. तुमसरे, एल. आर. मालवीय ही मंडळी होती.

याच सुमारास नव महाराष्ट्र व महाराष्ट्र क्रीडा मंडळातील खो-खो मधील काही मुले-मुली शालेय स्पर्धा भाग घेत असत. त्यात चारुलता नायगावकर, संगीता सातपुते, प्रज्ञा रोडे, अर्चना कोढेकर, अर्चना पोटे, चित्रा गंधे, अपर्णा भोयर (आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेत पदक जिंकणारी विदर्भाची पहिली अॅथलिट) यांचा प्रामुख्याने समावेश होता. त्यात चारुलताचे नाव आघाडीवर होते. त्यामुळे प्रशिक्षक भाऊ काणे यांनी १९८३ मध्ये खो-खो सोडून अॅथलेटिक्सची कास धरली. पहिल्याच वर्षी चारुलताने ग्वाल्हेर येथील अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धेत तीन हजार

मीटर शर्यतीत स्पर्धा विक्रमासह सुवर्णपदक जिंकले आणि येथूनच सुरु झाला विदर्भातील अॅथलेटिक्सचा (लांब पल्याच्या शर्यतीचा) सुवर्णकाळ. १९८५ मध्ये चारुलताने सर्वप्रथम भारताचे प्रतिनिधित्व केले. तेव्हापासून आतापर्यंत नागपूर, अमरावती, चंद्रपूर, गडचिरोली येथील एकूण २६ धावपटूंनी भारताचे प्रतिनिधित्व केले. काहींनी पदकांना गवसणीही घातली. भाऊ काणे यांनी सुरुवात केल्यावर त्यांचे धाकटे बंधू व माजी खो-खो पटू असलेले धनंजय काणे यांनीही तोच कित्ता गिरवला. त्याचवेळी उमेश नायडू यांनीही प्रशिक्षणास सुरुवात केली होती. शरद सूर्यवंशी हा त्यांचा शिष्य. अविनाश पानतावणे यांच्याकाडे स्पिंटरची फौज होती. राजीव बालकृष्णन त्यांच्यात तालमीत तयार झाला. विदर्भातील अॅथलेटिक्स नागपूर केंद्रित असले तरी अमरावती येथील सुभाष खत्री, अनिता कुन्हे, यशवंत पाटील, भंडारा येथील श्री. पन्हाड, सुरेश रेहपाडे, सुरेश घासले, चंद्रपूर येथून वामन बोधे, नंतर अजय बनकर, बल्लारशहा येथून अरविंद शहा, वामन बोधे यांचा मुलगा निलेश, अमरावतीचा संदीप तावडे (मुळचा वाशिमचा) यांचा आवर्जून उल्लेख करावा लागेल. १९८६-८७ च्या सुमारास एनआयएस प्रशिक्षक संतोष वर्गीस यांची यवतमाळ येथे नियुक्ती झाली.

त्यामुळे काही वर्षे यवतमाळने विदर्भाच्या अॅथलेटिक्समध्ये आपले चांगले योगदान दिले. त्यात सुषमा रानडे (गोळाफेक, थाळीफेक), वंदना एंबडवार, नितीन मॅथ्यू, संदीप चावक, शैलेश भगत त्यानंतर श्रीकांत राऊत, जय टेंभरे (सध्या पुणे येथे क्रीडा प्रशिक्षक म्हणून कार्यरत), अरुणा गंधे आणि अनेक अशी नावे गाजली.

१९९२ च्या सुमारास गजानन पाटील आणि परवीरसिंग यांची चंद्रपूर येथे नियुक्ती झाली. त्यामुळे चंद्रपूरच्या अॅथलेटिक्सला झळाळी आली. तिथूनच वसुधा व कल्पना मोरे या पुढे आल्या. बुलडाणा येथून उधार नावाचा धावपटू येत असे. त्यामुळे लांब पल्याच्या शर्यती म्हटले की, विदर्भ हे समीकरण झाले होते. धावपटूंचा दबदबा निर्माण झाला होता. माधुरी गुरनुले ही अॅथलेटिक्समधून निवृत्त होईपर्यंत म्हणजे २००७ पर्यंत हा दबदबा खऱ्या अर्थाने कायम होता. त्यानंतर मोनिका व रोहिणी राऊत आणि आता निकिता राऊत, प्राजक्ता गोडबोले, सायली वाघमारे, ऋतुजा शेंडे या पुन्हा विदर्भाच्या अॅथलेटिक्सला झळाळी देण्याचा प्रयत्न करीत आहेत.

शिवछत्रपती पुरस्कार स्वीकारताना चारुलता नायगावकर.

हॅडबॉलमधील वर्चस्व

जगदीश वैरागडे, सीताराम भोतमांगे यांनी १९७०-७१ च्या सुमारास विदर्भाला हॅडबॉलची ओळख करून दिली. त्यानंतर जवळ-जवळ तीन दशके विदर्भातील हॅडबॉलचे भारतात वर्चस्व होते. नागपुरातील यशवंत स्टेडियम ही विदर्भातील हॅडबॉलची कर्मभूमी. सुरुवात करायची, राज्य, राष्ट्रीय, आंतर विद्यापीठ स्पर्धेत पदके जिंकायचे, शिवछत्रपती पुरस्कार मिळवायचे हे जणू समीकरणच झाले होते. नरेंद्र सगू, आत्माराम पांडे, सुनील भोतमांगे, स्व. संजय भोतमांगे, गुरनुले बंधू, राजकुमार, रुपकुमार नायडू, इंदरजीत सिंग रंधावा, मिलींद माकडे, ललिता अवचट, लता मुदलीयार, निवेदिता मेहता, भावना किमंतकर-भोतमांगे, अनिता हलमारे-भोतमांगे आणि असे कितीतरी खेळाडू या विदर्भाने दिले. वर्धेत सुरेश भोंगाडे, भंडार्यात अशोक राजपूत, यवतमाळ येथे प्रा. पातालबन्सी यांनी खेळ वाढविण्यास मदत केली.

बास्केटबॉल

बास्केटबॉलचा प्रवासही १९७०-७१ च्या सुमारासच सुरु झाला. सुरुवातीच्या काळात बास्केटबॉल नागपूरपुरता मर्यादित होता. कन्नू मोखा, साने यांचा धंतोली येथील अॅम्युचर बास्केटबॉल क्लब (एबीसीडी), परमेश्वरय्या, प्रदीप गंधे, दिलीप बापट यांचा टिळकनगरातील अपोलो, धरमपेठ क्रीडा मंडळ आणि लाडखेडकर यानी बजाजनगर येथे सुरु केलेला नूतन भारत युवक संघ असा संसार होता. अपोलो क्लबचे दिलीप बापट राष्ट्रीय स्पर्धा खेळणारे नागपुरातील पर्यायाने विदर्भातील पहिले खेळाडू. ज्या स्पर्धेसाठी बापट यांची निवड झाली त्या वेळी अपोलोचेच प्रदीप गंधे हे राज्य संघात दुसरे राखीव खेळाडू होते. या स्पर्धेनंतरच गंधे यांनी बास्केटबॉल सोडून बॅडमिंटनकडे वळण्याचा कायमस्वरूपी निर्णय घेतला. पुढे अॅम्युचर क्लबमध्ये मुलींचा सहभाग सुरु झाला. त्याच वेळी या खेळाने नागपूरची सीमा ओलांडून वर्धा, चंद्रपूर, ब्रह्मपुरी, यवतमाळ येथे प्रवेश केला. त्यात वर्धेत बाबा झलके, गिन्हीपुंजे, यवतमाळात श्री. फडणवीस, अनंत पांडे, ब्रह्मपुरी येथे एन.एच. महाविद्यालयातील प्रा. आयदे, अमरावतीत एचव्हीपीएम येथे खुबसिंग पडवाल यांचा पुढाकार होता. एचव्हीपीएममध्ये असलेला बास्केटबॉल बाहेर काढण्याचे श्रेय जयंत देशमुख यांना

जाते. ॲम्युचर क्लबमध्ये बास्केटबॉलचा श्रीगणेशा करणाऱ्या मंजिरी मंडपेने राज्य, राष्ट्रीय स्पर्धेत छाप सोडली आणि आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेत भारताचे प्रतिनिधित्व केले. अशी कामगिरी करणारी ती पहिली खेळाडू. धनंजय वेळूकर, समीर श्रीवास्तव, शत्रुघ्न गोखले, अनुप राजूरकर आणि आता भावेश कुचनवार सारखे पदाधिकारी आले, त्यांनी बास्केटबॉलला वेगळ्या उंचीवर नेले. मुली किंवा महिलांमध्ये नागपूरचे बऱ्यापैकी वर्चस्व आहे. मुग्धा अमरावतकर आणि श्रेया दांडेकर या दोन खेळाडूंमध्ये आंतरराष्ट्रीय पातळीवर झेप घेण्याची कुवत आहे. मुग्धाला एकदा संधीही मिळाली आहे. मात्र, मंजिरीनंतर सोनल कवडे ही उच्च दर्जाची खेळाडू होती. दुर्दैवाने तिला आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेत खेळण्याची संधी मिळाली नाही.

इतरांचा प्रवास

दोन दशकांपूर्वी प्रकाश नांदूरकर यांनी यवतमाळ येथे स्पोर्टिका कार्यक्रमाचे आयोजन केल्यानंतर विदर्भातील नेमबाजीची मुहूर्तमेढ रोवली. त्यास पिस्तोल प्रकारातील माजी राष्ट्रीय विजेते बी. एम. काळे यांचे मार्गदर्शन लाभले. दहा मीटरची ही रेंज होती. पुढे नागपुरात रॉयल गोंडवाना शाळेत देवेन दस्तुरे यांनी पुढाकार घेऊन एक रेंज तयार केली. काही वर्षे शालेय स्पर्धा तिथेच होत. येथेच प्रशिक्षक असलेले अनिल पांडे यांनी पुढाकार घेऊन नागपुरातील अजनी, स्वावलंबीनगर

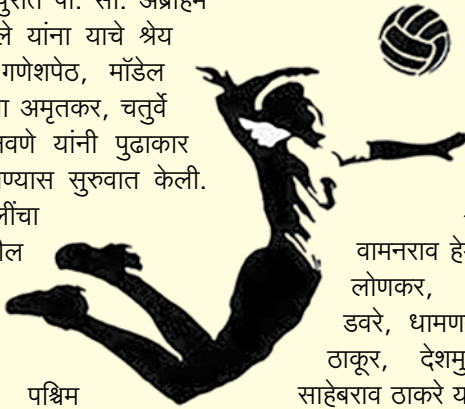
येथे रेंज तयार करून प्रशिक्षण देण्यास सुरुवात केली. त्याच वेळी चंद्रपूर, नागपूर जिल्ह्यातील काही सैनिक शाळेत तर अमरावती येथेही प्रशिक्षण सुरू झाले. नागपुरातच क्लिफोर्ड नायडू यांनीही एक शाखा सुरू केली. त्यामुळे सध्या विदर्भातील नेमबाज राष्ट्रीय पातळीवर नियमितपणे सहभागी होत आहेत. त्यात अनन्या नायडू हिच्याकडून खूप अपेक्षा आहेत. विदर्भातील ज्यूडो, बॉक्सिंग हे अपेक्षित खेळापैकी दोन प्रमुख खेळ. अमरावती येथे श्री. पहाडे हे गेल्या अनेक वर्षांपासून मेहनत घेत आहेत. त्यांचे खेळाडूही राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय पातळीवर मजल मारीत आहे. तिच स्थिती नागपुरात आहे. हिंणघाट हे काही वर्षे ज्यूडोचे चांगले केंद्र होते. तिच बाब बॉक्सिंगची. १९७१ च्या तेहरान आशियाई क्रीडा स्पर्धेत सेनादलात असलेले नागपूरचे नथू पटेल यांनी भारताचे प्रतिनिधित्व केले. त्यांनी नंतर संघटनेत कार्य केले. सध्या गणेश पुरोहित, भद्रावती येथे डॉ. तिवारी यांचा पुढाकार आहे. अकोला येथे क्रीडा प्रबोधिनी झाल्यावर सतीशचंद्र भट्ट यांचे कार्य विसरता येणे शक्य नाही. तरीही विदर्भातील बॉक्सिंग अजूनही प्रकाशझोतात आलेले नाही. प्रमोद चांदूरकर यांचा प्रयत्न प्रामाणिक असला तरी आर्चरी खेळास अपेक्षित यश मिळालेले नाही.

यवतमाळचे योगदान

अमरावती येथे हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाची स्थापना

व्हॉलीबॉलचा वेग

विदर्भात व्हॉलीबॉल स्वातंत्र्यानंतर नियमितपणे खेळला जाऊ लागला. मात्र, त्यास मूर्तरूप येण्यास १९७१ साल उजाडावे लागले. कारण १९६८ मध्ये राज्य संघटनेची आणि १९७१ मध्ये नागपूर जिल्हा संघटनेची स्थापना झाली. नागपुरात पी. सी. अब्राहम व तेजसिंगराव भोसले यांना याचे श्रेय जाते. नागपुरातील गणेशपेठ, मॉडेल मिल चौक येथे अण्णा अमृतकर, चतुर्वे दी, इंचाळकर, सोनवणे यांनी पुढाकार घेऊन खेळाडू घडविण्यास सुरुवात केली. १९७८ मध्ये मुलींचा सहभाग रेशीमबागेतील व ही न स च या मैदानावरून सुरू झाला असला तरी तो लवकरच पश्चिम नागपुरातील अभ्यंकरनगर येथे येण्यास वेळ लागला नाही. केशवराव ठाकरे यांनी एक दर्जेदार संघ तयार केला. मात्र, मुलींचा मोठ्या प्रमाणातील सहभाग १९७८

ला सुरू झाला असला तरी भिडे गर्ल्स हायस्कूलचे क्रीडा शिक्षक श्री. बुटे यांच्या मार्गदर्शनाखाली तयार झालेली खो-खो व व्हॉलीबॉलपटू शैलजा पिंगे-कामत हिने १९७१ च्या तेहरान आशियाई स्पर्धेत भारताचे प्रतिनिधित्व केले होते. नागपुरात व्हॉलीबॉल वेगाने वाढू लागल्यावर वरोरा येथे दारापूरकर, महाजन, आर्वी येथे हिवसे, वर्धेत श्री. वसू चंद्रपुरात वामनराव हेमके, यवतमाळचे श्री. लोणकर, अमरावतीत अण्णा डवरे, धामणगाव रेल्वे येथे धम्मू ठाकूर, देशमुख, अकोला येथे साहेबराव ठाकरे यांनीही पुढाकार घेऊन खेळाडू घडविले, वरोऱ्याच्या साजीया व मिनी शेख या भगिनी, रोहिणी देवतळे, आर्वीचे प्रशांत हिवसे, अमरावतीचे संजय नाईक, नागपूरच्या अरुणा आर्वे, अंजली

चोरघडे, वर्धेची अंजली रहाणे पाटील आणि नव्या पिढीतील व सध्या रेल्वे संघाची नियमित सदस्य असलेली प्रियांका खेडकर असे दिग्गज खेळाडू घडले. संघटनेच्या पातळीवरही बरेच बदल दिसून आले. तेजसिंगराव भोसले यांच्यानंतर राणीसाहेब भोसले यांनी नागपूरचे नेतृत्व केले.

स्पर्धा आयोजनाविषयी विदर्भ नेहमीच श्रीमंत राहिले. वरोरा, चंद्रपूर, आर्वी, धामणगाव रेल्वे, हिंणघाट येथील स्पर्धांचे आयोजन होत असत. सध्या नागपूरचे सुनील हांडे आणि विजय डांगरे ही जोडी व्हॉलीबॉलसाठी प्रयत्नशील आहे.

शिल्पा शेटी चित्रपटात येण्यापूर्वी राष्ट्रीय पातळीवरील व्हॉलीबॉलपटू होती. गोंदिया, वर्धा येथे झालेल्या राज्य शालेय आणि राज्य ज्युनिअर स्पर्धेत मुंबई संघाकडून तिचा सहभाग होता, अशी आठवण तिच्या समकालीन खेळाडू सांगतात. गुवाहाटी येथील स्पर्धेत तिने महाराष्ट्राचे प्रतिनिधित्वही केले होते.

होण्यापूर्वीच यवतमाळ येथे १९०५ मध्ये गणपत माळवी आणि पत्रकार पृथ्वीगीर गोसावी यांनी शिवराम (सध्याचे सरोज) थिएटरजवळ एक आखाडा सुरू केला होता. त्यानंतर १९१७ मध्ये गोपाळराव टोंगो, अॅड. बापट, पुराणिक आदी मंडळींनी एकत्र येऊन हनुमान आखाडा सुरू केला. त्याचे नेतृत्व सिद्धनाथ काणे यांच्याकडे होते. काणे यांनीच १९३६ च्या बर्लीन ऑलिम्पिकमध्ये हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाचे नेतृत्व केले होते. त्या काळातील भाऊसाहेब पेंडसे हे उत्तम हॉकीपटू होते.

बनारस येथे शिक्षणासाठी असताना दोनदा त्यांना ध्यानचंद यांच्यासोबत हॉकी खेळण्याचे भाग्य लाभले. वडिलांच्या निधनामुळे त्यांनी बनारस सोडून यवतमाळ येथे येण्याचा निर्णय घेतला. वकिली करीत असताना ते पोलीस मैदानावर खेळाडूंना प्रशिक्षणही देत असे. यामुळेच पुढे हॉकीत यवतमाळाचा दबदबा निर्माण झाला. हॉकीसोबतही फुटबॉलही प्रसिद्ध होता. निवृत्त तहसीलदार मोरूभाऊ देशमुख हे फुटबॉलचे उत्तम खेळाडू. त्यांचे योगदान महत्त्वपूर्ण ठरले. १९६० मध्ये मोरूभाऊ, बापुराव रोहणकर आणि अन्य मंडळींनी फुटबॉल स्पर्धेचे आयोजन केले होते. त्यात नागपुरातील यंग मुस्लीम, भारत क्लब, मोदी क्लब, अकोला येथील बालपोलीस आणि यवतमाळाचा सेमिनारी संघ सहभागी झाले होते. पोस्टल मैदान, श्रीखंडे प्लॉट येथे अॅन्थोनी पेड्रो, विजय देशमुख, परमेशजी यादव, बालाजी वरारकर, रवींद्र शिरभाते, प्रताप ठाकूर आणि सुरेश लोणकर मंडळींनी फ्रेंड्स क्लबची स्थापना केली.

या क्लबची रीतसर नोंदणी १९७५ मध्ये नथ्यू नाथार यांनी केली. फ्रेंड्स क्लबपूर्वी सुभाष मंडळ, नवरंग, जयहिंद क्रीडा मंडळ कार्यरत होते. या मंडळाचे यवतमाळच्या क्रीडा क्षेत्रातील योगदान निर्णायक आहे. फ्रेंड्स क्लबमधील मामा काळे, राजाभाऊ वरखडे, सुधीर गद्रे, अरुण अडसड, अण्णासाहेब पारवेकर, विजय पोफळी या मंडळींनी १९६५ मध्ये बाहेर पडून जयहिंद क्रीडा मंडळाची स्थापना केली. जयहिंदतर्फे सुरुवातीला कबड्डीवर लक्ष केंद्रित करण्यात आले होते.

सध्या त्यांच्या महिला खो-खो संघाचा विदर्भात दबदबा आहे. याशिवाय आट्यापाट्या, हॅडबॉल, अॅथलेटिक्स यातही यवतमाळच्या खेळाडूंची कामगिरी विशेष उल्लेखनीय आहे. त्यामुळे विदर्भाच्या क्रीडा प्रवासात नागपूर, अमरावतीसोबत यवतमाळचे नाव आवर्जून घेतले जाते. (सौजन्य : नीलेश भगत यांचे चितपट हे पुस्तक).

बुद्धिबळाच्या पटावरील विदर्भ

बुद्धिबळात विदर्भातील पहिला ग्रॅण्डमास्टर स्वप्निल धोपाडे हा अमरावतीचा आणि पहिला आंतरराष्ट्रीय मास्टर व ज्युनिअर पातळीवर विश्वनाथन आनंदला पराभूत करणारा अनुप देशमुख हा नागपूरचा असला तरी या खेळातील विदर्भातील पहिली शिवछत्रपती पुरस्कार विजेती अर्चना कोतवाल ही मूळची गोंदियाची. लग्नानंतर ती नागपुरात स्थायिक झाली.

एखाददुसरा अपवाद सोडल्यास विदर्भातील बुद्धिबळाचे सत्ताकेंद्र, खेळाडूंच्या कामगिरीचे केंद्र नागपुरातच राहिले. गोंदिया, ब्रह्मपुरी येथे बऱ्यापैकी बुद्धिबळाचे अस्तित्व टिकून आहे. अॅड. अरविंद बढे यांनी विदर्भात बुद्धिबळाचा प्रसार व्हावा यासाठी खूप प्रयत्न केले. मात्र, त्यांचे व्यावसायिक कार्यक्षेत्र नागपूर असल्याने त्यांना अपेक्षित यश मिळविता आले नाही. विदर्भ बुद्धिबळ संघटना, नागपूर जिल्हा बुद्धिबळ संघटना, नागपूर बुद्धिबळ अकादमी यांचा यात प्रामुख्याने उल्लेख करावा लागेल. बुद्धिबळ संघटनेलाही वादाची किनार आहेच. मात्र, इतर खेळात आणि बुद्धिबळात एक फरक जाणवला तो म्हणजे वाद असला तरी त्याचा परिणाम खेळाडूंच्या कामगिरीवर झाला नाही किंवा पदाधिकार्यांनी तो होणार नाही याची पुरेपूर काळजी घेतली. त्यामुळे अब्दुल जब्बार, जयंत काटदरे, सच्चिदानंद सोमण, सौरभ खेडेंकर, गुरप्रीतसिंग मरास, आकाश ठाकूर यांची परंपरा आता दिव्या देशमुख, मृदुल डेहनकर, रौनक साधवानी हे तीन युवा बुद्धिबळपटू पुढे नेत आहे. (विदर्भाच्या क्रीडा इतिहास किंवा प्रवासात अनेक व्यक्ती, संस्था, शाळा, महविद्यालयांचे योगदान आहे. त्यांचे योगदान विसरता येणे शक्य नाही. प्रत्येकाच्या योगदानाला विशेष महत्व आहे. मात्र, जागेअभावी प्रत्येकाच्या नावाचा उल्लेख करणे शक्य नाही.)

मुख्य उपसंपादक, दै. सकाळ, नागपूर.

शक्ती क्लब केंद्र

जसे अमरावती म्हटले की एचव्हीपीएम असे त्याप्रमाणे हॅडबॉल म्हटले की नागपुरातील यशवंत स्टेडियम. जेव्हा विदर्भातील टेबल टेनिसचा उल्लेख येतो, त्या वेळी वर्धा मार्गावरील शक्ती क्लबचे नाव पुढे येते. सदानंद धोटे यांनी घरच्या गच्चीवरच हा क्लब सुरू केला. हाच क्लब विदर्भातील टेबल टेनिसचे केंद्र ठरला. १९६० पासून टेबल टेनिसला सुरुवात झाली असली तरी १९७३ मध्ये संघटनेची अधिकृत नोंदणी झाली. सदानंद धोटे, ज्येष्ठ विधितज्ज्ञ अॅड. व्ही. आर. मनोहर, अमृत पटवर्धन (आंतरराष्ट्रीय खेळाडू मल्लिका भांडारकर हिचे पणजोबा), नायडू यांचा यासाठी पुढाकार होता. अकोला, अमरावती येथे कालांतराने थोडफार टेबल टेनिस सुरू झाले होते. अकोला येथे श्री. मंगुळकर यांनी त्यासाठी पुढाकार घेतला होता. राष्ट्रीय विजेतेपद मिळविण्याचा पहिला मान अनिता सरदेशपांडे यांना जातो. त्यानंतर अरुण देशपांडे यांनी एक काळ गाजविला. गीता, लता, दीपक धोटे या भावंडांनी वडिलांच्या संघटनेतील कार्याला त्यांनी आपल्या सोनेरी कामगिरीची किनार दिली. अभय प्रधान, श्रीकांत पांडे, रवी शिरोळे असे सरस खेळाडू त्या काळी होते. त्या वेळी राष्ट्रीय स्पर्धेत सहभागी होणाऱ्या महाराष्ट्र 'ब' संघात बहुतेक वेळेस नागपूरच्याच खेळाडूंचा समावेश असे. आज परिस्थिती बदलली असली तरी टेबल टेनिस कायम आहे.

देशातच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय पातळीवर कोल्हापूरचे नाव मानाने घेतले जाते. कोल्हापूरची ओळख आता क्रीडा क्षेत्रातही निर्माण झाली आहे. हेलसिंकी ऑलिम्पिकमध्ये १९५२ ला कुस्तीत भारताला पहिले कांस्य पदक मिळवून देणारे खाशाबा जाधव यांची कर्मभूमी कोल्हापूरच. भारताचा पदकांचा प्रवास कोल्हापूरपासून सुरु झाला आहे.

तांबड्या मातीची गौरवशाली परंपरा

विश्वास पाटील

कोल्हापूर म्हटले की डोळ्यासमोर उभे राहते एक रसरशीत शहर. कोल्हापूरचा ठसा कशात नाही म्हणून सांगू. पिवळा धमक गूळ, झणझणीत मिसळ, सौंदर्य खुलवणारा कोल्हापुरी साज, रुबाबदार कोल्हापुरी चप्पल, जिभेला वेड लावणारा कोल्हापुरी तांबडा-पांढरा रस्सा आणि तांबड्या मातीतली कोल्हापुरी कुस्ती! या सगळ्याहून जास्त महत्त्वाचा तो कोल्हापुरी रांगडा माणूस. अन्यायाविरुद्ध पेटून उठणारा. एखादी गोष्ट मनाला आवडली तर तिला खांद्यावर घेऊन नाचणारा. रात्री-अपरात्री कुणाच्याही मदतीला धावून जाणारा. तितकाच दिलदार आणि माणूसपण जपणाराही! कोल्हापूरची ओळख एवढ्यावरच थांबत नाही. हे शहर अत्यंत उद्यमशील आहे. देशातील ऑटोमोबाइल्स इंडस्ट्रीला सुटे भाग पुरवणारे महत्त्वाचे शहर. सृजनशीलतेच्या बाबतीत तर कोल्हापूरचा हात कुणी धरू शकणार नाही. देशात कुठेही एखादा औद्योगिक पार्ट तुम्हाला करून मिळणार नाही तो हमखास कोल्हापुरात करून मिळणार. महाराष्ट्राच्या एकूण साखर उत्पादनांतील तीस टक्के साखर एकटा हा जिल्हा पिकवतो. गुळाचे तर देशातील प्रमुख उत्पादन केंद्र. गुगलवर जाऊन तुम्ही 'जॅंगरी' हा शब्द टाईप केला की तुम्हाला पहिले नाव येते ते अर्थातच कोल्हापूर.. भारताच्या दरडोई उत्पन्नात पहिल्या चारमध्ये कोल्हापूर आहे. या ओळखीला आता नवी ओळख जोडली जात आहे ती क्रीडा क्षेत्रातील देदीप्यमान कामगिरीची! देशाचा झेंडा अटकेपार फडकवणारे चार-दोन नव्हे तर तब्बल दोन-चार डझन खेळाडू एकट्या कोल्हापूरचे आहेत. कोल्हापूरसाठी आणि देशासाठीही हा केवढा अभिमान! फारशा उत्तम दर्जाच्या खेळाच्या पायाभूत सुविधा नसतानाही, खेळाडूंनी स्वतःच्या हिमतीवर मिळवलेले हे यश आहे. त्यातून कोल्हापूर मोठे झाले आहे.

पदकांचा प्रवास

हेलसिंकी ऑलिम्पिकमध्ये १९५२ ला कुस्तीत भारताला पहिले कांस्य पदक मिळवून देणारे खाशाबा जाधव यांची कर्मभूमी कोल्हापूरच. भारताचा पदकांचा प्रवास कोल्हापूरपासून सुरु झाला आहे. त्यानंतर कुस्तीतच ऑलिम्पियन के. डी. माणगांव, दिनकर

शिंदे, गणपतराव आंदळकर, हरिश्रंद्र बिराजदार, दादू चौगुले, पहिला महाराष्ट्र केसरी दिनकर दह्यारी, संभाजी वरुटे, राम सारंग, संभाजी पाटील, आताची रेश्मा माने, स्वाती शिंदे, संदीप सावंत, विक्रम कुराडे, फुटबॉलमधील रिची फर्नांडिस, अनिकेत जाधव, शिवाजी जाधव, कैलास पाटील, जलतरणमधील ऑलिम्पियन वीरधवल खाडे, मंदार दिवसे, नेमबाजीमधील तेजस्विनी सावंत, राही सरनोबत, राधिका बराले, शाहू माने, तेजस कुसाळे, नवनाथ फरताडे (मुळाचा बीडचा परंतु कर्मभूमी कोल्हापूर), किंकेटमध्ये भाऊसाहेब निंबाळकर, डी.आर. पाटील, नंदू बामणे, सदा पाटील, उमेश गोतखिडीकर, महिला टी-२० संघाचा कणा असलेली अनुजा पाटील, हॉकीमध्ये शिवाजी डुबल,

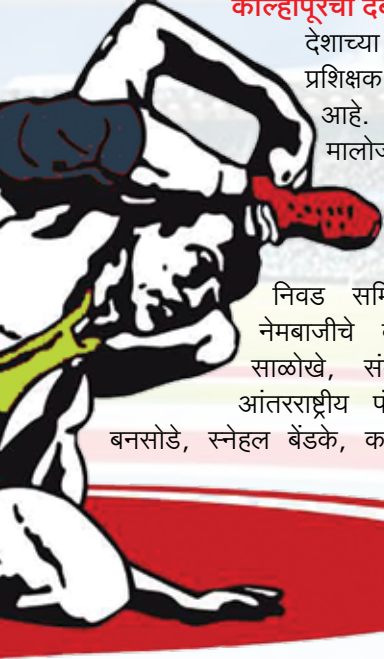
नेताजी डोंगरे, विजय जाधव, विजय सरदार, दयाजी पाटील, धीरज पाटील, बुद्धिबळमध्ये कशिनाथ मंगल, ऋचा पुजारी, टेबल टेनिसमध्ये पहिल्या अर्जुनवीर पुरस्कार विजेत्या शैलजा साळोखे, शर्मिला भोसले व छाया टेंगशे, कबड्डीमध्ये उमा भोसले, प्रो कबड्डीमध्ये सध्या ऋषिकेश देसाई त्याचा भाऊ सिद्धार्थ देसाई, अक्षय जाधव, तुषार पाटील, आनंद पाटील, ऋतुराज कोरवी, गुरु मोरे अशी एक फळीच सध्या मैदानात आव्हान देत आहे.

अॅथलेटिक्समध्ये आश्लेष मस्कर, बाळासाहेब निकम, जयश्री बोरगी, दीपक कुंभार, परशुराम भोई, सॉफ्टबॉलमध्ये स्नेहल जाधव, आशपाक शिकलगार, ऋतिक फाटे, रसिका शिरगांव, बेसबॉलमध्ये गिरिजा बोडेकर, यार्टिंगमध्ये (नौकानयन) तारामती मतिवाडे,

शरीरसौष्ठवमध्ये बिभीषण पाटील, सुहास खामकर, राजेंद्र सोरटूर, विजय मोरे, संग्राम चौगले, रेंसिममध्ये दिवंगत राजू घोटवडेकर, आशुतोष काळे, कृष्णराज महाडिक, ध्रुव मोहिते, वेटलिफ्टिंगमध्ये वर्षा पत्की, दया कावरे, दीपाली शिंदे, राजू सुतार यांनी ठसा उमटवला.

ऑस्ट्रेलियामध्ये झालेल्या आर्यनमन स्पर्धेत आकाश कोरगांवकर, वैभव बेळगांवकर, उदय पाटील, प्रदिप पाटील, संदेश बागडी, आशिष तंबाके, विजय कुलकर्णी, रौनक पाटील, आदित्य शिंदे, स्वप्नील माने, विनोद चंदवाणी, महेश मेठे, विशाल कोथळे, चेतन चव्हाण, सत्यवान नणावरे, बलराज पाटील, पंकज खळू, अमरपालसिंग कोहली व दहा वर्षांच्या वरद पाटील यांनी यश मिळवले आहे.

कोल्हापूरचा दबदबा

देशाच्या विविध खेळांच्या फेडरेशनवर व प्रशिक्षक म्हणूनही कोल्हापूरचा दबदबा आहे. त्यामध्ये फुटबॉल फेडरेशनवर मालोजीराजे, त्यांच्या पत्नी मधुरिमा राजे, भारतीय व्हॉलीबॉल फेडरेशनचे सचिव प्रा.बाळासाहेब सूर्यवंशी, भारतीय महिला क्रिकेट निवड समितीच्या सदस्या अमृता शिंदे, नेमबाजीचे कोच अजित पाटील, युवराज साळोखे, संदीप तरटे, बास्केटबॉल मध्ये आंतरराष्ट्रीय पंच म्हणून काम करणारे शरद बनसोडे, स्नेहल बेंडके, कबड्डीचे आंतरराष्ट्रीय कोच पांडुरंग मस्कर, रमेश भेंडिगिरी, हॉकीचे नॅशनल रेफ्री संदीप जाधव हे कोल्हापूरचे आहेत. कोल्हापूरत नेमबाजीचा पाया अण्णासाहेब कुसाळे

यांनी घातला व ती परंपरा पुढे जयसिंगराव कुसाळे यांनी चालवली. नेमबाजीच्या पंच म्हणून राधिका हवालदार यांनी चांगला ठसा उमटवला आहे. रिक्षा चालवणे हा पोटापाण्याचा व्यवसाय असणाऱ्या कमलाकर किलकिले या तरुणाने कोल्हापूरला स्केटिंगचे वेड लावले.

कुस्ती पंढरी

कोल्हापूरची पारंपरिक ओळख कुस्तीशी जोडलेली आहे. राजर्षी शाहू महाराजांनी राजाश्रय देवून कुस्तीचा प्रचार व प्रसार केला. कुस्ती वाढवली. कोल्हापुरला कुस्ती पंढरी म्हणून नावारूपाला आणले. लाल मातीत रुजलेल्या कुस्तीनंतर आता कोल्हापूरचे लक्ष्य विस्तारले आहे. त्यात जलतरण, नेमबाजी, क्रिकेट, कबड्डीपासून ते

रेंसिंगपर्यंत अनेक खेळांचा समावेश आहे.

कोल्हापुरात कुस्ती रुजली, वाढली त्याचे कारण म्हणजे कोल्हापूरचे वातावरण.. या शहरातील तिन्ही ऋतू आरोग्यदृष्ट्या मानवणारे आहेत म्हणूनच हिवाळा सुरू झाला की, महाराष्ट्र आणि देशाच्या अनेक भागातील मल्ल कुस्तीत घाम गाळण्यासाठी येथे येतात. पहाटे तालमीच्या आवारात शड्डूचा आवाज घुमू लागतो. कुस्ती झाली की अंगावर लालभडक माती घेऊन तसेच दूध कड्यावर जावे व म्हशीचे फेसाळलेले गरम दूध प्यावे ही सोय फक्त कोल्हापुरातच आहे. कसदार अन्न ही कोल्हापूरच्या मातीची खासियत आहे. जीवनाचे कोणतेही क्षेत्र असो, तिथे अडचण आली म्हणून निराश होऊन घरी बसणारा तो कोल्हापूरचा माणूस नाही. तो भांडतो, झगडतो, लढतो, व्यवस्थेला अंगावर घेतो पण यश मिळवतो हे कोल्हापूरचे अंगभूत वैशिष्ट्य आहे. त्याचे प्रतिबिंब कोल्हापूर ही क्रीडानगरी म्हणून विकसित होताना पडल्याचे आपल्याला दिसते.

कोल्हापूरइतका चांगला क्रीडा विकास राज्यात अन्य कोणत्या जिल्ह्यांचा पाहायला मिळत नाही. कुस्ती ही कोल्हापूरची ओळख असली तरी ती बरीचशी आता पुसट झाली आहे. आता उदयराज पाटील, महेश वरुटे, संतोष लवटे, कौतुक डाफळे, रणजित नलवडे यांच्यासारखे मल्ल कुस्ती गाजवत आहेत. कोल्हापूरने आतापर्यंत महाराष्ट्राला १४ महाराष्ट्र केसरी दिले. पहिल्या ५ पैकी चार हिंदकेसरी कोल्हापूरने दिले आहेत. हिंदकेसरी श्रीपती खंचनाळे व हजरत पटेल हे शाहूपुरी तालमीचे. गणपतराव आंदळकर मोतीबाग तालमीचे तर दिनानाथसिंह यांची कुस्ती गंगावेश तालमीत बहरली.

मोजक्याच आठ-दहा तालमीत कुस्तीचे आखाडे आहेत. वारणा, मुरगूड, कुडिरे येथेही कुस्तीची केंद्रे आहेत. कोल्हापूर आणि गडहिंग्लज ही फुटबॉलमधील प्रमुख केंद्रे बनली आहेत. कोल्हापूर व नूल (ता. गडहिंग्लज) ला हॉकी चांगली खेळली जाते. निगवे खालसा, सडोली खालसा (ता. करवीर), शिरोली पुलाची (ता. हातकणगले) येथे कबड्डी खेळली जाते.

पहिली वातानुकूलित तालीम

कोल्हापुरच्या क्रीडा क्षेत्राला शासनाने नेहमीच पाठबळ दिले आहे. कोल्हापुरात २३ कोटी रुपये खर्चून विभागीय क्रीडासंकुल उभारले आहे. वडणगे (ता. करवीर) येथे आंतरराष्ट्रीय दर्जाची व महाराष्ट्रातील पहिली वातानुकूलित तालीम उभारण्यात आली आहे. हॉकीसाठी कोल्हापुरातील मेजर ध्यानचंद स्टेडिअमवर अॅस्ट्रो टर्फ मैदान मंजूर झाले आहे. भारतीय खेळ प्राधिकरणाची (साई) ची कुस्तीची कोल्हापूर आणि मुरगूडला दोन केंद्रे आहेत. विभागीय क्रीडा संकुलात आंतरराष्ट्रीय दर्जाची शूटिंग रेंज पूर्णत्वास आली आहे. कोल्हापुरच्या समृद्ध क्रीडा परंपरेला पाठबळ देण्याचे काम शासनाच्या माध्यमातून सुरू आहे.

(प्रतिनिधी दै. लोकमत, कोल्हापूर)

धार्मिक, पौराणिक पार्श्वभूमी असलेले 'नाशिक' हे बारा वर्षातून एकदा भरणाऱ्या सिंहस्थ कुंभमेळ्याचे, यात्रेकरू, पर्यटकांचं शहर म्हणून देशाला व जगाला परिचित आहे. अलीकडच्या काही वर्षांपासून वाइन, ओनियन कॅपिटल, ग्रेप सिटी अशीही नाशिकची ओळख होऊ लागली आहे. स्मार्टसिटीत या शहराचा समावेश झाल्यानंतर एज्युकेशन आणि स्पोर्ट्स हब म्हणूनही नाशिककडे पाहिले जात आहे. त्यामुळेच या शहरात वर्षभर क्रीडा स्पर्धा, सांस्कृतिक महोत्सवाचा जणू मेळाच सुरू असतो.

डॉ. महेंद्र महाजन सोबत त्यांचे बंधू

संजीवनी जाधव

दत्तू भोकनळ

खेळायलाच पाहिजे...

श्रीकृष्ण कुलकर्णी

सकारात्मक विचार करा आणि त्याप्रमाणे कृती करा, यश हे आपलेच असते असे म्हटले जाते. ते नाशिकच्या खेळाडूंच्या बाबतीत तंतोतंत खरे आहे असे वाटते. स्पर्धा मग ती जिल्हा, राज्य, राष्ट्रीय की आंतरराष्ट्रीय असो नाशिककर सहभागी होणार आणि आपल्या विजयाचा झेंडा रोवणार तोही दिमाखात हे नक्कीच. त्यामुळेच नाशिकच्या खेळाडूंच्या कामगिरीकडे सान्या क्रीडाजगताचे लक्ष लागले असते. अर्थात नाशिकचे खेळाडूही सातत्याने देदीप्यमान कामगिरी करताना दिसतात. गेल्या काही वर्षांपासून नाशिकच्या विजयाच्या कामगिरीचा आलेख हा उंचावलेला दिसतो. रोख बक्षिसांच्या जोडीला पदकांची लयलूट सुरूच असते. विक्रम नोंदवणे, या विक्रमाला मागे टाकणे ही तर नाशिककरांची खासियत त्यामुळेच जकार्ताच्या अशियाई क्रीडा स्पर्धेतील नाशिकचा वाटा असो की, नव्यानेच सायकलवारीत विक्रम करणारे डॉ. महेंद्र महाजन असो, 'आयर्नमॅन' किताब पटकविणारे पोलीस आयुक्त रवींद्र सिंगल असो की त्यांची कन्या अशियाई महिला 'आयर्नमॅन' रविजा सिंगल असो.. या साऱ्यांचेच यश हवेहवेसे आहे. पुढील काळही नाशिकच्या खेळाडूंचाच आहे. या खेळाडूंनी खेळतच राहावे, असे वाटते.

पुरेशी मैदाने, साहित्याची मुबलकता, योग्य प्रशिक्षण केंद्रे आणि

खांद्यावर जबाबदारी घेऊन ती यशस्वीपणे पार पाडण्यासाठी धडपडणारे खेळाडू, कार्यकर्ते, प्रशिक्षक यामुळेच हे शक्य होऊ लागले आहे. नाशिकमध्ये क्रीडा खात्यांच्या माध्यमातून येवला, इगतपुरी, त्र्यंबकेश्वर, नांदगाव, कळवण यासारख्या तालुक्यात क्रीडा संकुलाची निर्मिती करण्यात आली असून उर्वरित तालुक्यात जागा घेत बांधकाम सुरू आहे. क्रीडा सुविधांमुळे शहराबरोबरच ग्रामीण भागातही क्रीडाविषयक चांगली वातावरणनिर्मिती होण्यास मदत झाली आहे. त्यामुळेच कविता राऊत, संजीवनी जाधव, दुर्गा देवरे, ताई बामणे, आरती पाटील, किसन तडवी सारखे धावपटू या क्षेत्रात कारकिर्द घडवत आहेत.

विभागीय क्रीडासंकुलामुळे नाशिकच्या क्रीडाक्षेत्राचा विकासाला ऊर्जा मिळाली आहे. ऑलिम्पिकच्या धर्तीवरील रनिंग ट्रॅक आणि इनडोअर, आऊटडोअरच्या उच्चतम सुविधांचा लाभ खेळाडू उठवत आहेत. यशवंत, गुलालवाडी, अहिल्याराम, दांडेकर-दीक्षित, रोकडोबा यासारख्या व्यायामशाळा, तालीम संघ आणि नाशिक जिमखाना, शिवसत्य क्रीडा, विरेंद्र, मिळून सान्या मंडळासारख्या संस्थांनी पारंपरिक मराठमोळ्या कबड्डी, कुस्ती, खो-खो, जिम्नॅस्टिकबरोबरच वर्षभर सांस्कृतिक स्पर्धा घेत योग्य संधी खेळाडू, प्रशिक्षकांना उपलब्ध करून दिली आहे. त्यामुळेच क्रीडाक्षेत्रात या संस्था, व्यायामशाळांचे नाव अग्रक्रमाने घेतले जाते. गुलालवाडीसह इतर ढोलपथकाची कामगिरी नाशिककरांसाठी अभिमानास्पद अशीच म्हणता येईल.

क्रीडा विभागाची मदत

नाशिक जिल्ह्यात मराठमोळ्या कबड्डी, खो-खो, कुस्तीसाठी या क्रीडा प्रकारांबरोबरच अॅथलेटिक, व्हॉलीबॉल, बॅडमिंटन, क्रिकेट, बास्केटबॉल, जलतरण, टेनिस, तलवारबाजी, सायकलिंग यासारख्या क्रीडा प्रकारांना शासनाकडून विविधस्पर्धा, शिष्यवृत्ती, बक्षिसांच्या माध्यमातून लाखो रुपयांची मदत होऊ लागली आहे. त्यामुळेच या क्रीडा प्रकारातील खेळाडूही कधी नव्हे एवढी चमकदार कामगिरी बजावत सर्वांचे लक्ष वेधू लागले आहेत. विशेषतः मराठमोळ्या कबड्डी, कुस्ती आणि थेट आदिवासी पाड्यांवर घेण्यात आलेल्या खो-खो खेळामुळे तेथे खेळाचा प्रचार, प्रसार व जनजागृती झाली आहे. क्रीडाप्रबोधिनी एक शासनाचा महत्वाचा उपक्रम आहे. खेळाडूंची गुणवत्ता (टॅलेंट) शोधून त्यांना त्या ठिकाणी निवासव्यवस्थेच्या जोडीला अद्ययावत प्रशिक्षण मिळू लागल्याने ग्रामीण, आदिवासी मुलांचा प्रबोधिनीकडे ओढा वाढला आहे. क्रीडाखात्यामार्फत देण्यात येणारी शिष्यवृत्ती आणि परितोषिकांमुळे खेळाडूंना प्रोत्साहन मिळत आहे. क्रीडा विभागाने नाशिक जिल्ह्यात शालेय खेळाडूंना हेरून त्यांना विविध खेळात सहभागी करून घेत, योग्य प्रशिक्षण देण्यावर लक्ष केंद्रित केले आहे.

पोलीस, महसूल, एलआयसी, आयकर, वन, समाजकल्याण या खात्यांच्या कर्मचारी-अधिकाऱ्यांसाठी क्रीडा महोत्सव दरवर्षी होतो. यात कर्मचारी-अधिकारीही हिरिरीने सहभागी होऊन बक्षिसे मिळवतात, काही खेळाडू राज्य, राष्ट्रीयस्तरापर्यंत मजल मारतात. नाशिककरांच्या सुदृढ आरोग्य व पर्यावरण संवर्धनासाठी 'नाशिक रन' हा विविध कंपन्यांनी एकत्र येऊन सुरु केलेला उपक्रम असो की, मविप्र मॅरेथॉन हे आजही नित्यनियमाने सुरु आहे. गेल्या दोन तीन वर्षांपासून पोलीस खात्यानेही 'मॅरेथॉन' सुरु केली असून पोलीस कर्मचारी, अधिकाऱ्यांसह या मॅरेथॉनमध्ये नागरिकांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद लाभत आहे.

नाशिककरांचा ठसा

जकार्ता (इंडोनेशिया) येथे झालेल्या अशियाई क्रीडा स्पर्धेत नाशिकची धावपटू संजीवनी जाधव हिने पाच व दहा हजार मीटरमध्ये भारताचे प्रतिनिधित्व केले तर रोईंगपटू दत्तू भोकनळ याने भारतीय संघास सुवर्णपदक मिळवून देण्यास हातभार लावला. दुसरीकडे मूळच्या नाशिकच्या असलेल्या कबड्डी प्रशिक्षक शैलजा जैन यांनी इराणच्या महिला संघाला योग्यपद्धतीने प्रशिक्षण दिल्याने हा संघ सुवर्णपदकाचा मानकरी ठरला.

सिंगल परिवाराचे यश, डॉ. महाजनांचा विक्रम

फ्रान्समधील 'आयर्नमॅन ट्रायथलॉन' स्पर्धेत पोलीस आयुक्त रविंद्र सिंगल यांनी जिद्द, आत्मविश्वास आणि नियमित सरावाच्या जोरावर 'आयर्नमॅन' हा किताब पटकावला. अवघ्या सहाच महिन्यात कन्या रविजा सिंगल हिनेही वडिलांच्या पावलावर पाऊल ठेवत

ऑस्ट्रेलियातील खडतर अशा यंगेस्ट 'आयर्नमॅन' स्पर्धेत प्रतिनिधित्व करत उत्कृष्ट कामगिरी बजावण्याबरोबरच आपल्या कुटुंबात दुसरा पुरस्कार आणला. तिने ही स्पर्धा १६ तास पाच मिनिटे आणि ५० सेकंदात पूर्ण केली. गेल्या वर्षी रविजाला अवघ्या पाच मिनिटांनी या यशाने हुलकावणी दिली होती. दुसरीकडे अवघ्या जगभर आपला दबदबा निर्माण करणाऱ्या नाशिकच्या महाजन बंधूपैकी डॉ.महेंद्र महाजन यांनी काश्मीर ते कन्याकुमारी हे ३८५० किमीचे अंतर १२ दिवसात पूर्ण केले. सिंगल पितापुत्री आणि डॉ.महाजनांचे यश इतरांसाठी प्रेरणादायी आहे. टोक्रॉस, एमआरएफ मोटारसायकल, कार रॅलीच्या यशस्वी आयोजनाने नाशिकच्या शिरपेचात तुरा खोवला आहे.

भारतीयांची मने जिंकण्यात नाशिककर पुढे

धावपटू संजीवनी जाधव, मोनिका आथरे, ताई बामणे, आरती पाटील, रोईंगपटू दत्तू भोकनळ, टेनिसपटू सायली बक्षी, कुशल चोपडा, तनिष्का कोटेचा, पुनीत देसाई, सायली वाणी, सौमित्र देशपांडे, क्रिकेटपटू सत्यजित बच्छाव, मुर्ताझा ट्रंकवाला, खोखोपटू स्वप्निल चिकणे, चंदू चावरे, दिलीप खांडगी, मयूर वानसे, मनोज पवार, अमेय खोंड, कल्पेश पवार, निशा वैजल, बॅडमिंटनपटू प्रांजल सोनवणे, सई नंदुरबार, अक्षय खोंड, व्हॉलीबालपटू गणेश भडागे, देव मिकेल, राजश्री शिंदे, प्रांजल उगले, संजना जगताप, अमित आहेर, तलवारबाजी अजिंक्य दुधारे, स्नेहल विधाते, अस्मिता दुधारे, रोशनी मुर्तडक, अक्षय देशमुख यासारख्या नावाजलेले तसेच उद्योगमुखे खेळाडूंमुळे नाशिकची शान वाढवण्यास मदतीचे ठरत आहे. अर्थात शिवछत्रपती पुरस्कार विजेते, जेष्ठ संघटक, प्रशिक्षक, मानसोपचार तज्ज्ञ भीष्मराज बाम, कै.दौलतराव शिंदे यांनी नाशिकचे क्रीडाक्षेत्र वाढीसाठी दिलेले योगदान नाशिककर कधीच विसरू शकत नाही. जेष्ठ संघटक शिवछत्रपती पुरस्कार विजेते साहेबराव पाटील, नरेंद्र छाजेड, अशोक दुधारे, आनंद खरे, विनोद शहा, किरण कविश्वर, मकरंद देव, मंदार देशमुख, मकरंद ओक, हेमंत पांडे, राजीव जोशी, अविनाश खैरनार, राजेंद्र शिंदे, नितिन हिंगमिरे यासारख्या अनेक नावाजलेल्या प्रशिक्षक, संघटकांमुळेच सर्वोत्तम कामगिरीने नाशिकच्या तरुणाईत ऊर्जा निर्माण केली आहे.

पुढच्या स्पर्धेत 'खो-खो'चा समावेश

२०२२ च्या अशियाई खेळात मराठमोळ्या खो-खो खेळाडूंचा समावेश करण्यात आला आहे. याला आंतरराष्ट्रीय महासंघाने परवानगी दिली आहे. त्यामुळे आता या खेळाचा पुढच्या स्पर्धेत नव्याने समावेश होईल. यासाठी भारतीय खो-खो महासंघाचे प्रयत्नही महत्त्वपूर्ण ठरले आहेत. मराठमोळ्या कबड्डी, कुस्ती पाठोपाठ आता खो-खोला संधी मिळाल्याने भारतीयांसाठी ही अभिमानाची बाब म्हणता येईल.

द. सकाळ, नाशिक

शिवछत्रपती क्रीडा संकुल, म्हाळुंगे - बालेवाडी, पुणे

आपले क्रीडावैभव

प्रा. संजय दुधाणे

स्वातंत्र्यलढा असो वा सामाजिक चळवळ महाराष्ट्रीयन माणूस सदैव अग्रेसरच. देशात असे एकही क्षेत्र नाही की जेथे मराठी माणसाने आपल्या कर्तृत्वाच्या पाऊलखुणा उमटविल्या नसतील. याला क्रीडाक्षेत्र अपवाद कसे रहाणार? देशासाठी पहिले ऑलिम्पिक पदक महाराष्ट्राच्या खाशाबा जाधवांनी जिंकून १९५२ मध्ये नवा इतिहास घडविला. यानंतर तब्बल ४२ वर्षांनी पुन्हा एकदा महाराष्ट्राने देशाच्या क्रीडाक्षेत्रात क्रांती घडविली. दीर्घकाळ लांबलेल्या तिसऱ्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेचे, महाराष्ट्राने १९९४ मध्ये न भूतो न भविष्यती असे आयोजन केले. पुणे येथे झालेल्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेने देशातील सर्वात मोठ्या क्रीडा स्पर्धेस केवळ नवसंजीवनी दिली नाही तर देशातील क्रीडाक्षेत्रातील मरगळही दूर केली. मोडकळीस आलेल्या राष्ट्रीय क्रीडास्पर्धेचा जीर्णोद्धार महाराष्ट्राने केला आणि राष्ट्रीय क्रीडास्पर्धा कशी भरवावी, याचा आदर्श देशाला दाखवून दिला.

१९९४ च्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेच्या निमित्ताने पुण्याजवळील बालेवाडी-म्हाळुंगे येथील दोनशे एकरच्या माळरानावर शिवछत्रपती क्रीडा संकुलाचे नंदनवन फुलले. परंतु या जागेचा शोध १९८८ पासून सुरू होता. २९ मे १९९२ भूमिपूजन करण्यात आले. प्रसिद्ध वास्तुविशारद शशी प्रभू यांनी आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या क्रीडानगरीचे मॉडेल तयार केल्यानंतर अवघ्या ११ महिन्यांच्या विक्रमी वेळेत बी.जी. शिर्के यांच्या कंपनीने देखण्या क्रीडानगरीची उभारणी करून स्पर्धेपूर्वीच नवा अध्याय घडविला. जर्मनीतून मागविलेल्या सिंथेटिक ट्रॅकसह २० हजार प्रेक्षकक्षमतेचे भव्य अॅथलेटिक्स स्टेडियम, बास्केटबॉल, व्हॉलीबॉल, टेबलटेनिससाठी भव्य इनडोर स्टेडियम, मॅटवरील कुस्तीगारांकरिता वेगळा बंदिस्त हॉल असणारा आखाडा, जिम्नॅस्टिक्ससाठी भव्य हॉल, टेनिसचे विम्बल्डनच्या धर्तीवरील कोर्ट्स, ऑलिम्पिक दर्जाचा जलतरण तलाव, कबड्डी-खो-खोकरिता वेगवेगळी मैदाने, सायकलिंगचा वेलोडॅम असे अनेक प्रकारच्या खेळांसाठी वेगवेगळी स्टेडियम एकाच संकुलात उभारण्याचे काम विक्रमी वेळेत पूर्ण झाले. एकाच ठिकाणी जवळजवळ सर्व ऑलिम्पिक खेळ असणारे हे देशातील पहिले क्रीडासंकुल बनले. स्थापत्यकलेचे आकर्षक रचनेवरील कारंजे व ऐतिहासिक पार्श्वभूमीवर बांधलेले तटबंदी असलेले प्रवेशद्वार, लॅन्डस्केपिंग यामुळे क्रीडानगरीची शोभा अवर्णनीय बनली. याच क्रीडानगरीत खेळाडू, प्रशिक्षकांच्या निवासासाठी क्रीडाग्राम (गेम व्हिलेज) उभारण्यात आले. सह्याद्रीच्या दऱ्याखोऱ्यातून ऑलिम्पिक विजेता घडावा यासाठी भव्यदिव्य क्रीडा संकुलाची उभारणी करण्यात आली. म्हणूनच श्री शिवछत्रपती क्रीडानगरी हे सार्थ नाव देण्यात आले.

क्रीडानगरी

दोनशे एकरच्या माळरानावर श्री शिवछत्रपती क्रीडानगरी नावाने नंदनवन उभारण्याचे काम वेगाने सुरू असतानाच स्पर्धेच्या तयारीची लगीनघाई सुरू झाली. २ ऑक्टोबर १९९३ पासून

स्पर्धा होणार असल्याची घोषणा करण्यात आली होती. स्पर्धा अवघ्या १० दिवसांवर येऊन ठेपली असतानाच निसर्गाचा कोप झाला. ३० सप्टेंबरला किल्लारी-लातूरमध्ये भूकंप झाला. भूकंपाने सारा महाराष्ट्र धरधरला. या प्रलयामुळे स्पर्धा पुढे ढकलण्याचा निर्णय घेण्यात आला. मुळात राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा कधीच वेळेवर न होण्याचा शाप आहे. हा शाप पुण्यातील संयोजकांना वरदान ठरला. ऑक्टोबरमध्ये स्पर्धा झाली असती तर त्यासाठी अपुरी व्यवस्था होती. स्टेडियमची बांधकामे पूर्ण झाली नव्हती. स्पर्धा पुढे ढकलण्यात आल्याने मुख्य स्टेडियममध्ये विद्युत प्रकाशझोतासाठी खास मोठे चार टॉवर उभारण्यात आले. सायकलिंगचा वेलोडॅम बांधण्यात आला. जिम्नॉस्टिक्सचा अद्यावत हॉल भूकंपामुळे मिळालेल्या अवघ्या दीड महिन्यांच्या अवधीत बांधून पूर्ण झाला.

भूकंपाचे सावट कमी झाल्यानंतर नव्या वर्षात १६ ते २५ जानेवारी १९९४ या नव्या तारखा निश्चित झाल्या. भारतीय ऑलिम्पिक संघटनेने नव्या तारखांना हिरवा कंदील दाखविल्याने डिसेंबरमध्ये स्पर्धेचे काऊंटडाऊन सुरु झाले. पाहता-पाहता स्पर्धेमुळे पुण्याचा चेहरामोहराच बदलून गेला. प्रमुख रस्त्यावरील चौकात 'राजू' बोधचिन्हाचे फलक लक्ष वेधून घेत होते.

ऐतिहासिक दिन

१६ जानेवारी १९९४ महाराष्ट्राच्या नव्हे देशाच्या क्रीडाक्षेत्रातील ऐतिहासिक दिन उजडला आणि आशियाई स्पर्धेनंतर प्रथमच देशात दिमाखदार क्रीडा सोहळ्यास प्रारंभ झाला. परंपरेनुसार औपचारिक समारंभाने क्रीडा स्पर्धेचा उद्घाटन समारंभ सुरु झाला. २८ राज्यांच्या ४७३६ खेळाडूंच्या शानदार संचलनाने समारंभास सुरुवात झाली. श्री शिवछत्रपती क्रीडा नगरीत राष्ट्रपती शंकर दयाल शर्मा यांनी तिसऱ्या राष्ट्रीय स्पर्धेच्या उद्घाटनाची घोषणा केली. उद्घाटनाच्या घोषणेनंतर गुलजार यांनी रचलेले स्पर्धेचे आशयगीत स्वरसम्राज्ञी लता मंगेशकर यांनी गायले.

'कदम कदम पे नक्श है, विजय हमारा लक्ष है'

हे गीत सुरु होताच स्टेडियममध्ये जल्लोष पसरला. लता मंगेशकर यांनी खेळाच्या मैदानावर गायलेल्या पहिल्याच गाण्याला उपस्थित क्रीडाशौकिनांनी एकमुखी दाद दिली. ९१५ पदकासाठी देशभरातील २७२२ पुरुष व १३५८ महिला खेळाडूंच्या झुंजी १७ जानेवारीपासून पुणे व मुंबईत सुरु झाल्या. शिवछत्रपती क्रीडानगरीत अॅथलेटिक्स, जलतरण, जिम्नॅटिक्स या ऑलिम्पिक मूळ प्रकारासह बास्केटबॉल, व्हॉलीबॉल, सायकलिंग, कुस्ती, टेनिस, मुष्टियुद्ध, तलवारबाजी, कबड्डी, खो-खो हे खेळ रंगले. तिसऱ्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेला प्रेक्षकांनी अभूतपूर्व प्रतिसाद दिला. पाचव्या दिवसानंतर ५० हजारांपेक्षा जास्त क्रीडाशौकीन शिवछत्रपती क्रीडानगरीत रंगतदार स्पर्धांचा आनंद लुटत होते. शेवटच्या दिवसापर्यंत आकडा पाऊण लाखाच्या घरात गेला. यामध्ये ग्रामीण भागातील लोकांची संख्या मोठी होती.

स्मरणीय समारोप

'मेगा इव्हेंट ऑफ द डिकेड' ही बिरुदावली पुण्यातील राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेने सिद्ध करून दाखविली. हा दशकातील सर्वोत्तम क्रीडामहोत्सव ठरला. उद्घाटनाप्रमाणेच स्पर्धेचा समारोपही स्मरणीय बनला. राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा कशी भरवावी याचा पायंडा पुण्यातील स्पर्धेने घालून दिला.

क्रीडाप्रबोधिनी

राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा संपताच शिवछत्रपती क्रीडा संकुलाचा पांढरा हत्ती होऊ नये म्हणून महाराष्ट्र शासनाने क्रीडा प्रबोधिनी सुरु केली. शेतकऱ्यांच्या, कामगारांच्या मुलांना खेळाडू म्हणून घडवण्यासाठी १९९५ पासून क्रीडा प्रबोधिनी योजना कमालीची यशस्वी ठरली. ऑलिम्पिकपटू आणि जकार्ता आशियाई क्रीडा स्पर्धेत सुवर्णपदकाचा वेध घेणारी राही सरनोबतसारखे अनेक क्रीडापटू या प्रबोधिनीतून पुढे आले. शाळा, घर आणि क्रीडामैदान हे तीन घटक जवळ नसल्याने आपल्या खेळाडूंना आंतरराष्ट्रीय पल्ला पार करता येत नाही, ही उणीव शिवछत्रपती क्रीडा संकुलातील क्रीडा प्रबोधिनीने दूर केली. ५ ते १२ पर्यंत संकुलातच शाळेची सोय असल्याने आज शेकडो क्रीडापटू बालेवाडीत घाम गाळत आहे.

संग्रहीत छायाचित्र

यशस्वी आयोजन

युवा राष्ट्रकूल स्पर्धेनंतर आंतरराष्ट्रीय मानकांनी सुसज्ज अशा शिवछत्रपती क्रीडासंकुलात अनेक राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेचे यशस्वीपणे आयोजन करण्यात आले. २००८ मधील ज्युनिअर जागतिक बॅडमिंटन स्पर्धा, २००९ मध्ये मेन्स ज्युनिअर व्हॉलीबॉल वर्ल्ड चॅम्पियनशिप, २००९ मध्ये फिबा आशिया महिलांसाठीची चॅम्पियनशिप, २०११ मध्ये रोलबॉल वर्ल्ड कप आणि वर्ल्ड सिरीज बॉक्सिंग, २०१३ मध्ये एशियन अॅथलेटिक्स चॅम्पियनशिप, २०१७ मध्ये डेव्हिस करंडक. यासह आजपर्यंत अनेक आंतरराष्ट्रीय सामने इथे खेळवले गेले आहेत. ८ ऑक्टोबर २०१० रोजी येथे भारत व व्हिएतनाम राष्ट्रीय संघांदरम्यान फुटबॉल सामना खेळवला गेला.

फुटबॉल, बास्केटबॉल, बॅडमिंटन, शूटिंग, टेनिस, वेटलिफ्टिंग, टेबल टेनिस, स्विमिंग, हॉकी अशा जवळपास सगळ्याच खेळांची

आंतरराष्ट्रीय दर्जाची मैदाने इथे उभी केली आहेत. भारतासह जगभरातील खेळाडू इथं सरावासाठी नियमितपणे ये-जा करत असतात.स्थानिक पुण्यातील युवा - युवतींना ही मैदान प्रेरणा देत आहेत आणि संधीदेखील देत आहेत. राज्याच्या क्रीडा संचलनालयाचे सगळे कामकाज या क्रीडानगरीतून होत आहे.

युवा राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धा

शिवछत्रपती क्रीडासंकुलाचा २००८ च्या युवा राष्ट्रकूल स्पर्धेनिमित्ताने चेहरामोहरा पुन्हा बदलून गेला. भव्य वातानुकूलित क्रीडा हॉल या स्पर्धेनिमित्ताने उभे करण्यात आले. जुन्या हॉलचे नूतनीकरण झाले. आशिया खंडातील एक दर्जेदार क्रीडासंकुल म्हणून या संकुलाचे नाव घेतले जाते. विशेषतः क्रीडा संकुलातील बॅडमिंटन हॉलचे कौतुक साऱ्या जगाने केले. युवा राष्ट्रकूल क्रीडा स्पर्धेमुळे राष्ट्रीय स्तरावरून हे संकुल आंतरराष्ट्रीय स्तराचे ठरले.

या स्पर्धेनिमित्ताने मुख्य अॅथलेटिक्स स्टेडियम, टेनिसचे सेंटर कोर्ट व ६ खुली मैदाने, टेबलटेनिस हॉल, २ जलतरण तलाव, बॅडमिंटनची १० कोर्ट्स असलेला भव्य बहुउद्देशीय वातानुकूलित हॉल, कुस्ती, बॉक्सिंग व वेटलिफ्टिंगचा हॉल तसेच जागतिक दर्जाची फिटनेस सेंटर व स्पोर्ट्स सायन्स सेंटरही उभारण्यात आले. या स्पर्धेत महाराष्ट्राच्या १० क्रीडापटूंनी पदके जिंकून नवा इतिहासही घडविला होता.

ऑलिम्पिक विजेत्यांची कर्मभूमी

लंडन २०१२ मध्ये भारताने पदकाचा षटकार झळकविला. या स्पर्धेतील कांस्यपदक विजेता गगन नारंग, रूपेरी वेध घेणारा विजयकुमार आणि कांस्य पदकाचा इतिहास घडविणारी मेरी कोम यांनी ऑलिम्पिकपूर्वी शिवछत्रपती क्रीडा संकुलातच कसून सराव केला होता. आजही हे ऑलिम्पिकवीर आपल्या यशाचे श्रेय शिवछत्रपती क्रीडा संकुलातील सुविधांना देतात. डबल ऑलिम्पिकवीर सुशिलकुमार, योगेश्वर दत्त, भारताचा एकमेव ऑलिम्पिक सुवर्णपदक विजेता अभिनव बिंद्रा, कुस्तीवीर योगेश्वर दत्त, साक्षी मलिक, खाशाबा जाधव यांच्यानंतर ४४ वर्षांनी ऑलिम्पिक पदक जिंकणारा लिअंडर पेस, पी. व्ही. सिंधू या सर्वच ऑलिम्पिक पदक विजेत्यांचा जयघोष शिवछत्रपती क्रीडासंकुलात दुमदुमला आहे. गगन नारंग यांनी नेमबाजी अॅकॅडमीची स्थापना शिवछत्रपती क्रीडासंकुलात केली होती.

(लेखक हे आंतरराष्ट्रीय क्रीडा पत्रकार असून क्रीडा अभ्यासक, क्रीडालेखक आहेत.)

महाराष्ट्राने पहिल्या 'खेलो इंडिया' स्पर्धेत ३६ सुवर्ण, ३२ रौप्य आणि ४३ ब्राँझ अशी सर्वाधिक १११ पदके मिळविली. हरियाणाने ३६, २६ व ३८ अशी एकूण १०२ पदकेच मिळविली, पण सांघिक सुवर्णपदकांच्या शर्यतीत त्यांनी महाराष्ट्राला मागे टाकले. सांघिक खेळात आलेले अपयश, वैयक्तिक क्रीडाप्रकारात धुतले गेले. पहिल्या स्पर्धेत 'खेला महाराष्ट्र का खिलाडी' असे चित्र राहिले. मात्र दुसऱ्या स्पर्धेत ते 'खेला महाराष्ट्र' असे व्हायला हवे, तरच घेतलेल्या कष्टाचे खरे चीज होईल.

महाराष्ट्र खेळला, महाराष्ट्र जिंकला...

ज्ञानेश भुरे

देशातील शालेय स्तरावर लपलेली गुणवत्ता शोधण्याच्या इराद्याने सुरु झालेल्या 'खेलो इंडिया' या आगळ्यावेगळ्या स्पर्धेच्या उद्घाटनाला प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांनी 'खेलेगा इंडिया तो खिलेगा इंडिया' अशी साद घातली आणि उपस्थित शालेय विद्यार्थी प्रेरित झाले. आपले आयुष्य सुदृढ आणि तंदुरुस्त बनविण्यासाठी खेळासारखा दुसरा पर्याय नाही, ही संकल्पनाच आपल्याकडे अजून म्हणावी तेवढी रुजलेली नाही. त्याला 'खेलो इंडिया' मोहिमेने चालना मिळाली. सांघिक भावना, नियोजनाची सवय, स्वयंशिस्त, नेतृत्व कौशल्य, उद्दिष्टपूर्ती आणि धोका पत्करण्याची सवय याची ओळख आपल्याला खेळामुळेच होते. साहजिकच खेळामुळे एक सुदृढ परिवार आणि सशक्त देश घडायला फारसा वेळ लागणार नाही. पण, त्यासाठी खेळ ही भावना प्रत्येकाच्या मनात रुजायला हवी. माझ्या मते हे काम खेलो इंडियाने केले. देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी खेळ आवश्यक आहे. गेल्या काही वर्षांत भारताने या आघाडीवर प्रगतीच्या दिशेने पावले टाकायला सुरवात केली. 'खेलो इंडिया' भारतातील क्रीडा क्षेत्रातील हे नवे अपत्य. अवघा भारत या मोहिमेने ढवळून निघाला. शाळेतील गुणवत्तेला आपले क्रीडा कौशल्य दाखवण्यासाठी एक हक्काचे व्यासपीठ मिळाले. प्रत्येक राज्याने आपला सर्वोत्तम संघ पाठविला. युवा असूनही तंदुरुस्तीबाबत एक पाऊल पुढे राहणाऱ्या हरियाणाला तगडे आव्हान देत महाराष्ट्राने दुसरा क्रमांक मिळवला. महाराष्ट्रातील खेळाडूंनी लहान वयात मिळालेल्या आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या

पहिल्या खेलो इंडिया स्पर्धेत खो-खो अंतिम सामन्यात महाराष्ट्राच्या मुलींनी बाजी मारून सुवर्णपदक जिंकले.

सुविधांचा सुरेख उपयोग करून घेतला. खेलो इंडियाच्या निमित्ताने महाराष्ट्रातील गुणवत्ता समोर आली. राज्यातील क्रीडा विकासाला एक भक्कम दिशा मिळाली.

महाराष्ट्राची क्रीडा ओळख

या कामगिरीने महाराष्ट्राची क्रीडा ओळख झाली असे आपण छातीठोकपणे सांगू शकतो. पण, त्याची पाळेमुळे ही राज्याच्या क्रीडा धोरणात दडली आहेत, असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही. जिल्हा, तालुका आणि गाव तेथे क्रीडा संकुल ही राज्य सरकारची घोषणा कमीअधिक प्रमाणात अर्धवट राहिली असली तरी ज्या जिल्हा, तालुका आणि गावांत क्रीडा संकुले उभी राहिली, तेथे क्रीडा विकास प्रकर्षाने दिसून आला. राष्ट्रीय शालेय स्पर्धेत नेमबाजीचा समावेश करण्यास महाराष्ट्रानेच आग्रह धरला होता. महाराष्ट्राने सुरुवातीला या खेळात वर्चस्व राखले. पण या खेळाचा प्रसार इतका झाला की आता राष्ट्रीय शालेय स्पर्धेत नेमबाजीत सर्वाधिक चुरस दिसून येते. आज महाराष्ट्र या खेळात मागे राहिला हे सत्य असले, तरी त्याची सुरुवात करण्याचे महाराष्ट्राचे श्रेय कुणी हिरावू शकत नाही. म्हणजेच राष्ट्रीय शालेय स्पर्धेपासून महाराष्ट्राचे नाव क्रीडा क्षेत्रात गाजते. फक्त ते समोर येत नव्हते. 'खेलो इंडिया'च्या निमित्ताने त्यावर अधिकृत शिक्कामोर्तब झाले. महाराष्ट्राने या स्पर्धेत पदकांचे शतक ओलांडले. स्पर्धेत अशी कामगिरी करणाऱ्या दोन राज्यांपैकी महाराष्ट्र एक होते. दुसरे राज्य हरियाणा. बॉक्सिंगमधील हुकलेली काही पदके आणि कबड्डीत आलेले अपयश यामुळे महाराष्ट्राला सर्वसाधारण विजेतेपदाने हलकावणी दिली.

पहिल्या वर्षी महाराष्ट्र १६ पैकी १३ क्रीडा प्रकारात सहभागी झाले होते. यात महाराष्ट्राच्या खेळाडूंनी वैयक्तिक क्रीडा प्रकारात

बाजी मारली आहे. सांघिक खेळात मात्र त्यांची पीछेहाट झाली आहे. विशेषतः कबड्डी या खेळात महाराष्ट्राला पदकाशिवाय परतावे लागले. हा सर्वांत मोठा धक्का महाराष्ट्राला होता. बास्केटबॉल, फुटबॉल, हॉकी या सांघिक प्रकारातही महाराष्ट्र पदकापर्यंत पोहोचू शकला नाही.

वैयक्तिक क्रीडाप्रकार

महाराष्ट्राच्या यशात वैयक्तिक क्रीडा प्रकाराचा मोठा वाटा आहे. यातही वेटलिफ्टिंग आणि कुस्ती या दोन खेळांनी महाराष्ट्राला सर्वोच्च स्थानी नेले असे म्हणायला हरकत नाही. म्हणजेच कबड्डीसारख्या एका मराठमोळ्या खेळात अपयश येत असताना दुसऱ्या मराठमोळ्या कुस्ती खेळाने आब राखली. कुस्तीत महाराष्ट्राला १९ पदके मिळाली. यात ४ सुवर्ण, ५ रौप्य आणि १० कांस्य पदकांचा वाटा होता. त्यानंतर वेटलिफ्टिंगमध्ये महाराष्ट्राने १९ पदकांवर मोहोर उमटवली. जलतरणपटूंनी १५ पदकांची भर घातली. त्यानंतर बॉक्सिंग खेळाडूंनी आपल्या मुठी आवळल्या. त्यांचे यश सर्वांत महत्त्वाचे आहे. कारण त्यांनी सर्वाधिक ७ सुवर्णपदकांसह एकूण १४ पदके मिळवली. जिम्नॅस्टिकमध्ये महाराष्ट्राने १४ पदकांची कमाई केली. त्या खालोखाल ज्यूडो (१०) आणि अॅथलेटिक्स (११) या खेळांचा क्रमांक लागतो. बॅडमिंटन आणि नेमबाजीत राज्याचे दोनच खेळाडू पदकापर्यंत पोहोचू शकले.

वैयक्तिक कौशल्य

वैयक्तिक कौशल्य महत्त्वाचे असणाऱ्या खेळात महाराष्ट्राचे खेळाडू सरस ठरले. आता या दोन प्रकारात निर्माण झालेली दरी दूर करण्याची जबाबदारी त्या खेळाचे पदाधिकारी, शासन, खेळाडू यांची आहे. दुसरी खेलो इंडिया स्पर्धा महाराष्ट्रात आणि ती ही क्रीडा नगरी असणाऱ्या पुण्यात होणार आहे. त्यामुळे या घरच्याच अंगणाचा फायदा उठवून आपले खेळाडू सांघिक खेळातही बाजी मारतील अशी आशा धरायला हरकत नाही. महाराष्ट्राची पहिल्या स्पर्धेतील कामगिरी ही खेला महाराष्ट्राएवजी खेला महाराष्ट्र का खिलाडी अशी म्हणता येईल, खेलेगा महाराष्ट्र ही परिस्थिती निर्माण करायची असेल, तर घरच्या प्रेक्षकांसमोर राज्याच्या खेळाडूंनी जिवाचे रान करायला हवे.

(लेखक हे पुणे सकाळ वृत्तपत्रामध्ये क्रीडा पत्रकार म्हणून कार्यरत आहेत.
संपर्क: ९०११०१७८०१)

देशात अथवा राज्यात झालेला क्रीडा क्षेत्राचा विकास हा त्या देश-राज्याच्या प्रगतीचा एक टप्पा मानला जातो. त्यामुळे खेळ व खेळाडूंना सातत्याने प्रोत्साहन देण्याचे प्रत्येक शासनाचे धोरण असते, त्या धोरणाच्या माध्यमातून विविध योजना, उपक्रम शासन राबवत असते. महाराष्ट्र शासनदेखील क्रीडा क्षेत्राच्या विकासासाठी विविध नावीन्यपूर्ण योजना, उपक्रम राबवत असून त्या माध्यमातून राज्यात क्रीडा क्षेत्राला नवी ऊर्जा दिली जाते.

खेळाडूंनासाठी योजना

वर्षा फडके-आंधळे

राज्याच्या क्रीडा धोरणाची अंमलबजावणी राज्य व जिल्हास्तरावरून विविध योजनांच्या माध्यमातून केली जात आहे. साधारणपणे क्रीडांगण, क्रीडा साहित्य अनुदान, क्रीडा सुविधांचे सर्वेक्षण, तालीम कुस्ती केंद्रांचा विकास, विभाग, जिल्हा आणि तालुका क्रीडा संकुल बांधकाम सुविधांचा वापर, देखभाल दुरुस्ती, आमदार स्थानिक विकास निधीतून क्रीडाविषयक उपक्रम, राज्य-जिल्हा क्रीडा विकास निधीची स्थापना, क्रीडा सुविधा निर्मितीसाठी आर्थिक साहाय्य, क्रीडा प्रशिक्षण शिबिरे, पुरस्कार आदी घटकांचा या धोरणात समावेश आहे. महाराष्ट्रातील खेळाडू राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर चांगली कामगिरी करीत असताना या खेळाडूंना अधिकाधिक प्रोत्साहन देण्यासाठी कोणत्या योजना राबवता येतील, याचा अभ्यास करण्यात येत आहे. महाराष्ट्राचा क्रीडा नकाशा तयार करण्यात येत आहे. राज्यातील क्रीडा सुविधांपैकी निवडक क्रीडा सुविधा विकसित करून त्या आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या करण्यात येणार आहेत. ऑलिम्पिक २०२० ऑलिम्पिक पदक पुर्ततेचे ध्येय गाठण्यासाठी कृती आराखडा करण्यात येत आहे.

क्रीडा क्षेत्रातील विविध योजना-उपक्रम

रोख बक्षीस देऊन गौरवण्याची योजना- आंतरराष्ट्रीय स्तरावर उल्लेखनीय कामगिरी करून राज्याचे नाव उज्वल केलेल्या खेळाडूंना व त्यांच्या मार्गदर्शक-प्रशिक्षकांना, ऑलिम्पिक, विश्व अजिंक्यपद, आशियाई क्रीडा स्पर्धा, राष्ट्रकूल, युवा राष्ट्रकूल, युवा ऑलिम्पिक/कनिष्ठ आशियाई स्पर्धा/विश्व, अजिंक्यपद स्पर्धा/शालेय आशियाई स्पर्धा, पॅरा ऑलिम्पिक स्पर्धा व पॅरा एशियन स्पर्धा या स्पर्धाकरिता रोख रकमेचे पारितोषिक देवून गौरवण्यात येते. २०१५-१६ व १६-

१७ या वर्षामध्ये अनुक्रमे ३४ व १५ खेळाडू-मार्गदर्शकांना गौरवण्यात आले.

तालीम-कुस्ती केंद्रांचा विकास- कुस्तीच्या तंत्रात झालेले बदल लक्षात घेऊन आखाडा-तालमीचे आधुनिकीकरण केले जात आहे. जुन्या तालमीची दुरुस्ती/नूतनीकरण करण्यास अंदाजित खर्चाच्या ७५ टक्के किंवा कमाल रुपये ७ लक्ष इतके अर्थसाहाय्य दिले जाते.

शिक्षकांसाठी प्रशिक्षण शिबिरांचे आयोजन- तालुका, जिल्हा, विभाग व राज्यस्तरावर क्रीडा शिक्षकांच्या ज्ञानात भर पडावी व वेळोवेळी क्रीडा क्षेत्रात होणारे बदल अवगत होण्यासाठी १० दिवसांचे राज्यस्तरावर मास्टर्स ट्रेनर व जिल्हास्तरीय शिक्षकांसाठी प्रशिक्षण शिबिरांचे आयोजन करण्यात येते.

क्रीडा प्रशिक्षण शिबिर- क्रीडा संस्कृतीचे संवर्धन, प्रचार, प्रसार व जोपासना करण्यासाठी व प्रतिभावंत खेळाडू तयार करण्यासाठी पुरुष व महिला गटातील संबंधित अधिकृत संघटनेचे खेळाडू तसेच शालेय १७ व १९ या गटातील मुले व मुली खेळाडूंना प्रशिक्षण दिले जाते.

क्रीडा सुविधांचे सर्वेक्षण - राज्य शासन, स्थानिक स्वराज्य संस्था तसेच खाजगी संस्थामार्फत विकसित करण्यात आलेल्या क्रीडा सुविधांची माहिती संकलित केली जाते. सर्वसामान्य जनतेस व खेळाडूंना सुविधा उपलब्ध व्हावी. तसेच जिथे क्रीडा सुविधा उपलब्ध नाहीत, तेथे नव्याने क्रीडा सुविधा उपलब्ध करणे या उद्देशाने क्रीडा विभागामार्फत या सुविधांचे सर्वेक्षण करण्यात येते.

माध्यमिक शाळा - कनिष्ठ महाविद्यालयांना खेळांसाठी प्रोत्साहनात्मक अनुदान-तालुका, जिल्हास्तरीय शालेय क्रीडा स्पर्धेत जास्तीत जास्त शाळांच्या मुला/मुलींचा सहभाग होण्याच्या दृष्टिकोनातून शाळांना प्रोत्साहन अनुदान दिले जाते.

जिल्हा क्रीडा प्रशिक्षण केंद्र- प्रत्येक तालुका, जिल्हा व

राज्यस्तरावर क्रीडा प्रशिक्षण केंद्राची स्थापना करून क्रीडापटूंच्या क्रीडा गुणांना वाव देण्याबरोबरच प्रत्येक जिल्ह्यात प्रशिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध करून देणे, क्रीडा शिक्षक-प्रशिक्षक-मार्गदर्शकांसाठी चर्चासत्र, परिसंवाद, कार्यशाळांचे आयोजन या केंद्रामार्फत केले जाते.

क्रीडा सुविधानिर्मितीसाठी आर्थिक साहाय्य- खासगी अथवा शासकीय मान्यताप्राप्त शाळा, महाविद्यालये, व्यावसायिक अभ्यासक्रमांची महाविद्यालये, विविध नोंदणीकृत सामाजिक संस्था, व्यायाम संस्था, क्रीडा, युवक मंडळे आदींना क्रीडा सुविधा निर्मिती अथवा क्रीडा साहित्यासाठी आर्थिक साहाय्य दिले जाते.

आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेतील खेळाडूंना प्रशिक्षण व आर्थिक साहाय्य - राज्यातील खेळाडूंनी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर दर्जेदार कामगिरीकरिता तंत्रशुद्ध प्रशिक्षण, खेळाडूंच्या दर्जात सुधारणा, पायाभूत सुविधा आदींसाठी खेळाडूंना आर्थिक साहाय्य दिले जाते. या योजनेसाठी ऑलिम्पिक गेम्स, विश्व अजिंक्यपद, एशियनगेम्स, राष्ट्रकूल, युवा राष्ट्रकूल, एशियन चॅम्पियनशीप, युथ ऑलिम्पिक/ज्युनियर एशियन/विश्व, अजिंक्यपद स्पर्धा, शालेय आशियाई/जागतिक स्पर्धा, पॅरा ऑलिम्पिक, एशियन कप, वर्ल्ड कप या अधिकृत स्पर्धा म्हणून गणल्या जातात.

जिल्हा व विभागीय क्रीडासंकुले- खेळाच्या अत्याधुनिक सुविधा राज्यात निर्माण करण्यासाठी खुले प्रेक्षागृह, जलतरण तलाव, विविध खेळांची मैदाने आदींनी सुसज्ज विभागीय व जिल्हा क्रीडासंकुल योजना कार्यन्वित आहे.

तालुका क्रीडासंकुले- सर्व मूलभूत क्रीडा सुविधा एकाच ठिकाणी उपलब्ध करून देण्यासाठी तालुका क्रीडासंकुल उभारण्यात येते.

महाराष्ट्र क्रीडा परिषद अनुदान योजना- संचालनालयाने मान्यता दिलेली क्रीडा मंडळे/ संघटना/स्थानिक स्तरावरील संस्था/जिल्हा क्रीडा परिषदांना निर्वाह, क्रीडा साहित्य खरेदी, अधिकृत राज्य/राष्ट्रीय/ आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांचे आयोजन व क्रीडांगण देखभाल दुरुस्ती याबाबींकरिता अनुदान दिले जाते.

अनिवासी क्रीडा प्रबोधिनीची स्थापना- क्रीडा नैपुण्य वाढीस लागण्यासाठी ८ ते १४ वयोगटातील विद्यार्थ्यांसाठी निवासी क्रीडा प्रबोधिनी आहे, मात्र काही विद्यार्थी शाळा सोडून येण्यास तयार नसल्याने अनिवासी क्रीडा प्रबोधिनीची संकल्पना राबविण्यात येत आहे.

राज्यस्तरीय व्हॉलीबॉल क्रीडा स्पर्धा- या स्पर्धेत १९ वर्षाखालील मुलामुलींना सहभागी होता येते.

एकलव्य खो-खो क्रीडा स्पर्धा

नावाजलेल्या कुस्तीगिरांना मानधन- कुस्तीची परंपरा जोपासण्यासाठी नामांकित पुरस्कार प्राप्त कुस्तीगिरांना दरमहा मानधन दिले जाते.

शासकीय नोकरीत ५ टक्के आरक्षण

खेळाडूंना खेळामध्ये प्राप्त होणाऱ्या संधी व शैक्षणिक अर्हता मिळवण्याचा कालावधी हा साधारणतः एकच असल्यामुळे या गुणवान खेळाडूंना दोन्ही आघाड्यांवर सारख्याच प्रमाणात लक्ष देता येणे शक्य नसते. त्यामुळे शैक्षणिक क्षेत्रात त्यांची पीछेहाट होते. त्यामुळे नोकरी व्यवसाय स्पर्धेत ते अन्य विद्यार्थ्यांशी स्पर्धा करू शकत नाहीत. ही बाब विचारात घेऊन विविध शासकीय विभाग, महामंडळ, स्थानिक प्राधिकरण मध्ये नोकरीसाठी या पदक विजेत्या गुणवत्ता प्राप्त खेळाडूंकरिता ५ टक्के आरक्षण ठेवण्यात येते.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील विशिष्ट क्रीडा स्पर्धांमध्ये पदके संपादित करणाऱ्या राज्यातील खेळाडूंना शासकीय सेवेत थेट नियुक्ती देण्यात येते.

शासकीय सेवेत थेट नियुक्ती

पॅराऑलिम्पिक क्रीडा स्पर्धा, एशियन पॅरा गेम्स स्पर्धा, कॉमनवेल्थ पॅरा गेम्स स्पर्धा, आशियाई पॅरा चॅम्पियन्सशिप स्पर्धा, ज्युनियर वर्ल्ड पॅराचॅम्पियनशिप स्पर्धा आदी विविध आंतरराष्ट्रीय राष्ट्रीय स्पर्धेत सर्वोत्तम कामगिरी बजावलेल्या अपंग खेळाडूंना शासकीय सेवेत नोकरीची संधी देण्यात आली.

सरावासाठी कार्यालय लवकर सोडण्यास परवानगी

अखिल भारतीय नागरी सेवा क्रीडा स्पर्धांच्या सरावासाठी संघात असलेल्या सचिवालय जिमखान्याशी संलग्न शासकीय खेळाडू कर्मचाऱ्यांना संबंधित खेळाच्या स्पर्धेसाठी कार्यालय लवकर सोडण्याची परवानगी देण्याबाबतचा धोरणात्मक निर्णय घेण्यात आला. क्रिकेट, फुटबॉल, कबड्डी, अॅथलेटिक्स या खेळांच्या स्पर्धेमध्ये सहभागी होणाऱ्या खेळाडूंना स्पर्धेच्या तयारीसाठी ठरावीक वेळ सवलत देण्याचा निर्णय घेण्यात आला.

क्रीडा सुविधा निर्मितीसाठी आर्थिक साहाय्य

क्रीडा सुविधा निर्मितीस व क्रीडा साहित्यासाठी अनुदान देण्यासाठी १ मार्च, २०१४ च्या शासन निर्णयान्वये आर्थिक साहाय्य सुरू करण्यात आले.

क्रीडा पुरस्कार - ■ शिवछत्रपती राज्य क्रीडा जीवन गौरव पुरस्कार ■ शिवछत्रपती राज्य क्रीडा पुरस्कार (खेळाडू व कार्यकर्ते) ■ उत्कृष्ट क्रीडा मार्गदर्शक पुरस्कार ■ एकलव्य क्रीडा पुरस्कार ■ जिजामाता क्रीडा पुरस्कार ■ विशेष पुरस्कार

विभागीय संपर्क अधिकारी

केंद्राच्या योजना

देशात क्रीडा संस्कृतीचा विस्तार करण्यासाठी केंद्रीय युवक कल्याण व क्रीडा मंत्रालय कार्यरत आहे. या मंत्रालयामार्फत खेळ आणि खेळाडू यांच्यासाठी वेगवेगळ्या योजनांची अंमलबजावणी देशात प्रभावीपणे करण्यात येत आहे.

रितेश मोतीरामजी भुयार

पटियाला येथे राष्ट्रीय क्रीडा प्रशिक्षण केंद्र

देशात उच्च दर्जाचे क्रीडा प्रशिक्षक तयार करण्याच्या उद्देशाने पंजाब राज्यातील पटियाला येथे भारतीय क्रीडा प्राधिकरणात राष्ट्रीय क्रीडा प्रशिक्षण केंद्राची स्थापना करण्यात आली आहे. क्रीडा प्रशिक्षण क्षेत्रात सुधारणा घडवून योग्य व सक्षम प्रशिक्षकांची साखळी निर्माण करण्यासाठी हे केंद्र कार्यरत आहे. खेळाडूंना योग्य प्रशिक्षण दिले जाते. खेळाच्या तांत्रिक बाबी सक्षम करण्यासाठी योजना तयार करणे व यासंबंधी कौशल्य विकसित करण्यासाठी या ठिकाणी संशोधन करण्यात येते. या केंद्राकरिता २०१७ ते २०२० या कालावधीसाठी ८१ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे.

राष्ट्रीय क्रीडा विज्ञान व संशोधन केंद्र

क्रीडा क्षेत्रातील उच्चस्तरीय संशोधन, शिक्षण आणि नावीन्यपूर्ण प्रयोगांना प्रोत्साहन देण्यासाठी या केंद्राची पटियाला येथे स्थापना करण्यात आली. क्रीडा मंत्रालयाच्यावतीने निवड करण्यात आलेल्या देशातील ६ क्रीडा विद्यापीठ व संस्था (राष्ट्रीय पोषण संस्था-हैदराबाद, लक्ष्मीबाई राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण संस्था-ग्वाल्हेर, गुरुनानक देव विद्यापीठ-अमृतसर, राजस्थान केंद्रीय विद्यापीठ-अजमेर, कोलकाता विद्यापीठ-कोलकाता, अन्नामलाई विद्यापीठ-अन्नामलाई,) आणि क्रीडा विज्ञान विभागाला सहायता प्रदान करण्यात येते. केंद्रीय क्रीडा मंत्रालयाच्या वतीने निवड करण्यात आलेल्या देशातील ४ वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये (वर्धमान महावीर वैद्यकीय महाविद्यालय व सफदरजंग हॉस्पिटल-नवी दिल्ली, किंग जॉर्ज

वैद्यकीय विद्यापीठ-लखनऊ, पंडित भगवत दयाल शर्मा आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ-रोहतक आणि बेंगळूरु वैद्यकीय महाविद्यालय-बेंगळूरु) क्रीडा औषधी विभागास सहायता करण्यात येते. या केंद्राकरिता २०१७ ते २०२० या कालावधीसाठी १०७ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे.

लक्ष्मीबाई राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण संस्था, झांसी

सर्वोत्कृष्ट शारीरिक शिक्षक तयार करणे, शारीरिक शिक्षण क्षेत्रात वैविध्यपूर्ण संशोधन करणे, देशातील क्रीडा संस्थांना उत्तमोत्तम शारीरिक शिक्षक उपलब्ध करून देणे, शारीरिक शिक्षणाचा प्रसार करणे आदी उद्देशाने मध्य प्रदेशातील झांसी येथे लक्ष्मीबाई राष्ट्रीय शारीरिक

शिक्षण संस्थेची स्थापना केंद्र शासनाच्यावतीने १९५७ मध्ये करण्यात आली. वर्ष १९९५ मध्ये या संस्थेला अभिमत विद्यापीठाचा दर्जा प्राप्त झाला. या संस्थेत बीपीएड, एमपीएड, योगा शास्त्रात पदव्युत्तर शिक्षण, फिटनेस व्यवस्थापन, क्रीडा व्यवस्थापन, क्रीडा पत्रकारिता, योग शिक्षण आणि क्रीडा प्रशिक्षणामध्ये एक वर्षाचा पदव्युत्तर डिप्लोमा कार्स चालवला जातो. सेवारत सैनिक, बॉस्केटबॉलपटू, फुटबॉलपटू, हॉलीबॉलपटू यांच्याकरिता एक वर्षाचा क्रीडा प्रशिक्षण डिप्लोमा चालवण्यात येतो.

खेळाडूंकरीता निवृत्तिवेतन योजना

ऑलिम्पिक व पॅरालिम्पिक स्पर्धांतील पदक विजेते खेळाडूंना मासिक २० हजार रुपयांचे निवृत्तिवेतन देण्यात येते. तसेच विश्वचषक स्पर्धेत सुवर्णपदक किंवा वर्ल्ड चॅम्पियनशिपमध्ये आशियाई क्रीडा स्पर्धांतील पदक विजेत्या खेळाडूंना मासिक १४ हजार रुपयांची निवृत्तिवेतन देण्यात येते. आशियाई क्रीडा स्पर्धा, कॉमनवेल्थ व पॅरा आशिया क्रीडा स्पर्धांतील सुवर्णपदक विजेत्या खेळाडूंना मासिक १४ हजार रुपये निवृत्तिवेतन देण्यात येते. आशियाई क्रीडा स्पर्धा, कॉमनवेल्थ व पॅरा आशिया क्रीडा स्पर्धांतील रजत पदक व कांस्य पदक विजेत्या खेळाडूंना मासिक १२ हजार रुपये निवृत्तिवेतन देण्यात येते.

खेलो इंडिया: महाराष्ट्राला १३ कोटी

देशात खेळो इंडिया शालेय क्रीडा स्पर्धांच्या आयोजनासाठी केंद्रीय क्रीडा मंत्रालयाने वर्ष २०१६-१७ मध्ये शहरी क्रीडा पायाभूत सुविधा योजनेंतर्गत देशातील १५ प्रकल्पांना मंजूरी दिली. यात

संग्रहीत छायाचित्र

महाराष्ट्रातील पुणे येथील सैन्यदलाच्या वैद्यकीय महाविद्यालयातील सिंथेटिक ट्रॅकच्या निर्मितीकरिता १ कोटींचा निधी मंजूर करण्यात आला.

औरंगाबाद येथील प्रकल्पाला निधी मंजूर झाला. खेलो इंडिया शालेय क्रीडा स्पर्धेच्या आयोजनासाठी केंद्रीय क्रीडा मंत्रालयाने वर्ष २०१७ मध्ये औरंगाबाद येथील राष्ट्रीय क्रीडा प्राधिकरणाच्या पश्चिम केंद्रातील जलतरण तलावाच्या बांधकामासाठी ५ कोटींचा निधी मंजूर केला.

वर्ष २०१७-१८ मध्ये शहरी क्रीडा पायाभूत सुविधा योजनेंतर्गत देशातील १९ प्रकल्पांना मंजुरी दिली. यात महाराष्ट्रातील दोन प्रकल्पांचा समावेश होता. पुणे येथील सैन्य दलाच्या वैद्यकीय महाविद्यालयातील सिंथेटिक ट्रॅकच्या निर्मितीकरिता १ कोटींचा निधी मंजूर करण्यात आला. नाशिक महानगर पालिकेच्या इनडोअर हॉल निर्मितीकरिता ३ कोटींचा निधी मंजूर करण्यात आला. खेलो इंडिया कार्यक्रमांतर्गत २०१७-१८ मध्ये शहरी क्रीडा पायाभूत सुविधा योजनेंतर्गत देशातील ६९ प्रकल्पांना मंजुरी दिली. यात मुंबई येथील राष्ट्रीय क्रीडा प्राधिकरणाच्या बहुउद्देशीय इनडोअर हॉलच्या बांधकामासाठी ३ कोटींच्या निधीला मंजुरी देण्यात आली.

भारतात १९८२ मधील ९व्या आशिया क्रीडा स्पर्धेदरम्यान केंद्र शासनाच्या युवक कार्य आणि क्रीडा विभागाची स्थापना झाली. १९८५ मध्ये आयोजित आंतरराष्ट्रीय युवा वर्षाच्या निमित्ताने हे नाव ठेवण्यात आले. २७ मे २००० मध्ये या विभागाचे रूपांतर केंद्रीय युवक कार्य आणि क्रीडा मंत्रालयात झाले. ३० एप्रिल २००८ मध्ये या मंत्रालयाचे विभाजन करून युवक कार्य आणि क्रीडा विभाग असे दोन विभाग पडले.

क्रीडा क्षेत्रातील पायाभूत सुविधांची निर्मिती आणि राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर विविध स्पर्धांमध्ये खेळाडूंनी उत्कृष्ट प्रदर्शन करावे यासाठी त्यांना सतत मार्गदर्शन व प्रोत्साहन देण्याचे कार्य हा

विभाग करतो.

क्रीडा विद्यापीठ मणिपूर

भारतात क्रीडा शिक्षणातील सर्वोच्च संस्था म्हणून गौरव असलेल्या मणिपूर क्रीडा विद्यापीठाचे यावर्षीच १६ मार्च २०१८ रोजी प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते उद्घाटन झाले. देशात क्रीडा शिक्षणाला चालना देण्याच्या उद्देशाने केंद्रीय युवक कल्याण व क्रीडा मंत्रालयांतर्गत इंफाळ येथील खुमन लम्पक स्पोर्ट कॉम्प्लेक्स या तात्पुरत्या जागी हे विद्यापीठ कार्यरत आहे. या विद्यापीठाच्या माध्यमातून क्रीडा विज्ञान, क्रीडा तंत्रज्ञान, व्यवस्थापन आणि प्रशिक्षण याविषयी शिक्षणाच्या शाखा उघडण्यात आल्या आहेत व याविषयी व्यापक कार्यक्रम चालवण्यात येत आहे. जागतिक स्तरावर क्रीडा क्षेत्रात होत असलेले नावीन्यपूर्ण उपक्रम व महत्त्वपूर्ण घटकांचा अभ्यास करून या विद्यापीठात निवडक क्रीडाप्रकारांसाठी खास प्रशिक्षण केंद्र सुरू करण्यात येणार आहेत. या संदर्भात केंद्रीय युवक कल्याण व क्रीडा मंत्रालयाने कॅनबरा व व्हिक्टोरिया विद्यापीठासोबत एप्रिल २०१७ मध्ये सामंजस्य करारही केला आहे.

क्रीडा क्षेत्र मदत योजना

क्रीडा क्षेत्राचा विस्तार करण्यासाठी व यास प्रोत्साहन देण्यासाठी क्रीडाक्षेत्र मदत योजना चालवण्यात येते. या योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी राष्ट्रीय क्रीडा प्राधिकरण ही नोडल संस्था म्हणून कार्य करते. या माध्यमातून देशांतर्गत क्रीडा आयोजनाला आर्थिक मदत करण्यात येते. आंतरराष्ट्रीय क्रीडा आयोजनातही सहभाग घेऊन मदत करण्यात येते.

याच योजनेच्या माध्यमातून राष्ट्रीय क्रीडा विकास निधीच्या 'टारगेट ऑलिम्पिक पोडियम' या विशेष कार्यक्रमास साहाय्य म्हणून ऑलिम्पिक क्रीडा स्पर्धा, आशियाई क्रीडा स्पर्धा, कॉमनवेल्थ गेम आणि वर्ल्ड चॅम्पीयनशिपमध्ये सहभागी होणाऱ्या खेळाडूंना प्रशिक्षण देण्यात येते. 'खेलो इंडिया' या महत्त्वाकांक्षी कार्यक्रमास आर्थिक साहाय्य व शिष्यवृत्तीही प्रदान करण्यात येते.

मनुष्यबळ विकास कार्यक्रम

या कार्यक्रमांतर्गत तीन महिन्यांच्या अल्प कालावधीसाठी क्रीडाविषयक विशिष्ट अभ्यासासाठी शिष्यवृत्ती आणि क्रीडाविषयक पदव्युत्तर अभ्यासाकरिता दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी शिष्यवृत्ती प्रदान करण्यात येते. क्रीडा क्षेत्रातील ज्ञानाची देवाणघेवाण करण्यासाठी राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आयोजित होणारे चर्चासत्र, परिसंवाद, कार्यशाळांसाठी आर्थिक मदत पुरवण्यात येते.

फेलोशिप कार्यक्रम

क्रीडा क्षेत्रासाठी पूरक अशा जैवयांत्रिकी, क्रीडा पोषण, मानवी मन व बुद्धी, व्यायाम आणि शरीरक्रिया विज्ञान, सामान्य सिद्धान्त

आणि प्रशिक्षण पद्धती, क्रीडा औषधी, खेळांचे समाजशास्त्र, क्रीडा व्यवस्थापन, क्रीडा कायदे आदी विषयांमध्ये प्रशिक्षण घेण्यासाठी किंवा अभ्यास करण्यासाठी अद्ययावत भारतात व परदेशात अल्पकालावधी (तीन महिने) आणि दीर्घ कालावधीसाठी (दोन वर्ष) फेलोशिप दिली जाते.

पुरस्कार आणि सन्मान

भारत सरकारच्या क्रीडा मंत्रालयाच्यावतीने देशातील श्रेष्ठ क्रीडापटू आणि या क्रीडापटूंचे प्रशिक्षक यांचा सन्मान करण्यासाठी राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कार, अर्जुन पुरस्कार, द्रोणाचार्य, ध्यानचंद पुरस्कार, पुरस्कार हे पुरस्कार देण्यात येतात. राष्ट्रपतींच्या हस्ते दरवर्षी २९ ऑगस्ट राष्ट्रीय क्रीडा दिनी हे पुरस्कार प्रदान करण्यात येतात.

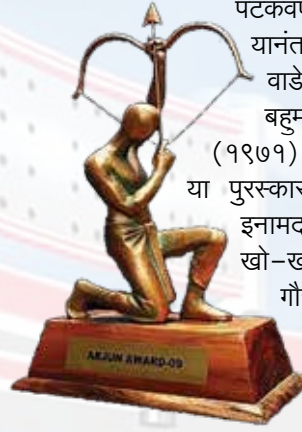
राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कार

क्रीडा क्षेत्रातील सर्वोच्च समजला जाणारा राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कारावर महाराष्ट्रातील मान्यवर क्रीडापटूंनी आपली मोहर उमटवली आहे. यात भारतरत्न मास्टर ब्लास्टर क्रिकेटपटू सचिन तेंडुलकर (१९९७-९८), हॉकी खेळाडू धनराज पिल्ले (१९९९-२०००) आणि नेमबाज अंजली भागवत-पाठक (२००२) या नामवंतांचा समावेश आहे. केंद्रीय युवक कल्याण व क्रीडा मंत्रालयाच्यावतीने वर्ष १९९१ पासून हा पुरस्कार प्रदान करण्यात येतो. आतापर्यंत देशातील विविध खेळांतील सर्वोच्च कामगिरीसाठी एकूण ३६ खेळाडूंना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. ७.५ लाख रुपये मानचिन्ह आणि प्रशस्तिपत्र असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

अर्जुन पुरस्कार विजेते महाराष्ट्रीय खेळाडू

अर्जुन पुरस्कार हा केंद्रशासनाच्या वतीने क्रीडा क्षेत्रातील योगदानासाठी देण्यात येणारा सर्वात जुना व मानाचा पुरस्कार आहे. वर्ष १९६१ मध्ये या पुरस्काराची सुरुवात झाली पहिल्याच वर्षी बॅडमिंटनपटू नंदू नाटेकर यांनी या पुरस्कारावर आपले नाव कोरले. कुस्ती, खो-खो, कबड्डी, बॅडमिंटन क्रिकेट, बुद्धिबळआदी क्षेत्रात भारताला नावलौकिक मिळवून देणाऱ्या महाराष्ट्रीयन खेळाडूंनी हा बहुमान मिळवला आहे.

कुस्तीपटू हिंदकेसरी गणपतराव आंदळकर (१९६३) हे हा पुरस्कार प्राप्त करणारे पहिले महाराष्ट्रीय कुस्तीपटू ठरले, क्रिकेटपटू विजय मांजरेकर (१९६५) या महाराष्ट्रीय क्रिकेटपटूने अर्जुन पुरस्कार

पटकवण्याचा पहिला मान मिळवला आहे. यानंतर चंदू बोर्डे (१९६६) आणि अजित वाडेकर (१९६७) या क्रिकेटपटूंना हा बहुमान मिळाला आहे. अचला देवरा (१९७१) यांना खो-खो खेळातील योगदानासाठी या पुरस्काराने गौरवण्यात आले. यानंतर श्रीरंग इनामदार आणि उषा नगरकर (१९७५) या खो-खो खेळाडूंना या मानाच्या पुरस्काराने गौरवण्यात आले.

क्रिकेटपटू सुनील गावसकर (१९७५) यांनाही या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. खो-खो खेळाडू शेखर धारवाडकर (१९७६), कबड्डी खेळाडू शकुंतला खटावकर (१९७८-७९), खो-खो खेळाडू हेंमत टाकळकर (१९८१) क्रिकेट पटू दिलीप वेंगसकर (१९८२) महिला क्रिकेटपटू डायना एड्लजी (१९८३) महिला खो-खो खेळाडू वीणा परब (१९८३) बुद्धिबळ खेळाडू पी.एम.ठिपसे (१९८४) खो-खो खेळाडू एस.बी.कुलकर्णी (१९८५) महिला क्रिकेटपटू सुरेखा कुलकर्णी (१९८५) साहसी क्रीडा प्रकारात, आरती प्रधान (१९८६), धावपटू वंदना शानभाग (१९८७), बुद्धिबळ खेळाडू, अनुपमा गोखले (१९९०), भारत्तोलन क्रीडा प्रकारात छाया अडक (१९९१), क्रिकेटपटू किरण मोरे (१९९३), कबड्डीपटू अशोक शिंदे (१९९४), क्रिकेटपटू सचिन तेंडुलकर (१९९४), हॉकीपटू धनराज पिल्ले (१९९५), टेनिसपटू गौरव नाटेकर (१९९६), कबड्डीपटू निता ददवे (१९९६) कुस्ती मल्ल काका पवार (१९९८), नेमबाज अंजली वेदपाठक (२०००), नेमबाज दीपाली देशपांडे (२००४), स्नूकर प्रकारात अनुजा ठाकूर (२००५), बॅडमिंटनपटू अपर्णा पोपट (२००५), धनुर्विद्येमध्ये जयंत तालुकदार (२००६), कबड्डीपटू पंकज शिरसाठ (२००९), जलतरणपटू प्रशांत करमरकर (२०११), जलतरणपटू वीरधवल खाडे (२०११), कबड्डीपटू तेजस्विनी सावंत (२०११), क्रिकेटपटू झहिर खान (२०११), धावपटू कविता राऊत (२०१२), कबड्डीपटू अभिलाषा म्हात्रे (२०१५), क्रिकेटपटू रोहित शर्मा (२०१५), क्रिकेटपटू अजिंक्य रहाणे (२०१६), धावपटू ललिता बाबर (२०१६) आणि महिला क्रिकेटपटू स्मृती मनधाना व नेमबाज राही सरनोबत यांना प्रदान करण्यात आला.

आतापर्यंत देशातील विविध खेळांतील कामगिरीसाठी एकूण ८५३ खेळाडूंना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. ५ लाख रुपये मानचिन्ह आणि प्रशस्तिपत्र असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

द्रोणाचार्य पुरस्कार

क्रीडा क्षेत्रातील प्रशिक्षकांच्या उल्लेखनीय कामगिरीसाठी द्रोणाचार्य पुरस्कार देण्यात येतो. वर्ष १९८५ पासून या पुरस्काराला सुरुवात

झाली असून आतापर्यंत विविध खेळांतील एकूण ११० प्रशिक्षकांना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. वर्ष १९८५ मध्ये कुस्ती प्रशिक्षक भालचंद्र भागवत या मराठी प्रशिक्षकाने सर्वप्रथम हा मान मिळवला. बुद्धिबळ प्रशिक्षक रघुनंदन गोखले (१९८६) यांना सन्मानित करण्यात आले. क्रिकेट प्रशिक्षक रमाकांत आचरेकर (१९९०) यांना या पुरस्काराने गौरवण्यात आले. खो-खो खेळाचे प्रशिक्षक गोपाल फडके (२०००) यांना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. ५ लाख रुपये मानचिन्ह आणि प्रशस्तीपत्र असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

ध्यानचंद पुरस्कार

क्रीडा क्षेत्रातील योगदान व खेळाला प्रोत्साहन व क्रीडा क्षेत्रातील दीर्घ कारकिर्दीसाठी ध्यानचंद पुरस्कार प्रदान करण्यात येतो. राज्यातील तीन कुस्तीपटूंना हा पुरस्कार मिळाला आहे. कुस्तीपटू मारुती माने यांना कुस्तीतील महत्त्वपूर्ण योगदानासाठी वर्ष २००५ मध्ये हा पुरस्कार मिळाला. हा बहुमान मिळवणारे ते पहिले महाराष्ट्रीयन ठरले. यानंतर कुस्तीपटू हरिश्चंद्र बिराजदार (२००६) रोईंग खेळातील योगदानासाठी प्रसिद्ध रोयर राजेंद्र शेलके आणि या वर्षी (२०१८) हिंदू केसरी दत्तात्रय चौगुले यांना या मानाच्या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. वर्ष २००२ पासून या पुरस्कारास सुरुवात झाली. आतापर्यंत देशातील एकूण ५५ खेळाडूंना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. ५ लाख रुपये, मानचिन्ह आणि प्रशस्तीपत्र असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

उपसंपादक, महाराष्ट्र परिचय केंद्र, नवी दिल्ली

खेळाडूंना शासनमार्फत अनेक योजना राबवण्यात येतात. त्याचा लाभ खेळाडूंनी घ्यायला हवा. हा लाभ घेतल्यास खेळाडूंना प्रगतीच्या अनेक संधी उपलब्ध होऊ शकतात.

संधी साधा...

राजेंद्र पवार

केंद्र शासनाद्वारे राबवण्यात येणाऱ्या राजीव गांधी खेल अभियान, अर्बन स्पोर्ट्स इन्फ्रास्ट्रक्चर स्कीम व नॅशनल स्पोर्ट्स टॅलेन्ट सर्च या तीन स्वतंत्र योजनांचे एकत्रीकरण करून खेळो इंडिया - क्रीडा विकासासाठी राष्ट्रीय कार्यक्रम ही केंद्र पुरस्कृत योजना संपूर्ण देशात लागू केली. या योजनेच्या प्रमुख बाबी पुढीलप्रमाणे आहेत.

■ खेळाच्या मैदानांचा (क्रीडांगण) विकास ■ सामूहिक (क्रीडा शिक्षकांचे) प्रशिक्षण कार्यक्रम. ■ राज्यस्तर खेळो इंडिया केंद्राची स्थापना. ■ वार्षिक खेळाच्या स्पर्धा. ■ प्रतिभावंत खेळाडूंचा शोध आणि विकास (शिष्यवृत्ती) ■ खेळाच्या पायाभूत सुविधांचा वापर आणि निर्मिती /सुधारणा. ■ क्रीडा अकादमीसाठी साहाय्य. ■ ग्रामीण आणि देशी खेळांना प्रोत्साहन, स्पर्धा ■ शाळेतील मुलांची शारीरिक तंदुरुस्ती (तपासणी व मापदंड). ■ महिलांसाठी खेळ, स्पर्धा ■ दिव्यांग लोकांमध्ये खेळाच्या सुविधा व स्पर्धा. ■ शांती आणि विकासासाठी खेळ.

या योजनांपैकी राज्यातील ग्रामीण भागातील उत्कृष्ट खेळाडू शोधण्यासाठी (Talent Search) व खेळाडूंची क्षमता तपासून त्यामध्ये वाढ करण्यासाठी 'खेळो इंडिया यूथ गेम्स'चे आयोजन केंद्र शासन २०१७-१८ पासून करित आहे.

क्रीडा स्पर्धा

पहिल्या खेळो इंडिया स्कूल गेम्स राष्ट्रीय क्रीडास्पर्धांचे आयोजन २०१८ मध्ये नवी दिल्ली येथे करण्यात आले. यामध्ये १७ वर्षांखालील मुले/मुली या वयोगटासाठी १६ खेळांच्या राष्ट्रीय स्तरावरील स्पर्धा आयोजन करण्यात आले.

पहिल्या खेळो इंडिया उपक्रमात ■ आर्चरी ■ बॉक्सिंग ■ ज्यूडो ■ जिम्नॅस्टिक्स ■ जलतरण ■ वेटलिफ्टिंग ■ कुस्ती ■ अॅथलेटिक्स ■ बॅडमिंटन ■ रायफल शूटिंग ■ कबड्डी ■ खो-खो ■ बास्केटबॉल ■ हॉकी ■ फुटबॉल ■ व्हॉलीबॉल या खेळांचा समावेश होता.

या स्पर्धेमधून एकूण १००० प्रतिभावान खेळाडूंची निवड करण्यात आली. या खेळाडूंना ५ लाख रुपये इतकी शिष्यवृत्ती प्रतिवर्षी आठ वर्षांकरिता दिली जाईल. या योजनेमधून दरवर्षी स्पर्धेमधून नवीन खेळाडू निवडण्यात येतील. या स्पर्धेत महाराष्ट्राचे एकूण ३९७ खेळाडू १३ खेळप्रकारांमध्ये सहभागी झाले होते. पदक तालिकेमध्ये राज्याने एकूण ३६ सुवर्ण, ३२ रौप्य, ४३ कांस्य अशा एकूण १११ पदकांसह द्वितीय स्थान प्राप्त केले. देशात जास्तीत जास्त पदक कमविणाऱ्या राज्यामध्ये महाराष्ट्राचा प्रथम क्रमांक लागला.

खेळाडूंना आवाहन

खेलो इंडिया यूथ गेम्स २०१९ चे आयोजन महाराष्ट्रात बालेवाडी, पुणे येथे असलेल्या शिवछत्रपती क्रीडासंकुलात ९ ते २१ जानेवारी, २०१९ या कालावधीत करण्यात येणार आहे. या वर्षी १८ खेळ अंतर्भूत करण्यात आले असून १७ वर्षांखालील खेळाडू व २१ वर्षांखालील खेळाडू अशा २ गटांत स्पर्धा होणार आहेत. यंदा टेबल टेनिस व लॉन टेनिस या दोन खेळांचा नव्याने समावेश करण्यात आला आहे. या स्पर्धा या वर्षी महाराष्ट्रात होत असल्याने त्यामुळे देशातील उत्कृष्ट खेळाडूंची कौशल्ये पाहण्याची संधी राज्यातील नवोदित खेळाडूंना मिळणार आहे.

क्रीडा प्रशिक्षण

राज्यातून जास्तीत जास्त आंतरराष्ट्रीय कीर्तीचे खेळाडू तयार व्हावेत यासाठी नेमलेल्या उच्चस्तरीय तज्ज्ञ समितीच्या शिफारशीनुसार राज्यातील खेळ परंपरा, उपलब्ध क्रीडा सुविधा व त्या त्या जिल्ह्यातील मोठ्या प्रमाणात खेळले जाणारे खेळ यांचा सारासार विचार करून राज्यात पुणे, कोल्हापूर, नाशिक, ठाणे, अमरावती, नागपूर, गडचिरोली, अकोला, औरंगाबाद, प्रवरानगर (जि. अहमदनगर), सांगली अशा ११ ठिकाणी क्रीडा प्रबोधिनी स्थापन करण्यात आल्या आहेत. या सर्व प्रबोधिनींवर देखरेख ठेवणारी तसेच उच्चतम दर्जाचे क्रीडा प्रशिक्षण देणारी एक मध्यवर्ती क्रीडा संस्था शिवछत्रपती क्रीडानगरी, पुणे येथे कार्यरत आहे.

क्रीडा प्रबोधिनी प्रवेशाकरिता तीन प्रकारे खेळाडूंची निवड केली जाते. ■ बॅटरी ऑफ टेस्ट- महाराष्ट्रातील ८ ते १४ वयोगटातील मुला-मुलींसाठी क्रीडा नैपुण्य चाचण्यांचे आयोजन करून, वैद्यकीय तपासणी अहवालानुसार प्रशिक्षणार्थींची अंतिम प्रवेशासाठी निवड करण्यात येते. ■ त्या त्या खेळनिहाय निवड कौशल्य चाचणीद्वारे करण्यात येते. ■ राज्यस्तरावर प्राविण्य प्राप्त करणारे व राष्ट्रीय स्पर्धेत सहभागी झालेल्या १७ वर्षांखालील खेळाडूंची चाचणीद्वारे प्रशिक्षणासाठी सरळ निवड करण्यात येते.

अशा निवड झालेल्या खेळाडूंना संबंधित खेळाच्या प्रशिक्षणासाठी प्रवेश देण्यात येतो. त्यांना संबंधित खेळाचे किट, विशेष प्रशिक्षणासह निवास, भोजन व शालेय शिक्षणाची सुविधा शासनाच्या खर्चाने उपलब्ध करून दिली जाते.

सध्या या प्रशिक्षण केंद्रात अॅथलेटिक्स, जलतरण, ज्यूडो, जिम्नॅस्टिक, हॉकी, शूटिंग, फुटबॉल, सायकलिंग, टेबल टेनिस, वेटलिफ्टिंग, कुस्ती, बॅडमिंटन, बॉक्सिंग, आर्चरी, हँडबॉल या खेळांचे प्रशिक्षण देण्यात येते.

या क्रीडा प्रकारांमध्ये २०१८-१९ या वर्षात ४२७ विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्यात आला. त्यांना संबंधित क्रीडा प्रकारातील मार्गदर्शकामार्फत सकाळी व संध्याकाळी ३-३ तास प्रशिक्षण देण्यात येते. त्यामध्ये त्यांची शारीरिक क्षमता वाढवण्यासाठी व खेळातील कौशल्य प्राप्त करून घेण्यासाठी प्रशिक्षण देण्यात येते. याशिवाय त्या त्या शहरातील खेळाडूंना अनिवासी प्रशिक्षणसुद्धा देण्याची व्यवस्था

मागणीनुसार संबंधित क्रीडा प्रबोधिनीमध्ये करण्यात येते. राज्यातील प्रतिभावंत खेळाडूंना विभाग, जिल्हा, तालुका स्तरावर उपलब्ध असलेल्या क्रीडा सुविधा अत्यंत अल्प शुल्क आकारून उपलब्ध करून देण्यात येतात.

आंतरराष्ट्रीय पातळीवर क्रीडा प्रबोधिनीमधील खेळाडूंनी शूटिंग, अॅथलेटिक्स, सायकलिंग, फूटबॉल, हँडबॉल, जिम्नॅस्टिक, बॉक्सिंग, हॉकी, आर्चरी, वेटलिफ्टिंग, जलतरण व ज्यूडो या क्रीडा प्रकारांमध्ये उल्लेखनीय कामगिरी केली आहे. या प्रबोधिनीमधील १३० प्रशिक्षणार्थींनी आत्तापर्यंत २०१२-१३ पासून आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये २१ सुवर्ण, २२ रौप्य, ३३ कांस्य पदके मिळवली आहेत. अलीकडेच इंडोनेशियामध्ये झालेल्या स्पर्धेमध्ये राही सरनोबत या खेळाडूने शूटिंगमध्ये सुवर्णपदक जिंकले. सध्या ती उपजिल्हाधिकारी म्हणून शासकीय सेवेत कार्यरत आहे.

उपसचिव, क्रीडा विभाग

शिवछत्रपती क्रीडा संकुल, म्हाळुंगे- बालेवाडी, पुणे

खेलो इंडिया यूथ गेम्स, २०१९ या क्रीडा स्पर्धा आयोजनाची जबाबदारी राज्याकडे सोपवण्यात आली असल्याने, मागील २ महिन्यांपासून स्पर्धाविषयक तयारी करण्यात येत आहे. राज्य शासनाने यासाठी मंत्री शालेय शिक्षण, क्रीडा व युवक कल्याण यांचे अध्यक्षतेखाली समिती गठित केली आहे. तसेच विभागीय महसूल आयुक्त, पुणे विभाग, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली स्पर्धा सनियंत्रण समिती व उपसचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा यांचे अध्यक्षतेखाली स्पर्धा आयोजन समिती गठित केलेली आहे.

८ ते २० जानेवारी, २०१९ या कालावधीत संपन्न होणाऱ्या 'खेलो इंडिया' क्रीडा स्पर्धेमध्ये महाराष्ट्राच्या वतीने १८ क्रीडा प्रकारात (१७ वर्षे) मुले मुली व (२१ वर्षे) मुले मुली असे ७६९ खेळाडू, ७२ क्रीडा मार्गदर्शक तसेच व्यवस्थापक राज्याची कामगिरी उंचावण्यासाठी स्पर्धेपूर्वी १५ दिवसांच्या स्पर्धा प्रशिक्षण शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते.

९२ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन

यवतमाळ, दिनांक ११, १२, १३ जानेवारी २०१९

९२

भाषेच्या पाठीमागे समाज समर्थपणे उभा राहिल्यास, कोणतीही भाषा कोणतेही आव्हान समर्थपणे पेलू शकते, असा ठाम विश्वास यवतमाळ येथे होत असलेल्या साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्ष डॉ. अरुणाताई ढेरे यांनी व्यक्त केला आहे.

आव्हान आणि सामर्थ्य

डॉ. अरुणाताई ढेरे

मराठी भाषेत ज्ञानभाषा व व्यवहारभाषा अशा दोन्ही परंपरा आहेत. नव्या जागतिकीकरणामुळे मराठीप्रमाणेच जगभरातील भाषासमूहांपुढे आव्हाने उभी राहिली आहेत. ही आव्हाने पेलण्यासाठी तो समाज आपल्या भाषेच्या मागे किती समर्थपणे उभा राहतो, हे पाहणे महत्त्वाचे आहे.

भाषा ही संस्कृतीशी जोडलेली असते. सांस्कृतिक सपाटीकरण होत असताना तो तो भाषिक समाज जागरूकतेने जर आपल्या भाषेकडे पाहत असेल तर अडचणी येणार नाहीत. पूर्वी अनेक भाषा बोलणारे समूह एकत्र होते. आजही सीमावर्ती भागात दोन-तीन भाषा बोलणारे समूह आहेत.

परभाषेमुळे मराठी भाषेवर अन्याय हे टिकणारे सत्य नाही. आपली भाषा ही मातृभाषा म्हणून सांभाळणे, हे समर्थपणे करत आपण इतर संपर्कभाषा वापरू शकतो, हे जेव्हा मराठी समूहाला सर्वसाधारणपणे समजेल तेव्हा मराठीविषयी जागृती झाली असे म्हणता येईल.

साहित्यिकाची भूमिका

जे विचार आपण लिहितो, जी मूल्ये आपण मानतो, जे स्वातंत्र्य आपण लिहिताना घेतो, तीच आपली भूमिका असते. कोणत्याही वाङ्मयबाह्य कारणांनी बाधित होऊ न देता आणि नितळपणे जर मी माझे विचार मांडत असेन तर ते स्वातंत्र्य आपण घेतलेच पाहिजे. ती साहित्यिकाची गरज आहे आणि जबाबदारीही आहे. जे स्वातंत्र्य मुळातच आपलं स्वातंत्र्य असते, त्याला समाजाचा दबाव थांबवू शकत नाही.

कला ही गोष्टच अशी आहे, जी तुम्हाला मुक्त करते. तुम्ही जेव्हा कलेच्या प्रांतात प्रवेश करता तेव्हा बाकी सगळ्या बंधनांतून मुक्त होऊन तुम्ही एका वेगळ्या जगात जाता. जिथे तुमचे विचार, तुमच्या निष्ठा ज्या साहित्याच्या, समाजाच्या प्रति असतील किंवा तुमच्या स्वतःच्याही प्रति

डॉ. अरुणाताई ढेरे

असतील, त्यांचं सशक्त अभिव्यक्तीचं माध्यम आहे तुमचं साहित्य किंवा तुमची कला. तुमची अशी ठाम विचारसरणी असेल तर कुठल्याही प्रकारच्या दडपणाचा, घुसमटीचा विचार तुमच्या मनात येत नाही. तुम्ही त्याच्या पलीकडे जाऊ शकता इतकी ताकद, इतकं आत्मभान तुम्हाला येतं.

धर्म, जातकारणाबाबत भूमिका

मोठ्या व्यासपीठावरून, एक साहित्यिक म्हणून धर्म व जातकारणाविषयीची माझी भूमिका मी मांडणारच आहे. माझ्या

लेखनातून जे मी मांडत आले ते समग्रपणे मांडण्याची गरज आहे.

मुळात 'परंपरा' ही गोष्टच परिवर्तनशील आहे. नवे जग, नवे विचार, नवे प्रश्न यांच्या संदर्भात नव्या संचिताचा विचार करण्याची गरज आहे आणि तसं तुम्ही करावं, यासाठी प्रयत्नशील असणं आवश्यक आहे. त्या बदलाला विरोधी असणाऱ्या कालबाह्य गोष्टीच आपलं संचित म्हणून चुकीच्या पद्धतीने पुढे आणणाऱ्या माणसांना पुनर्विचार करायला लावून एका नव्या प्रवाहाकडे नेणे हे प्रत्येक जबाबदार, लिहित्या माणसाचे कर्तव्य आहे.

आकर्षित करणारी नवी तंत्रे

डिजिटल माध्यम हे नव्या अभिव्यक्तीचे साधन झालेलेच आहे. फक्त ते कशा प्रकारे वापरले जावे, त्याच्यातून तुम्ही काय देत आहात, भाषेविषयी कुतूहल जागृत करण्यासाठी, तिचा गौरव, प्रतिष्ठा वाढवण्यासाठी, नवी व्यासपीठे निर्माण करण्यासाठी जर डिजिटल माध्यमांचा उपयोग झाला तर, मराठीच्या बाबतीतही नव्या पिढीला उत्साह वाटेल.

माध्यमांना कमी लेखता येत नाही. आतापर्यंत साहित्यक्षेत्र हे मर्यादित होते. परंतु आता विविध माध्यमांद्वारे सर्वसामान्य माणूसही वेगवेगळ्या प्रकारे अभिव्यक्त होतो. अर्थात ह्याला अतिरेकाची, उधळपणाचीही दुसरी बाजू आहेच. पण ती सगळ्याच क्षेत्रांत दिसून येते. जेवढी कणसे येतात, तेवढीच धाटेही येतात, म्हणून कणसांचे महत्त्व कमी होत नाही. नवी पिढी सक्षमपणे लिहित आहे. त्यांच्यातूनच नवे साहित्यिक घडतील, जे दीर्घकाळ टिकणाऱ्या गंभीर साहित्याकडे वळतील.

साहित्यातील वेगवेगळे प्रवाह

साहित्यातील विविध प्रवाहांनी एकत्र येणे ही काळाची गरज आहे. अभिजनांपेक्षा कितीतरी मोठा भाग हा बहुजनांच्या साहित्याचा आहे. लोकसंस्कृती व अभिजात संस्कृतीचा समग्रपणे विचार होणे आवश्यक आहे.

मराठी ही अभिजात दर्जा असलेल्या भाषेच्या निकषात नक्कीच बसू शकते. कोणत्याही भाषेच्या अभिजातपणामध्ये तिच्या संचिताचा विचार हा प्रामुख्याने केला जातो. मराठीला दीड-दोन हजार वर्षांचा ज्ञात इतिहास आहे.

जेव्हा सर्वसामान्य माणूस मराठी भाषेला अभिजाततेचा दर्जा हवा असे म्हणतो, तेव्हा त्याची स्वतःची जबाबदारी तो कमी ओळखतो. मराठी शाळा बंद पडण्याचेही ते एक महत्त्वाचे कारण आहे. मराठी भाषा समर्थ व्हायची असेल तर मराठी माणूस समर्थ व्हावयास हवा. आपली भाषा घेऊन जगाच्या व्यवहारात उभे राहायला हवे. मातृभाषेतून व्यवहार करण्याकरता जी तीव्र इच्छाशक्ती हवी, अशा प्रकारचं वातावरण मराठीकरता महाराष्ट्रात नाही. शासनालाच सतत दोष देणेही योग्य नाही.

मराठीतील साहित्य परंपरा दीर्घ आहे. साहित्यिकाला सत्तानिरपेक्ष सामर्थ्य असतं हे इतिहास सांगतो.

साहित्यिक द्रष्टा असतो. परंतु समाज बदलण्याचं सामर्थ्य जे आपण संतवाङ्मयात पाहिलं, ते सामर्थ्य आपण बहुतेक गमावत आहोत. साहित्यिक हा समाजाचे नेतृत्व

करणारा होता हे आता दिसत नाही. ते गमावण्यामागे अनेक सामाजिक कारणे आहेत.

भारत देश कायमच खंडित राहिला आहे, हे इतिहास आपल्याला सांगतो. परंतु तरीही समाजातील मोठ्या समूहाला शब्द देऊन तो मानण्याची आपली परंपरा होती. त्या शब्दांमध्ये सामर्थ्य होते.

तो प्रभाव आता उणावला आहे. मोठे समूह अनेक छोट्या

समूहांमध्ये विभागले. प्रत्येकाच्या अस्मिता टोकदार झाल्या. साहित्यात समूहाचा आवाज उमटणं आणि तो सगळा समूह प्रभावित करण्याचं सामर्थ्य शब्दांत येणं, याकरता साहित्यिकाला हवा असलेला मोठा जीवनानुभव खंडित समाजामुळे मिळणे कमी झाले. आपल्याकडे साहित्यिक प्रतिभा मुबलक आहे. सर्जनशीलतेची गजबज दिसते आहे. ही सांस्कृतिक संवर्धनाची लक्षणे आहेत परंतु नव्या समूहांना कवेत घेऊन, मोठा आकार करणे आवश्यक आहे.

जीवनातील न्याय, समता, उदारता इ. कायमस्वरूपी मूल्यांवर विश्वास ठेवणारे साहित्य हे ८०च्या दशकापर्यंत दिसते. नव्वदोत्तरी साहित्यात जागतिकीकरण, चंगळवाद यांचे प्रतिबिंब दिसते. तसेच जगाच्या बाजारपेठेकडे गोंधळलेल्या दृष्टीने बघणारा, दिशाहीन माणूस दिसतो.

वाङ्मयीन राजकारण व वाङ्मयबाह्य घटकांचा दबाव, स्वतःलाच प्रस्थापित करण्याची प्रचंड स्पर्धा, बाहेरच्या लाभांचे प्रलोभन इत्यादी कारणांमुळे महाराष्ट्रात वैचारिक गोंधळाची स्थिती जास्त प्रमाणात आहे. साहित्यलेखन हे माझ्या आनंदाचे तळे आहे. त्याचे पाणी मी गढूळ होऊ देणार नाही, असे साहित्यिकाला वाटणे गरजेचे आहे.

संकलन :
वासंती वर्तक,
ज्येष्ठ निवेदिका

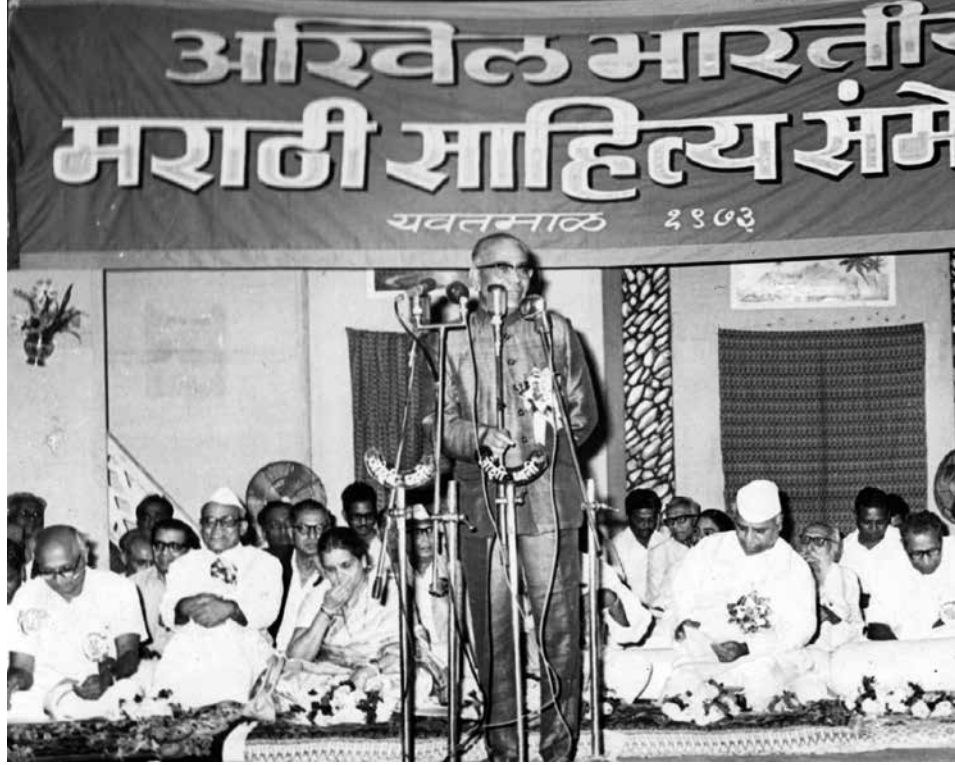
यवतमाळला यंदा अ.भा. मराठी साहित्य संमेलन होत आहे. यापूर्वी १९७३ च्या आक्टोबर महिन्यात तेथे संमेलन भरले होते. त्या संमेलनाचे अध्यक्ष होते 'आधुनिक वाल्मीकी' ग.दि. माडगूळकर. त्यांचे यंदा जन्मशताब्दी वर्ष असून या वर्षात यवतमाळला पुन्हा संमेलन होत आहे, हा एक विलक्षण योग आहे. या पार्श्वभूमीवर ७३ साली झालेल्या संमेलनाच्या आठवणीचा धांडोळा काही जणांशी बोलून आणि काही पुस्तकांतून घेतला, तेव्हा विविध बाबी समोर आल्या.

७३ चे संमेलन

राधाकृष्ण मुळी

यवतमाळला १९७३ मध्ये जे संमेलन झाले, त्याचे स्वागताध्यक्ष तेव्हाचे जिल्हा परिषद अध्यक्ष सुधाकरराव नाईक हे होते. नाईक यांना साहित्य, नाटक आणि एकूणच सांस्कृतिक विश्वाबद्धल आत्मीयता, जिव्हाळा, आपुलकी होती. यवतमाळातील त्यांच्या घरी प्रा. शरदचंद्र टोंगो, दि.ल.पांडे, डॉ. शरद कळणावत, प्रा.गोविंदराव देशपांडे आदि साहित्य विश्वातील मंडळी जमत. या रोजच्या गाठीभेटीतूनच यवतमाळला साहित्य संमेलन आयोजित करण्याची कल्पना जन्माला आली अशी आठवण डॉ.कळणावत सांगतात. वातावरण निकोप होते. उत्साहाने भरलेले ते दिवस होते. कोणत्याही चांगल्या कल्पनेचा पाठपुरावा करण्याचा सुधाकरराव नाईक यांचा स्वभाव होता. त्यानुसार त्यांनी साहित्य संमेलनाच्या आयोजनात पुढाकार घेतला आणि गावातील लहानथोरांचे संमेलनाच्या आयोजनात उत्स्फूर्त सहकार्य लाभले, असे त्यांनी सांगितले.

मी यवतमाळला जिल्हा माहिती अधिकारी असताना माझा प्रा.गोविंदराव देशपांडे यांच्याशी परिचय झाला. ते मराठीचे प्राध्यापक आणि 'केसरी'चे वार्ताहर. लोकमान्यांचा आणि खापर्डे-अणे यांचा स्नेह प्रसिद्धच होता. 'केसरी'चे वन्हाडाशी असे जुने नाते. मी प्रा. देशपांडे यांचा मुद्दाम परिचय करून घेतला. दोन-चार वेळा त्यांच्या घरी जाणे झाले. शहरातील एक-दोन संस्थांशी त्यांचा विशेष संबंध होता. तेथेही जाणे झाले. त्यांनी मला तेव्हा कधीतरी ७३ च्या संमेलनातील फोटोंचा अल्बम दाखवला होता. माडगूळकर, तर्कतीर्थ, कवी अनिल, राजकवी यशवंत,

यवतमाळ येथील १९७३ साली झालेल्या साहित्य संमेलनात मार्गदर्शन करताना तत्कालीन मुख्यमंत्री वसंतराव नाईक. व्यासपीठावर संरक्षण मंत्री यशवंतराव चव्हाण, सुधाकरराव नाईक, संमेलन अध्यक्ष ग. दि. माडगूळकर आदी मान्यवर.

महामंडळाचे त्यावेळेचे अध्यक्ष वा. ल. कुलकर्णी, प्रा.अनंत काणेकर आदी सारस्वतांचे ते फोटो पाहून कोणीही साहित्यप्रेमी हरखून गेला असता. गोविंदरावांच्या माधारी त्यांचे चिरंजीव विजय यांनी ४५ वर्षांपूर्वीचा हा ठेवा जपून ठेवला आहे. त्यात संमेलनाचे उद्घाटक तेव्हाचे केंद्रीय मंत्री आणि साहित्यरसिक यशवंतराव चव्हाण आणि सुसंस्कृत व्यक्तिमत्त्व म्हणून ख्यातकीर्त तत्कालीन मुख्यमंत्री वसंतराव नाईक यांची छायाचित्रे आहेत. एकूनच

सगळी छायाचित्रे पाहून त्यातील साधेपणाचा मोठा प्रभाव पडतो.

ग्रंथ प्रदर्शनाची सुरुवात

साहित्य संमेलनात ग्रंथ प्रदर्शन हे आता मोठे आकर्षण असते आणि ग्रंथव्यवहाराचे ते मोठे केंद्र आहे. दोन-अडीचशे स्टॉल्स आणि हजारो वाचकांकडून केली जाणारी खरेदी हा हमखास बातमीचा विषय ठरतो. तर या ग्रंथ प्रदर्शनाची सुरुवातच मुळी ७३ च्या संमेलनापासून झाली. जिल्हा परिषदेच्या

शाळेतील एका खोलीत हे प्रदर्शन मांडले गेले आणि त्याचे उद्घाटन मुख्यमंत्री वसंतराव नाईक यांच्या हस्ते झाले. संमेलनाच्या निमित्ताने यशवंतरावांचा दोन दिवस मुक्काम होता. त्यांचा साहित्यिक मित्रांशी होणारा सुखसंवाद ही लक्षात राहणारी बाब. एका कार्यक्रमात (बहुदा कवी संमेलन) भाऊसाहेब कोलते समोर बसलेले होते, त्यांना यशवंतरावांनी व्यासपीठावर आग्रहपूर्वक बोलावले, अशी आठवण

यंदाच्या संमेलनाचे स्वागत समितीचे कार्याध्यक्ष प्रा. कोलते यांनी सांगितली.

संमेलनाच्या दिवशी सकाळी माडगूळकर कळंबच्या गणपतीच्या दर्शनासाठी मुद्दाम गेले होते. त्यांच्या सश्रद्ध व्यक्तिमत्त्वाचे तेव्हा सर्वाना दर्शन घडले. यवतमाळ जिल्ह्यात सीतामंदिर आहे, या परिसराचे ऐतिहासिक महत्त्व, त्याच्याशी निगडित कथा-दंतकथा त्यांनी समजावून घेतल्या.

संमेलनाच्या आयोजनात शहरवासीयांचा उत्स्फूर्त सहभाग होता. शाळकरी विद्यार्थी स्वयंसेवक म्हणून फार निष्ठेने काम करीत होते. निमंत्रित मान्यवर आणि प्रतिनिधींसाठी

भोजन व्यवस्था होती. तेथे कूपनधारकांनाच प्रवेश द्यावा अशी सूचना देण्यात आली होती. या सूचनेचे तंतोतंत पालन करणाऱ्या शाळकरी मुलाने थेट संमेलनाध्यक्ष माडगूळकर यांनाच भोजन गृहाच्या प्रवेश दारावर कूपन कोठे आहे असे विचारले आणि कूपन नसेल तर आत जाता येणार नाही, असे बजावले. माडगूळकरांना त्या मुलाचे कौतुक वाटले. त्यांनी त्याची प्रेमाने

आठवणींना उजाळा

प्रा. गोविंदराव देशपांडे यांनी असे लिहून ठेवले आहे की एकदा संमेलनाची कल्पना पुढे आल्यानंतर आर्थिक बाजूचा प्रश्न आला, त्यावर सुधाकररावांनी 'त्याची चिंता करू नका. तो विषय माझा' असे म्हणत तयारीला लागण्यास सांगितले. त्या वेळी साहित्य महामंडळाचे अध्यक्ष ख्यातनाम समीक्षक प्रा. वा.ल. कुलकर्णी होते. गोविंदराव त्यांचे विद्यार्थी. तेव्हा महामंडळाला निमंत्रण देण्यासाठी गोविंदराव गेले. मग महामंडळाचे प्रतिनिधी यवतमाळला आले. त्यांच्या पाहणीनंतर संमेलनाचा निर्णय झाला. हा निर्णय झाल्यानंतर तर सुधाकररावांकडे दररोज बैठका होऊ लागल्या. त्यात उद्या कोणाला पत्र लिहायचे हे शेवटी ठरत असे आणि दुसऱ्या दिवशी सुधाकररावांच्या सुवाच्य अक्षरात पत्रे तयार असत, ही गोविंदरावांनी लिहिलेली आठवण फार हृदय आणि बोलकी आहे. परवा यंदाच्या संमेलनाच्या कार्यालयात स्वागत समितीचे कार्याध्यक्ष प्रा. रमाकांत कोलते आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांशी अनौपचारिक गप्पागोष्टीत अशाच काही आठवणींना उजाळा मिळाला.

चौकशी केली. मग थेट उचलून त्याला बाजूला ठेवले आणि ते आत जेवणासाठी गेले.

स्वाक्षऱ्यांचा संग्रह

संमेलनाला ७२ च्या दुष्काळाची पार्श्वभूमी होती. ७३ ला पाऊस चांगला झाला होता पण एकूण दुष्काळाचे व्रण कायम होते. त्यामुळे संमेलनाबाबत जांबुवंतराव धोटे यांनी वेगळी भूमिका घेतली होती. त्या भूमिकेमुळे निर्माण झालेला तणाव यथाकाळ दूर झाला आणि संमेलन सुरळीत पार पडले

एवढेच नव्हे तर संमेलनात पावसाने हजेरीही लावली !

संमेलनाच्या कार्यालयातच मला एक फार मोलाचा ठेवा योगायोगाने पाहावयास मिळाला. त्या वेळी शाळकरी विद्यार्थी असलेले गिरीश जतकर यांनी संमेलनासाठी आलेल्या मान्यवरांच्या सहा घेतल्या होत्या. स्वाक्षऱ्यांचा हा संग्रह हा खरोखर अनमोल ठेवा आहे. त्यात यशवंतराव चव्हाण, वसंतराव नाईक, ग.दि.माडगूळकर, तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी, कवी यशवंत, पु.भा.भावे, शंकर पाटील, अनंत काणेकर, नरहर कुरुंदकर, राजा बढे, प्रभाकर उध्वरषे, राम शेवाळकर, नरेंद्र चपळगावकर अशा अनेकांच्या स्वाक्षऱ्या पहायला मिळाल्या. सहज लक्षात येणारी बाब म्हणजे अनेक मान्यवरांनी स्वाक्षरीखाली तारीख नोंदवली आहे. मी ती छोटी डायरी हाती घेतली तेव्हा किती मान्यवरांचे हात त्या डायरीला लागले आहेत, अशी भावना माझ्या मनात आली. जतकरांनी हा जपून ठेवलेला ठेवा त्या छायाचित्रांच्या अल्बमएवढाच अनमोल आहे.

आता डॉक्टर असलेले गिरीश जतकर हे सध्या यवतमाळ येथील वसंतराव नाईक शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयात 'सर्जरी' विभागाचे प्रमुख आहेत. संमेलनाच्या वेळी ते शाळकरी विद्यार्थी हाते. विवेकानंद विद्यालयातील सगळ्याच मुला-मुलींची त्या संमेलनात उपस्थिती

होती आणि अनेकांनी स्वयंसेवक म्हणून काम पाहिले अशी आठवण सांगून ते म्हणाले की निदान पन्नास मुला-मुलींनी मान्यवरांच्या स्वाक्षऱ्या घेतल्या असतील. आज स्वाक्षरी संग्रह पाहिला म्हणजे मन भूतकाळात जाते. मराठी समाज जीवनातील दैवते आम्हाला संमेलनाच्या निमित्ताने पाहता आली. त्यातील काहींची भाषण, काहींच्या कविता, काहींचे कथाकथन ऐकता आले हा भाग्ययोग होता. मराठी माध्यमातून शिकत असल्याने मराठी साहित्य संस्कृतीबद्दल आस्था आणि आपुलकी होती. नव्या पिढीत ती टिकून

राहावी अशी आपली अपेक्षा आहे, अशी भावना त्यांनी व्यक्त केली. या संमेलनाच्या निमित्ताने यवतमाळ शहरातील अनेकांनी ग.दि. माडगूळकर यांचे कथाकथन बहुधा पहिल्यांदाच ऐकले असावे, असे डॉ. जतकर म्हणाले.

त्या संमेलनाच्या साक्षीदार असलेल्यांच्या या आठवणी ऐकल्यानंतर या संमेलनाबद्दल व्यंकटेश माडगूळकर यांनी लिहिलेला लेख आठवला तो 'चित्रे आणि चरित्रे' या संग्रहात समाविष्ट आहे. या लेखात संमेलनाला उपस्थित असलेल्या साहित्यकांची ती नावे नमूद आहेत, ती वाचली की त्या संमेलनाची श्रीमंती लक्षात येते, लक्ष्मणशास्त्री जोशी, वि.भी. कोलते, शंकर पाटील, कवी अनिल, गंगाधर गाडगीळ, पु.भा.भावे प्रभाकर उध्वरेषे, वा.ल.कुलकर्णी, अनंत काणेकर, डॉ. भिमराव कुलकर्णी, प्रा.नरहर कुरुंदकर, द.मा. मिरासदार, बापूराव नाईक, वामनराव चोरघडे, वा.रा.ढवळे, कवी यशवंत, कृ.ब. निकुंब, मधुकर केचे, राजा बढे, प्रा. शकुंतला खोत, यमुनाबाई शेवडे, लक्ष्मीकांत तांबोळी, प्रा. मुकुंदराव किलोस्कर, विजया जहागिरदार. प्रा. देवीदास सोटे. अशी नावे तो लेख वाचताना समोर येतात.

'स्वातंत्र्योत्तर काळातील मराठी वाङ्मयात स्त्रीचे दर्शन अवास्तव आहे', 'आजच्या साहित्यात कलाही नाही व जीवनही नाही', 'मराठी ग्रंथव्यवहार या तीन विषयांवर संमेलनात परिसंवाद झाल्याची नोंद या लेखात आहे. साहित्याच्या स्वरूपाविषयी परिसंवादाच्या माध्यमातून झालेली चर्चा हजारांनी उपस्थित असलेले श्रोते अवाधानाने ऐकत होते, त्यांची साहित्यविषयक जाण विस्तृत करण्याचे काम परिसंवादाने उत्तम रीतीने केले, असा व्यंकटेश माडगूळकरांचा अभिप्राय आहे. या परिसंवादातील युक्तिवादाचे उदाहरण माडगूळकरांनी दिले आहे. ते मुद्दाम लक्षात घेण्यासारखे आहे. 'आजच्या साहित्यात कलाही नाही व जीवनही नाही' या परिसंवादात पु.भा. भावे यांनी त्यांचे म्हणणे आवेशपूर्ण पद्धतीने मांडून सभागृह दणाणून सोडले. त्यांचे म्हणणे मांडताना ते म्हणाले

होते की, रामायण, महाभारत या ग्रंथात महामना व्यक्तींचे चित्रण आहे, म्हणून ते थोर ग्रंथ. रामायणातला राम काढला, सीता काढली, हनुमान काढला, लक्ष्मण काढला तर रामायणात काय उरेल असा त्यांचा सवाल होता. त्यावर कुरुंदकरांचा प्रतिप्रश्न होता, रामायणातला रावण काढला, कैकयी काढली - सगळी दुष्ट पात्रे काढली तर

यवतमाळ येथील १९७३ साली झालेल्या साहित्य संमेलनातील पुस्तक प्रदर्शनाला भेट देताना तत्कालीन मुख्यमंत्री वसंतराव नाईक सोबत संरक्षण मंत्री यशवंतराव चव्हाण.

रामायणात काय उरेल ?

शंकर पाटील, द.मा. मिरासदार, ग.दि. माडगूळकर आणि व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या कथाकथनास प्रचंड प्रतिसाद लाभला! या कथाकथनात मिरासदारांनी 'पहिली चोरी ही कथा सांगितली. काय लागला का काही तपास पुढं ? असं ज्यांच्या घरी चोरी झाली, त्यांनाच विचारणारे फौजदार मिरासदारांनी श्रोत्यांसमोर हावभावांसह उभे केले, तेव्हा श्रोत्यांबरोबर पोलीस अधिकारीही हसत होते, असे निरीक्षण व्यंकटेश माडगूळकर यांनी नोंदवले आहे.

श्रोत्यांची गर्दी

उद्घाटन समारंभ असो की, परिसंवाद अथवा कवी संमेलन सर्वत्र श्रोत्यांची गर्दी होती. व्यंकटेश माडगूळकरांनी लिहिले आहे. 'वीस तारखेला दुपारी साडेचारला संमेलनाला सुरुवात झाली. मंडप भव्य होता. आषाढी कार्तिकी भक्तजनांनी पंढरीला दाटी करावी अशी साहित्य प्रेमिकांची दाटी होती. आठ हजार तरी लोक असावेत. व्यासपीठावर मान्यवर लोकनेत्यांचा आणि थोर साहित्यिकांचा एवढा मोठा मेळावा इतरत्र पूर्वी कधी दिसला असेल की नाही, याची मला शंका आहे.'

उद्घाटनाच्या भाषणात यशवंतरावांनी 'स्वतःला साहित्यिक म्हणून घेण्याचा मला अधिकार नाही. साहित्याविषयी अपार प्रेम असणारा मी एक नम्र माणूस आहे' अशी भूमिका मांडत अन्य भाषाभगिनींशी सुसंवाद साधण्याची आकांक्षा ठेवावी. सामान्य माणूस आता जागरूक झाला आहे. त्याच्या सुखदुःखाची जाणीव ठेऊन त्याचे सामर्थ्य वाढवण्याचे काम केले पाहिजे. कलेसाठी कला की जीवनासाठी कला हा अजूनही वादाचा विषय असला तरी समाजजीवनाभोवती पिंगा घालणारी साहित्यकला असे मी मानतो,' असे प्रतिपादन केले होते.

ग.दि. माडगूळकरांचे अध्यक्षीय भाषण संग्रहित झालेले आहे. त्यात त्यांनी वेगवेगळ्या विषयांना स्पर्श केला.

'साहित्य हे शाश्वत आहे. कुठले एखादे शासन कलेचा स्तर उंचावून शकेल, साहित्य समृद्ध करू शकेल असे नाही. प्रयोगपूर्व तपासणीची पद्धत कायमची रहित झाली तर बरे. साहित्यिकांचे जग साहित्यिक कारभारापुरते आत्मशासक राहावे. शुद्धानंदाचे दान करणारे साहित्य हे चांगले साहित्य. चांगल्या साहित्याची निमित्ती आणि समीक्षा होत राहिली की चांगल्या वाचकांचीही संख्या वाढत राहते. माणूस, समाज, साहित्यिक, कलाकार या सर्वांचेच अन्व्योन्य काही संबंध आहेत, ते विचारात घेऊनच वाङ्मयाचे प्रकाशन झाले पाहिजे.' हे त्यांचे मुद्दे तर होतेच पण कविता आणि गीत यात गीत दुय्यम का मानावयाचे आणि गीत गायले जाते एवढ्या अपराधासाठी त्याच्या अंगावरची कवित्वाची भूषणे काढून

कशासाठी घ्यायची असा त्यांचा प्रश्न होता. अनुभूतीचे कलात्मक प्रकटीकरण म्हणजे जर काव्य असेल तर त्यातून गीत वेगळे काढण्याचे कारण नाही ही त्यांची भूमिका होती. कविता आणि गीत असे अकारण भेद न करता ज्यात काव्य असेल ती कविता असे निःसंदिग्धपणे म्हणणे योग्य असा त्यांनी निर्णय दिलेला आहे. नाटक हा वाङ्मयप्रकार असेल आणि आहेही तर असे चित्रपटांच्या बाबतीत आपण का म्हणत नाही असा त्यांनी प्रश्न उपस्थित केला.

विरुपिकेवरून वादळ

त्या सुमारास कविवर्य विंदा करंदीकरांच्या एका विरुपिकेवरून वादळ उठले होते. त्याबद्दल आणि त्यानिमित्ताने नवकाव्य आणि त्याची समीक्षा याबाबत अध्यक्षीय भाषणात विवेचन आहे. लेखकाचे स्वातंत्र्य माझ्या मते, समुद्राच्या स्वातंत्र्यासारखे असावे. अनेक जलप्रवाह त्याने सुखेनैव आपल्या प्रतिभेच्या पोटी घ्यावेत. उसळावे, खवळावे, पूर्णचंद्र कवेत घेण्याची जिद्द धरावी आणि तरीही काही निश्चित मर्यादा कधीच सोडू नयेत हे त्यांचे प्रतिपादन

आजही लक्षात घेण्यासारखे आहे. दलितांचे दुःख बोलके करणारे साहित्य उत्पन्न झाले पाहिजे हे त्यांचे सांगणे होते.

आजच्या साहित्याने काही काळासाठी तरी समाजकल्याण केले पाहिजे. आपली सृजनशक्ती दधीच्या अस्थींसारखी देशाच्या उत्कर्षासाठी दिली पाहिजे या प्रतिपादनाने त्यांनी समारोप केला!

यशवंतरावांनी त्यांच्या भाषणात विद्यार्थ्यांनी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षीय भाषणे वाचण्याचे आवाहन केले होते. समाज जीवनातील चढउताराचा त्यातून अभ्यास होतो, असे त्यांचे म्हणणे होते. आज माडगूळकरांचे भाषण वाचले म्हणजे त्याचा प्रत्यय येतो.

या संमेलनाच्या तिसऱ्या दिवशी धो-धो पाऊस कोसळला, अशी आठवण व्यंकटेश माडगूळकरांनी लिहून ठेवली आहे. पावसामुळे खुले अधिवेशन छोट्या हॉलमध्ये झाले, त्याला तुफान गर्दी होती. श्री. नरेंद्र चपळगावकर यांचे 'आठवणीतील दिवस' हे आत्मचरित्रपर पुस्तक नुकतेच प्रसिद्ध झाले आहे. त्यात त्यांनी पावसाची आणि खुल्या अधिवेशनाची आठवण नमूद केली असून या

अधिवेशनात तर्कतीर्थांचे भाषण ऐकताना ऋषिमुनी ऋचा म्हणत असल्याचा अनुभव आला, अशी भावना व्यक्त केली आहे.

खुल्या अधिवेशनापूर्वीचा एक छोटासा प्रसंग व्यंकटेश माडगूळकरांनी लिहून ठेवला आहे. संमेलनाला उपस्थित असलेल्या कविवर्य यशवंत, डॉ. कोलते, प्रा. वा. ल. कुळकर्णी, प्रा. अनंत काणेकर, तर्कतीर्थ आणि कवी अनिल या पूर्वाध्याक्षांचा सत्कार करण्यात आला. फोटोग्राफरांची धांदल होत होती. कवी अनिल व्यासपीठावर येऊन बसले. तेवढ्यात एक फोटोग्राफर काकुळतीने म्हणाला 'थोडे थांबा' आणि त्यांनी विचारले का? फोटोग्राफर म्हणाला 'रोल संपला.' त्यावर श्रोत्यांकडे बघून अनिल म्हणाले 'आता आमचाही रोल संपला आहे.' अनिलांच्या या उत्तरावर एकच हशा उसळला. गप्पागोष्टीतून आणि लेखनातून दिसणारे ७३चे संमेलन हे असे आहे! आठवणीचा हा रोल फार देखणा आहे. तो पुसला जात नाही.

उपसंचालक, विभागीय माहिती कार्यालय, अमरावती

स्मृतिगंध

अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन यवतमाळला घ्यावे ही मूळ कल्पना सुधाकरराव नाईक यांची. यवतमाळातील काही कार्यकर्त्यांना आणि साहित्यप्रेमी मंडळींना घरी बोलावून त्यांनी हा विचार मांडला. यवतमाळमध्ये साहित्य संमेलन व्हावे असे सर्वांनाच वाटत होते. त्यामुळे सर्व कार्यकर्ते, साहित्यप्रेमी उत्साहाने कामाला लागले होते.

यवतमाळकरांना मुख्य आकर्षण होते ते ग. दि. माडगूळकरांचे! मराठीच्या ह्या वाल्मीकींना प्रत्यक्ष पाहण्याची आणि ऐकण्याची उत्सुकता यवतमाळकरांना होती. त्याचबरोबर तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी, डॉ. वि. भि. कोलते, नरहर कुरुंदकर, कवी अनिल, गंगाधर गाडगीळ, दादासाहेब खापर्डे यांसारखे मराठी साहित्यक्षेत्रातील दिग्गज यवतमाळच्या संमेलनात हजेरी लावणार होते.

या संमेलनाच्या मंचावर कविवर्य ग. दि. माडगूळकर संमेलनाध्यक्ष म्हणून विराजमान होते आणि त्यांच्याबरोबर माजी मुख्यमंत्री यशवंतराव चव्हाण उद्घाटक म्हणून तर मुख्यमंत्री वसंतराव नाईक प्रमुख अतिथी म्हणून तर स्वागताध्यक्ष म्हणून सुधाकरराव नाईक उपस्थित होते, जे पुढे महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री झाले. माजी-आजी मुख्यमंत्र्यांसह भावी मुख्यमंत्रीसुद्धा मंचावर आहेत, ही भवितव्यता

त्या वेळी अज्ञात होती.

द. मा. मिरासदार, व्यंकटेश माडगूळकर अशा अनेक मान्यवर कथालेखकांच्या कथा ऐकायचे भाग्य यवतमाळकरांना प्रथमच लाभले. कवी अनिल, देविदास सोटे, कवी यशवंत, पां. श्रा. गोरे या प्रथितयश कवींच्या कविता 'काव्य संमेलना'त ऐकायला मिळाल्या. देविदास सोटे यांच्या खास खुमासदार शैलीतील कविता 'इची भैनच्या वाचून मले करमत नाय' ऐकणाऱ्यांच्या कानातून जिभेवर आली आणि वऱ्हाडी कविता सर्वांना प्रिय होऊ लागल्या.

न्या. नरेंद्र चपळगावकर, डॉ. वि. भि. कोलते, नरहर कुरुंदकर अशा समीक्षकांचा या संमेलनात सहभाग होता. परिसंवाद, चर्चासत्र, मुलाखती अशा विविध कार्यक्रमांची रेलचेल या संमेलनामध्ये होती. त्यामुळे एक नवीन अनुभव सर्वांना अनुभवायला मिळत होता. संमेलनाची सांगता झाली तरी त्याचे पडसाद निनादत होते.

४५ वर्षांनंतर पुन्हा यवतमाळमध्ये अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन आयोजित होते आहे. त्यानिमित्ताने त्या प्रथम संमेलनाच्या आठवणी, ज्या काळाच्या पडद्यामुळे अंधुक, धूसर झाल्या आहेत, त्या जागवताना मनाला अत्यंत आनंद होतो आहे.

- डॉ. शैलजा म. रानडे,
संपर्क: ०९४२०३७०८४०

यवतमाळ येथे होणाऱ्या ९२ व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी डॉ. अरुणाताई ढेरे यांची झालेली निवड महाराष्ट्राच्या साहित्य आणि संस्कृतीला एक वेगळे वळण देणारी आहे. निवडणूक न होता झालेली ही पहिली निवड असली तरी केवळ तेवढ्याच कारणांनी ती महत्त्वाची नाही तर त्यांच्या निवडीने कवितेत जगणाऱ्या काव्यात्मजेचा झालेला गौरव सार्थ झाला आहे. अरुणाताईच्या निवडीने मराठी माणसाला आपल्या कुटुंबातीलच एखाद्या सदस्याचा गौरव होत असल्याची भावना निर्माण होणे हेच त्यांच्या साहित्यिक आणि सामाजिक जीवनप्रवासाचे यश आहे.

काव्यात्मजा

प्रवीण कुलकर्णी

कविता हा ज्यांचा श्वास आहे अशा अरुणाताईची अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी झालेल्या निवडीने अध्यक्षपदाचाच गौरव झाला आहे. रा. चिं. ढेरे यांच्यासारखा मोठा वारसा आणि ज्ञानसंपन्नता असूनही चेहऱ्यावर अहंपणाचा लवलेश न बाळगता साहित्याची सेवा करणाऱ्या अरुणाताई यांच्या शब्दांतून नेहमी मायाच पाझरत राहते. समोरच्या माणसाचा सन्मान करित आपले म्हणणे मांडणे हे त्यांचे वैशिष्ट्य नाही तर तो त्यांच्या जगण्याचा भाग आहे. साहित्यात त्या काहीशा आत्मकेंद्री होतात, त्यांना भावणारे चित्र रेखाटताना रंगांचा त्या मुक्तहस्ते वापर करतात. त्यामुळे प्रत्येक भावभावनांचे रंग गहिरे होतात. त्यातून दिसणारे चित्र अधिक व्याकूल होते.

अमूर्ततेचा शोध

अमूर्ततेचा शोध घेत राहणे हे त्यांच्या साहित्याचे वैशिष्ट्य आहे. त्यामुळे त्या प्रत्येक वळणावर वेगळ्या भासतात. आपणच चाललेल्या वाटेवरून पुन्हा मागे फिरण्यास त्यांचे शब्द अडखळत नाहीत तर तो वळसा घातलेला प्रवासही वाचकाला आनंदच देतो त्यामुळे पुन्हापुन्हा त्या वळणावरून फिरून तो येतो. वाचकांनी वळणावर फिरून यावे किंवा कसे हे त्या काहीच सांगत नाही आणि आपला प्रवास पुढे नेत राहातात. विशेष म्हणजे त्यांच्या शब्दांत, उच्चारत आणि एकूणच साहित्यात ममत्व भरलेले आहे. कविता ही अरुणाताईची नेमकी ओळख

असली तरी अरुणाताईची कविता हा कवितेला मिळालेला अलंकार आहे. त्यांच्या कविता या त्यांच्या वैशिष्ट्यांसह येतात. त्या कविता जगतात त्यामुळेच त्यांच्या इतर लेखनप्रकारांतही त्यांची कविता प्रगट होत राहाते. विशेषतः त्यांच्या कथांमधून. त्यांच्या कथांमध्येही तोच धागा आहे. शोध हा त्यांना वारसाने मिळालेला गुण असेलही पण तो आत्मिक आणि भौतिक दोन्ही पातळ्यांवरचा

आहे. सीतेचा त्यांना लागलेला शोध हा त्यांच्यापुरता मर्यादित राहत नाही तर ती सीता पुन्हापुन्हा स्त्रीच्या अंतर्मनातून येत राहते. रामही त्यांना पुन्हापुन्हा भेटत राहतो.

विशेष म्हणजे पहिल्या भेटलेल्या रामाला दूर सारून त्या पुन्हा नव्याने भेटलेल्या रामाला सामोरे जाताना कचरत नाहीत. तो त्यांच्या एकूणच कलात्मकतेचा अविभाज्य घटक आहे. व्यासपीठावरून कवितांच्या माध्यमातून आईचा शोध घेणाऱ्या अरुणाताई प्रेक्षाघरातील अनेकांच्या केव्हा आई बनून जातात हे श्रोत्यांनाही कळत नाही.

गूढत्वाचा शोध हा त्यांचा नित्याचा भाग आहे. पण ज्या वेळी अनेक साहित्यिक त्या गूढत्वाच्या अंधारात रमतात त्या वेळी त्या त्या अंधाराचे किनारे सोनेरी करून सोडतात. त्यांना जगण्याची रीत माहिती आहे. देणे हा जगण्याचा मूलमंत्र आहे हे ओळखूनच त्या लिहितात. त्यातूनच त्यांना कविता सापडते. त्यांची सापडलेली कविता ही मग त्यांची राहत नाही. ज्या वळणावरून हजारो गेले आहेत त्याच वळणावर झुडपाआड दडलेली कविता नेमकी अरुणाताईना हाक देते ती त्यांचे बोट धरते आणि मग तिचा प्रवास सुरू होतो. त्या प्रवासामुळे ती कविता आणखी समृद्ध होते हेच त्यांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य आहे. भूमिका घ्यायला त्या कचरत नाहीत पण वादासाठी भूमिका त्या घेत नाहीत. त्यांची भूमिका ही समन्वयाची असली तरी प्रेयसापेक्षा श्रेयसाची आग्रही असते. सहजता आणि साधेपणा हे अलंकार असतात आणि ते कोणत्याही घडणावळीच्या दागिन्यांपेक्षा अधिक मौल्यवान असतात हे त्यांच्याकडे बघितले की जाणवते. कोणत्याही भेदाला नाकारणाऱ्या अरुणाताई नव्याजुन्या, लहानमोठ्या अशा वादात अडकत नाहीत. तरुणांना आवश्यक त्या ठिकाणी मार्गदर्शनाची गरज असते हे त्या ओळखून आहेत आणि अशा वेळी आपले ते कर्तव्य आहे हे ओळखून त्या-त्या ठिकाणी असतात. अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या निवडीने कवितेची लेकच अध्यक्ष झाली आहे, हा गौरव कवितेचाही आहे.

मराठी भाषा, साहित्य संस्कृती व कला या क्षेत्रांमध्ये महाराष्ट्रास लाभलेला थोर वारसा जतन आणि संवर्धन करण्यासाठी आणि मराठी भाषेत विविध विषयांवरील मूलभूत संशोधन व प्रकाशन यांना उत्तेजन देण्याच्या हेतूने महाराष्ट्र शासनाने १९ नोव्हेंबर, १९६० मध्ये महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाची स्थापना केली. अशा तऱ्हेच्या मंडळाची मूळ संकल्पना महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री स्व.यशवंतराव चव्हाण यांची होती. सर्व देशामध्ये राज्य पातळीवर साहित्य संस्कृती विषयक स्थापन करण्यात आलेले हे पहिलेच मंडळ होय. मंडळाचे पहिले अध्यक्ष तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी होते.

साहित्य संवर्धनाची दिशा

अपर्णा गावडे

महाराष्ट्राची भाषा, साहित्य, संस्कृती आणि इतिहास हे विषय तसेच विज्ञान, आधुनिक तंत्रज्ञान, समाजविद्या यांच्या कक्षेत येणाऱ्या विषयांवर मराठीमध्ये ग्रंथरचना करण्यासाठी विविध वाङ्मयीन योजनांना चालना देणे, मदत करणे व अशा योजना मंडळाने स्वतः हाती घेणे हे साहित्य आणि संस्कृती मंडळाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. शासनाने मंडळाकडे सोपविलेली वरील उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आणि आधुनिक महाराष्ट्राच्या वाङ्मयीन गरजा लक्षात घेऊन सुरुवातीपासूनच मंडळ मौलिक व बहुवीध वाङ्मयीन निर्मितीसाठी कार्यरत आहे. मंडळाचे नवनियुक्त अध्यक्ष प्रा. सदानंद मोरे हे असून मंडळामध्ये एकूण ३५ अशासकीय सदस्यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

मंडळाचे मुख्य उपक्रम

- मौलिक विषयावरील विविध लेखन प्रकल्प हाती घेणे. ■ नवलेखकांना उत्तेजन देणे. ■ साहित्य संमेलनांना अनुदान देणे. ■ लेखन कार्यशाळांचे आयोजन करणे.
- नियतकालिके व साहित्य संस्था यांना अनुदान देणे ■ राज्यस्तरीय जीवन गौरव पुरस्कार व विविध वाङ्मय पुरस्कार इ. पुरस्कारांचे वितरण करणे.
- पुस्तक प्रकाशन उपक्रम : या योजनेमध्ये शास्त्रीय (विज्ञान) ग्रंथमाला, उत्कृष्ट ग्रंथांचे भाषांतर, महाराष्ट्राच्या इतिहासाशी संबंधित ऐतिहासिक कागदपत्रांचे

संपादन व प्रकाशन, वैचारिक, समीक्षात्मक, चरित्रात्मक इत्यादी विषयांवरील ग्रंथ प्रकाशित केले जातात. तसेच मंडळाने प्रकाशित केलेल्या पुस्तकांचे मागणीनुसार पुनर्मुद्रणही केले जाते. या योजनेतर्गत आतापर्यंत ५३५ पुस्तके प्रकाशित केली आहेत.

- उत्कृष्ट ग्रंथांची भाषांतरे - या योजनेतर्गत इंग्रजी, रशियन, फ्रेंच इत्यादी पाश्चात्य व संस्कृत, प्राकृत यांसारख्या भारतीय भाषांतून मंडळाने पुस्तके निवडली असून, भाषांतरित पुस्तके प्रकाशित करण्यात आली आहेत.

- ऐतिहासिक कागदपत्रे - महाराष्ट्राच्या इतिहासावर प्रकाश टाकणारी उपलब्ध नवीन साधने आणि साहित्य लक्षात घेऊन व अशा अद्ययावत साधनसामग्रीचा उपयोग करून आधुनिक इतिहास रचनेच्या तत्त्वानुसार महाराष्ट्राचा प्रमाणभूत असा सुलभ राजकीय,

सांस्कृतिक इतिहास मराठी भाषेत नव्याने संपादित / प्रकाशित करण्यात येतो. प्रागैतिहासिक काळापासून आधुनिक काळापर्यंत साधारणतः प्रत्येकी ५०० पृष्ठांच्या ५ खंडात म्हणजे (१) प्राचीन कालखंड, (२) मध्ययुगीन कालखंड, (३) मराठा कालखंड भाग-१, शिवकाल, (४) मराठा कालखंड भाग-२ पेशवेकाळ व (५) आधुनिक कालखंड अशा पाच भागांचा यात समावेश आहे, यापैकी प्राचीन कालखंड भाग-१, मध्ययुगीन कालखंड भाग-१ (खंड -१ व २), मराठा कालखंड भाग-१ (शिवकाळ) व मराठा कालखंड भाग-२ (पेशवेकाळ) हे चार खंड प्रकाशित झाले आहेत. आधुनिक कालखंडाच्या लेखनाचे काम डॉ. के.के.चौधरी यांनी पूर्ण केले असून आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास या पुस्तकाचे दोन्ही खंड प्रसिद्ध करण्यात आले आहेत.

- अन्य प्रकाशने - खासगी प्रकाशकांमार्फत साधारणतः जी पुस्तके प्रकाशित करण्यास नकार दिला जातो, अशी पुस्तके जिज्ञासू, चोखंदळ तसेच वाचकांस वाजवी किमतीत उपलब्ध करून देण्यात येतात. मराठीतील प्रतिभावंत साहित्यिकांच्या साहित्याचे पुनर्मुद्रण तसेच समाज-परिवर्तन घडविण्यास मदत होऊ शकेल असे थोर विचारवंतांचे वाङ्मय, असामान्य व्यक्तींची चरित्रे वगैरे प्रकाशित करण्यात येतात. संपूर्ण गडकरी भाग-१, महात्मा फुले समग्र वाङ्मय, लोकहितवादी समग्र वाङ्मय, आगरकर समग्र वाङ्मय खंड १ ते ३, आचार्य भागवतांचे संकलित वाङ्मय, प्रबोधनकार

ठाकरे समग्र वाङ्मय १ ते ५, सांस्कृतिक महाराष्ट्र खंड १ व २, केशवसुतांची कविता (हस्तलिखिताची यथामूल आवृत्ती), नामदेवगाथा, भावार्थ रामायण, संत तुकाराम बाबांची गाथा अशा प्रकारची पुस्तके प्रकाशित केली आहेत.

■ **महाराष्ट्राचे शिल्पकार उपक्रम :** महाराष्ट्राच्या राजकीय, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, आर्थिक व वैचारिक जडणघडणीत ज्या महनीय व्यक्तींनी भर घातली आहे, त्यांच्या जीवनकार्यावर आधारित साधारणतः शंभर ते सव्वाशे पानांची चरित्रे महाराष्ट्राचे शिल्पकार या योजनेतर्गत पुस्तकरूपाने प्रकाशित करण्यात येतात. आतापर्यंत एकूण ४५ महनीय व्यक्तींची चरित्रे प्रकाशित करण्यात आली.

■ **वाङ्मयाच्या प्रकाशनार्थ अनुदान :** मराठीतील वैचारिक व शास्त्रीय विषयावरील ग्रंथांची उणीव लक्षात घेऊन लिहिलेल्या शास्त्रीय व तांत्रिक विषयावरील वैशिष्ट्यपूर्ण संशोधनात्मक अशा उच्च दर्जाच्या लेखनाचा तसेच ललित साहित्यातील वाङ्मयीन दृष्टीने गुणवत्तापूर्ण असलेल्या लेखनाचा विचार अनुदानासाठी केला जातो. महाराष्ट्र राज्य साहित्य व संस्कृती मंडळाकडे पुस्तकाच्या प्रकाशनार्थ अनुदानासाठी व्यक्ती अथवा संस्थांकडून प्राप्त होणा-या पुस्तकाच्या प्रकाशन खर्चाच्या ७५ टक्के इतके एकरकमी परंतु जास्तीत जास्त रु.३०,०००/-च्या मर्यादेत अर्थसाहाय्य केले जाते.

■ महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाकडून साहित्य व संस्कृतीच्या क्षेत्रात उल्लेखनीय कार्य केलेल्या व्यक्ती / संस्था / साहित्यिक यांना विविध पुरस्काराने सन्मानित करण्यात येते.

■ **नवलेखक उत्तेजनार्थ अनुदान :** मराठी भाषेतील नवलेखकांना ललित वाङ्मयाच्या प्रकाशनासाठी उत्तेजनार्थ अनुदान देण्याची योजना महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळामार्फत दरवर्षी राबवली जाते. ही योजना महाराष्ट्रातील मराठी नवलेखकांनाच लागू आहे. मंडळाकडे दरवर्षी काव्य, कथा, नाटक / एकांकिका, कादंबरी, ललितगद्य व बाल वाङ्मयातील विविध प्रकारची हस्तलिखिते प्राप्त होतात. मंडळाच्या नवलेखक अनुदान समितीच्या

बैठकीमध्ये प्राप्त अनुकूल हस्तलिखितांना अनुदान देण्यासंबंधीचा निर्णय दरवर्षी घेतला जातो. अनुकूल हस्तलिखिताच्या प्रकाशनासाठी मंडळाकडून प्रकाशकांना सुरुवातीस २५ टक्के अनुदान रक्कम देण्यात येते व प्रकाशकाने नवलेखकांची पुस्तके सुविहित पद्धतीने मंडळास छापून दिल्यानंतर उर्वरित ७५ टक्के अनुदानाची रक्कम मंडळाकडून देण्यात येते.

■ **चर्चासत्रे/कार्यशाळांना अनुदान :**

अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनास अनुदान

अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळ दरवर्षी अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन आयोजित करते. या संमेलनासाठी रु.२५ लाख इतके अनुदान देण्यात येत होते त्यात वाढ करून २०१८ पासून दरवर्षी ५० लाख रुपये इतके अनुदान देण्यात येते.

नवलेखकांना ज्येष्ठ साहित्यिकांचे मार्गदर्शन व्हावे, त्यांच्या लेखनात सुधारणा व्हावी म्हणून महाराष्ट्रात विविध ठिकाणी नवलेखकांची चर्चासत्रे / कार्यशाळा आयोजित केल्या जातात.

■ **साहित्य संस्थांना अनुदान :** या अनुदान योजने अंतर्गत शासनमार्फत मराठी साहित्य आणि संस्कृतीच्या विकासासाठी खालील ७ संस्थांना सध्या दरवर्षी प्रत्येकी रु.१० लक्ष इतके वार्षिक अनुदान देण्यात येते. ■ अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळ ■ विदर्भ साहित्य संघ, नागपूर

■ मराठवाडा साहित्य परिषद, औरंगाबाद
■ महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे ■ मुंबई मराठी साहित्य संघ, मुंबई ■ कोकण मराठी साहित्य परिषद, रत्नागिरी ■ दक्षिण महाराष्ट्र साहित्य सभा, कोल्हापूर

■ **अन्य संमेलनांना अनुदान :** महाराष्ट्र राज्य सांस्कृतिक धोरण २०१० नुसार अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळामार्फत दरवर्षी आयोजित केल्या जाणाऱ्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाव्यतिरिक्त राज्यामधील आयोजित होणाऱ्या अन्य १५ मराठी साहित्य संमेलनांना प्रत्येकी दरवर्षी रु.२ लाखाचे अनुदान देण्यात येते. या योजनेची अंमलबजावणी करताना, दरवर्षी जाहिरातीद्वारे १ ते ३१ मे या कालावधीत महाराष्ट्रात मुख्य मानल्या जाणाऱ्या प्रवाहापेक्षा वेगळ्या प्रवाहातील जनसमुदायांच्या आणि उपेक्षित वर्गाच्या अन्य मराठी साहित्य संमेलनाचे आयोजन करणाऱ्या साहित्य संस्थांकडून अर्ज मागवण्यात येतात. या अर्जांमधून शासनाकडून ठरवण्यात आलेल्या निकषांस पात्र ठरणाऱ्या १५ साहित्य संस्थांची निवड महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाच्या बैठकीत करण्यात येते व अशा पात्र संस्थांनाच प्रत्येकी रु.२ लक्ष इतके अनुदान त्या त्या आर्थिक वर्षात प्रदान करण्यात येते.

■ **मंडळाच्या ग्रंथांचे ई-बुक :** महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने मराठी भाषा, संस्कृती, विज्ञान, आधुनिक तंत्रज्ञान व समाजविद्या यासारख्या विविध विषयांवर आतापावेतो ५३३ ग्रंथ प्रकाशित केले आहेत. ही पुस्तके आता ई-बुक स्वरूपात संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात येत आहेत.

■ **विविध वाङ्मयीन प्रकल्प :** नाट्यसंज्ञाकोश, मराठी नाटक आणि रंगभूमीचा समग्र इतिहास, महाराष्ट्राच्या सामाजिक-सांस्कृतिक स्थित्यंतराचा इतिहास, विविध विषयांच्या बृहद्ग्रंथांचे प्रकाशन इत्यादी विविध प्रकल्प मंडळाने हाती घेतले आहेत.

सहसचिव, मराठी भाषा विभाग

विद्युत सुरक्षिततेचे महत्त्व सर्व स्तरावर पोहोचवण्याकरिता उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या विद्युत निरीक्षणालयातर्फे विद्युत सुरक्षा जनजागृती सप्ताह ११ ते १७ जानेवारी २०१९ या तारखेच्या दरम्यान हे आयोजन करण्यात आले आहे.

विद्युत सुरक्षितता, सर्वोच्च प्राथमिकता

विद्युत सुरक्षा - हे करा...

■ सर्व विद्युत वायर्स, केबल्स व आय एस आय प्रमाणित योग्य क्षमतेचे साहित्य वापरा. ■ विद्युत सर्किटवर क्षमतेपेक्षा जास्त भार टाकू नका. ■ वायरिंग करताना योग्य क्षमतेचे एमसीसीबी वापरा जेणेकरून अतिभार किंवा शॉर्टसर्किटमुळे धोका होणार नाही. ■ सर्व वायरिंग इन्स्टॉलेशनकरिता कॉपर प्लेट अथवा कॉपर रॉडची अर्थिग कार्यक्षमपणे लावून घ्या. ■ वायरिंगकरिता वापरण्यात येणारे साहित्य, विद्युत उपकरणे, स्विचेस आय.एस.आय. चिन्ह असलेली किंवा दर्जा नियंत्रण मंडळाने प्रमाणित केलेली घरगुती उपकरणे उदा. मिक्सर, टोस्टर, ग्राइंडर, वॉशिंग मशीन वापरा. ■ अर्थलिकेजपासून होणारा धोका टाळण्याकरिता इ.एल.सी.बी. लावा. ■ मीटर रूम स्वच्छ, प्रकाशित, मोकळी व हवेशीर ठेवा. तिचा वापर स्टोअर रूमकरिता करू नका. तसेच तिथे ज्वालामुखी वस्तू ठेवू नका. ■ विजेची उपकरणे खरेदी करताना अर्थिगची व्यवस्था असलेलीच ३ पीन प्लगची उपकरणे खरेदी करा. ■ न्यूट्रल वायरकरिता उघड्या वायरचा वापर न करता इन्स्युलेटेड वायरचाच वापर करा. ■ एका सॉकेटमध्ये मल्टी प्लग/तारा घालू नका. ते धोकादायक असून आगीस निमंत्रण देते. ■ तात्पुरत्या लॉबकळत्या वायर्स लावू नका. योग्य पद्धतीचा अवलंब करा. ■ जोडणी दिलेले वायर्स, केबल्स वापरू नका. ■ आपली वायरिंग व अर्थिग वेळच्या वेळी तपासून घ्या. ■ सॉकेटमध्ये खुली वायर काडीचा वापर करून न लावता, ३ पीन प्लग टॉपचा वापर करा. ■ विद्युत उपभोक्त्यांनी तसेच बांधकाम व्यावसायिकांनी विद्युत वायरिंग मान्यता प्राप्त अनुज्ञासीधारक विद्युत ठेकेदारांकडूनच करून घ्यावी. ■ १५ मीटरपेक्षा उंच इमारतीचे बाबतीत विद्युत पुरवठा सुरू करण्यापूर्वी या इमारतीतील वायरिंग योग्य असल्याबाबत विद्युत निरीक्षकांकडून प्रमाणित करून घ्यावे. ते नियमानुसार बंधनकारक आहे. ■ कुठेही विद्युत अपघात घडल्यास संबंधित वीज वितरण कंपनीच्या अधिकाऱ्यांस व विद्युत निरीक्षकांस प्रथम सूचना द्या व त्यांच्या मार्गदर्शानुसार पुढील कार्यवाही करा. ■ शॉर्टसर्किटमुळे आग लागल्यास प्रथम मेनस्वीच बंद करा. विद्युतरोधक अग्नी शामकाचा वापर करा. पाण्याचा वापर करू नका. ■ विद्युत वाहक वायरचा कपडे वाळविण्याकरिता वापर करू नका. ■ वीजेच्या तारांखाली घरे अथवा कोणतेही बांधकाम करू नका. ■ चालू विद्युत लाईनवर काम करताना रबरी हातमोजे, रबरी बूट यासारख्या सुरक्षा साधनांचा वापर करून इन्स्युलेटेड अवजारांचा वापर

करा. ■ सर्व विद्युत ग्राहकांनी व वीज पुरवठाकारांनी विद्युत कायदा व नियमांचे पालन करावे. ■ लिफ्ट मशिनरूममध्ये अनधिकृत व्यक्तीस प्रवेश देऊ नये. त्यामुळे धोका संभवतो. लिफ्ट मशिनरूममध्ये सीसीटीव्ही, इंटरनेट, टीव्ही केबलची उपकरणे ठेवू नये किंवा तेथील वीज पुरवठ्यास जोडू नये. त्यामुळे वीज पुरवठ्यात अडथळा निर्माण होऊन लिफ्ट मध्येच बंद पडण्याचा धोका संभवतो. ■ वीजवाहिनीजवळ पतंग उडवू नका. त्यामुळे क्षरण होऊन विद्युत धक्का बसण्याचा धोका संभवतो. ■ वीजवाहिनी जवळच्या झाडांवर चढून फांद्या हलवू नका. त्यामुळे विद्युत धक्का बसून दगावण्याचा धोका संभवतो. ■ विजेच्या खांबास जनावरे बांधू नका. ■ शेतात किंवा जमिनीवर पडलेल्या वीजवाहिनींच्या तारांना स्पर्श करू नका. ■ लिफ्टमध्ये १२ वर्षांखालील मुलामुलींनी एकट्याने प्रवास करू नये. ते धोकादायक आहे. ■ लिफ्टमधून हात किंवा पाय बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केल्याने धोका होऊन अपघात संभवतो. ■ मोबाइल चार्जिंग करताना लहान मुलांच्या स्पर्शापासून दूर ठेवा. ■ वीज देयक कमी येण्यासाठी एलईडीचे बल्ब वापरा.

हे करू नका

■ तुटलेल्या तारांना हात लावू नये. त्या ओलांडू नये व इतरांना तसे करू देऊ नये. गुरे, ढोरे अशा तुटलेल्या तारेजवळ जाऊ देऊ नये. ■ पतंग काढणे अथवा कोणत्याही कारणासाठी लाईनवर चढू नये. ■ खासगी वायरमनकडून लाईनवरची कामे करवून घेऊ नये. ■ जॉइंट दिलेल्या वायर्स वापरू नका. ते असुरक्षित आहे व त्याने इलेक्ट्रिक शॉक बसू शकतो. ■ तारेच्या कुंपणात वीजप्रवाह सोडू नये. ■ पोल/स्टे यांना जनावरे बांधू नये. ■ पत्र्याच्या घरात धातूला घासेल अशी फ्लेक्सिबल वायर वापरू नये. ■ कपडे वाळत घालण्याची तार खांब/स्टे ला बांधू नये. ■ उघडे वॉटर हिटर वापरू नये. ■ लाईटची बटने, पंखे, इस्त्री यामध्ये करंट उतरू शकतो. याची जाणीव ठेऊन ओल्या हाताने वापरू नका. ते असुरक्षित आहे व त्याने इलेक्ट्रिक शॉक बसू शकतो. ■ तारांखालून लांब/उंच धातूची वस्तू हाताळू नये. ■ लाईनखाली/लाईनजवळ कोणत्याही प्रकारचे बांधकाम करू नये व झाड लावू नये.

- सुहास बागडे,

मुख्य विद्युत निरीक्षक, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, मुंबई.

खऱ्या ग्राहकाची हीच ओळख किंमत, वैधता, वजन इत्यादींची चोख पारख

श्री. नरेंद्र मोदी
प्रधानमंत्री

श्री. देवेन्द्र फडणवीस
मुख्यमंत्री

या गोष्टी नीट तपासून घ्या

- किंमत • वैधता • वजन
- हॉलमार्क/एगमार्क/आयएसआय मार्क
- गॅरंटी/वॉरंटी
- वितरणासंदर्भातील आपली तक्रार
१८००-२२-४९५० व १९६७ या
निःशुल्क हेल्पलाईन क्रमांकावर नोंदवा.

अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग, महाराष्ट्र शासन

Visit: www.mahanews.gov.in | Follow Us: [/MahaDGIPR](https://twitter.com/MahaDGIPR) | Like Us: [/MahaDGIPR](https://facebook.com/MahaDGIPR) | Subscribe Us: [/MahaDGIPR](https://youtube.com/MahaDGIPR) [/MahaDGIPR](https://instagram.com/MahaDGIPR) [/MahaDGIPR](https://t.me/MahaDGIPR)

प्रति/TO

O.I.G.S. भारत सरकार सेवार्थ
लोकराज्य LOKRAJYA

If undelivered, please return to:

प्रेषक / From

मीनल जोगळेकर

वरिष्ठ सहायक संचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय
लोकराज्य शाखा, ठाकरसी हाऊस, २रा मजला, मुंबई पोर्ट ट्रस्ट, पोर्ट
हाऊसजवळ, शुरजी वल्लभभाई मार्ग, बेलार्ड इस्टेट, मुंबई - ४०० ००१

लोकराज्य हे मासिक महाराष्ट्र शासनाच्या वतीने मुद्रक व प्रकाशक मीनल जोगळेकर, वरिष्ठ सहायक संचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई यांनी डिलिजंट मीडिया कॉर्पोरेशन लि., प्लॉट नं. ईएल / २०१, टीटीसी इंडस्ट्रियल एरिया, एमआयडीसी, महापे, नवी मुंबई - ४०० ७०४ येथे मुद्रित करून माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२ येथे प्रसिद्ध केले.

मुख्य संपादक: ब्रिजेश सिंह